

Nikola Lekić – K. Raduš

AUTOPORETRET

Kancone, špageti, kalčo i...

Nikola Lekić – K. Raduš
Kancone, špageti, kaléo i ...

Dizajn
Miriam

Obrada i prelom
Lidija Četić

Štampa
“Grafija”

“Čuvam dete u sebi –
- oni ozbiljni sve upropaste.”
Nikola

Nikola Lekić – K. Raduš

Kancone, špageti, kalčo i...

Porodica Rosi

Rimski činovnik "zaslužuje raj"

Decembra 1954.

Rim je grad ministarstava i činovnika. Ovaj grad nema industrije, osim filmske, i činovnici, zajedno s trgovcima, najbrojniji su stalež večnog grada.

Skupi stanovi

Prosečna plata državnog činovnika u Rimu je 45.000 lira. To je velik novac, pomisliće neupućeni, ali ova fatamorgana hiljadarki brzo nestaje kad se pogleda koliko one vrede.

Najviše pomenute plate, koja može biti plata jednog profesora gimnazije, proguta kirija. Dve sobe i kuhinja na dalekoj periferiji, kakva bi za Beograđane bila recimo, Pančevo, plaćaju se mesečno od 8 do 25.000 lira. U centru, koji zatvara jedna kružna tramvajska linija poput "dvojke" u Beogradu, takav stan staje oko 50.000 lira.

Ovo su cene slobodnih kirija, a postoje i takozvane blokirane kirije. Te kirije plaćaju ljudi koji od pre rata stanuju u današnjim stanovima. One su otprilike deset puta manje od slobodnih cena. Mnogo sveta stanuje u blokiranim stanovima. Ali dva miliona kućevlasnika, koliko kažu da ih ima u Italiji, neprekidno vrše pritisak da se blokirane kirije ukinu. Donekle su u tome i uspeali, jer je Senat baš ovih dana izglasao jedan zakon prema kome će se svake godine do 1960. kirije povećavati za izvestan procent, tako da se blokirane približe slobodnim kirijama.

Državni činovnik Đovani Rosi, kojega uzimam za primer, srećan je čovek jer stanuje u blokiranom stanu na bližoj periferiji i plaća mesečno samo 3000 lira za stan.

Sto grama mesa

Đovani Rosi ima ženu i dvoje dece. Kad njegova žena kupi meso, a to čini dvaput nedeljno, ona kupuje sto grama na osobu ili još manje, jer kilogram govedine košta

1100 do 1500 lira. Mesari imaju vrlo oštre noževe i fino seku šnicle da se mesec može kroz njih videti. Gledao sam domaćice na pijaci koje kupuju samo 100 grama mesa. Niko ih zbog toga nije potsmešljivo pogledao, a mesar ih je vrlo ljubazno uslužio. Teletina (1800 do 2000 kg.) obično se kupuje kad je neko bolestan.

U Rosijevoj kući najviše se jedu makaroni. Ima bezbroj načina da se oni pripreme. U ovoj kući, zatim, jedu se mnogo sočivo, krompir, pasulj i čorba od zelenila - sve bez mesa. Po jedno od ovih jela je za ručak. Najčešća večera je bela kafa, ili jaje, ili hleb, ili sir ili mortadela. Iako je hrana dosta oskudna, dnevno na nju ode po 200 lira, a to je mesečno 36.000 lira!

Pravi ručak, kakav se želi, Rosijevi imaju samo u svečanim prilikama, za praznike, ili ako je pozvan mužev šef, ali to se retko događa.

Rosi plaća gas za kuvanje, svetlo, za tramvaj i kupuje jedne novine, obično "Mesadero", list blizak vladi. Dvaput nedeljno njegovi idu u kino, u bioskop treće klase, razume se, i to ga prilično staje, ali to mu je skoro jedina zabava. Činovnici ne idu u pozorište, ne idu u operu, ne gledaju skupu reviju. Činovnik ne kupuje knjige jer je beletristika vrlo skupa.

Ali osim bioskopa i radija, koji ima svaka kuća, ima i druge zabave. Tu su vojna muzika i vojne parade, pa razne demonstracije i manifestacije. Zabavno je šetati se pored izloga i sanjariti šta bi se kupilo ako se dobije premija na sportskoj kladionici. Svi činovnici igraju na sportskoj kladionici.

Kad se saberu svi ovi izlasci i tome doda rashod za cigarete, koje su vrlo skupe, dobije se cifra od 53.000 lira i nešto više. To je više od Rosijeve plate, ali upomoć mu stiže dodatak na ženu od 4000 i dodatak na dvoje dece po 3000 lira. Na kraju krajeva ipak mu ostaje oko 1.700 lira.

Odelo iz konfekcije

S preostalim novcem Rosi ne može da se oblači. A ipak se oblači! Godišnje kupi jedno štofano odelo i jedno pamučno. To su jevtina odela iz konfekcije, ali Rosi ipak pristojno izgleda. Njegova žena ima jednu haljinu za leto, jednu za zimu i jednu običnu haljinu za svaki dan. Kod kuće obuče šta bilo. Ona ima jednu tašnu od slame za leto i jednu od kože za zimu. Ako ima kišni mantil, onda nema kaput. Ali obično ima kaput. Veš joj je siromašan i ružan, ali to se ne vidi. Ima ruž i puder, a u izvesnim slučajevima upotrebiće i parfem, ako joj ga je muž poklonio za imendan.

Oblačenje dece staje kao i oblačenje odraslih, jer ona više cepaju. Za decu se moraju plaćati i školske takse. Školske knjige su vrlo skupe i svake godine se menjaju. Rosi kaže da to čine profesori u dogovoru sa izdavačkim kućama.

Sve ovo, preko onih osnovnih potreba za stan i hranu, daleko prevazilazi Rosijev budžet. Kako onda ipak živi? Rosi mi je ispričao tajnu, koja i nije tajna pošto to svi rade.

Rimski činovnik radi od 8 do 14 časova, dakle šest časova. Ako se uzme u obzir da pažljivo čita novine u kancelariji i bavi se tamo i drugim stvarima, efektivni rad je još manji. Objašnjenje leži u tome što državnih činovnika ima previše. Mogla bi se otpustiti jedna trećina pa da preostali rade kako treba. Ali kud bi se sa ovom trećinom otpuštenih? Koja privredna grana da ih apsorbuje? Odgovora nema i činovnici ostaju tamo gde su.

Kako se snaći?

Pošto se pre podne nije u kancelariji umorio, činovnik se trudi da svoju neutrošenu energiju utroši posle podne. Mnogi činovnici posle podne rade kao knjigovođe po trgovinama i apotekama. Ima ih koji su noću kelneri i garderoberi. Pretpostavlja se da se ovakvim dopunskim zanimanjem u Rimu bavi bar 60 otsto državnih činovnika. Kakvi su prihodi? Ako se mesečno uhvati po 20.000 lira, smatra se za uspeh. Jer to je za 5000 manje od plate steno-daktilografkinje.

Ako ima veza i trgovačkog duha, činovnik kupuje u Napulju jevtine mašne i prodaje ih po trgovinama u Rimu. Od prodate mašne zaradi 20 lira. Bavi se i kontrabandom - kupovinom i prodajom stranih cigareta. Kupuje i prodaje originalni "Luks" i "Palmoliv" sapun, koji se dobije od američkih vojnika i mornara. U ovakve artikle spadaju i najlon čarape, ženski veš, pa čak i paste za zube. Zatim šampon za kosu i druga razna kozmetička sredstva. Ova roba prodaje se i po kancelarijama.

Na kraju godine činovnici prime trinaestu platu. Ovu beneficiju osvojili su štrajkovima i sindikalnim borbama. Trinaesta se troši najčešće za plaćanje dugova ili, u boljem slučaju, da se malo izdašnije jede za vreme praznika.

U jednom italijanskom filmu komičar Toto umro je i na nebu se bavio švercom, pa je osuđen na pakao.

- Šta si ti dole na zemlji bio? — pitaju ga.
- Bio sam trideset godina državni činovnik.
- Trideset godina državni činovnik! Pa to je strašno! U raj! Odmah idi u raj!

Moj prijatelj Rosi

Septembra 1957.

Sa Rosijem sam se upoznao i sprijateljio u jednoj od onih kafanica koje Italijani zovu “bar” a u kojima se prodaju “kafe - espresso”, aperitivi, sladoled i osvežavajuća pića. Rosi ovde svake subote posle podne predaje ispunjen tiket za sportsku kladionicu - “Totokalčo”, u nadi da će napraviti trinaest pogodaka, dobiti milione i uneti revoluciju u svoj porodični budžet.

On naravno nema pojma da želim da mu pripišem naziv “prosečni Rimljanin” ili “običan Rimljanin”. Kad bi to znao, naše prijateljstvo brzo bi prestalo - uvredio bi se. Rimljanin i uopšte Italijan ne podnosi da se o njemu misli da je običan, prosečan, čovek sa ulice, i kad se neki političar obraća, naprimer, “čoveku sa ulice” onda se on ustvari ne obraća nikome jer takav čovek ovde ne postoji. Isto tako, ako neki list iznosi “mišljenje čoveka sa ulice” svakome je jasno da je to mišljenje redakcije lista.

Individualisti

— Našli ste prosečnog Rimljanina? — govori mi jedan italijanski kolega.— To je nemoguće. Italijan je individualista, svaki misli da je nešto posebno. U krajnjem slučaju prijatelj je nekog poslanika ili senatora i time se razlikuje od ostalih. Uzmite samo kako su Italijani međusobno podeljeni!

Italijani su zaista podeljeni. Osim podele na dva pola i klase oni su podeljeni na severnjake i jušnjake, na deset partija, na pristalice napuljske pesme i pristalice džez - muzike, na klerikalce i antiklerikalce, na pristalice i protivnike razvoda braka, na obožavaoce Sofije Loren i obožavaoce Lolobridide, na ljubitelje pirinča i ljubitelje spageta; Rimljani su posebno oštro podeljeni na navijače fudbalskog tima “Roma” i navijače “Lacija”, na automobiliste, pešake, skuteriste... Treba međutim imati u vidu da ova podela nije nešto definitivno i precizno jer postoji bezbroj preliva, možda onoliko koliko postoji Italijana. Republikanska partija je naprimer tako malena, ima

svega pet poslanika, a ipak uspeva da se подели u tri i četiri struje. Svaka struja zatim ima svoju potstruju, polulevu, poludesnu itd. koja se opet deli u nekoliko potstruja tako da čovek dobija utisak da bi svakom Italijanu najviše odgovaralo kad bi imao vlastitu partiju. Pred izbore se zbilja i pojavi znatno više partija nego što ih ustvari ima. Ove nove liste fabrikuju velike partije da prikupe na kamufliran način glasove Italijana koji ne žele da utope svoju političku individualnost u masu velikih partija. Postoje dve monarhističke partije, Demohrišćanska partija se deli na mnoštvo grupa i tendencija itd. Iako ne bismo smeli dakle da kažemo da je Rosi obični Rimljanin, potražimo na njemu ono što ga čini tipičnim. Počnimo od glave. Rosi ne nosi šešir. Možda je ovo malo čudno čitaocu jer je zamišljao Rosija obavezno sa "borsalinom". On je međutim, nešto zbog blagog podneblja a nešto zbog štednje, gotovo uvek gologlav.

Kako se oblači Rosi

Ali, ako štedi na šeširu on ne štedi na odelu. On je elegantan i tera mušku modu, potvrđujući ocenu da italijanski muškarci, od svih ljudi u Evropi a možda i u svetu, najviše obraćaju pažnje na odelo. Rosi će izmisliti bolest da ne bi morao otići na posao u pantalonama koje se sjaje od peglanja. Zna se tačno koji "dezeni" idu ove godine i Rosi nastoji da ide ukorak sa modom. Zbog ove njegove osobine ima naravno i nezgoda. Pre tri - četiri godine bila se pojavila moda prugastih odela. Nije jasno kako je preovladala ta moda. Možda su fabrikanti imali na stovarištima velike količine neprodatog štofa za prugaste pantalone od fraka? Dve godine Italijan je bio obučen u ovakav štof. Moda se međutim naglo promenila a odela se nisu još pocepala. Zato Rosija možete uvek videti kod kuće u prugastom odelu.

Rosi ima kaput od tvida i pantalone u boji. Ispod kaputa je košulja na kojoj se ističe kratka kragna čiju krutoću održavaju prikriveni trougli od plastike. Rosi ne bi mogao da podnese one košulje čije šiljate kragne vise preko grudi i dopiru gotovo do pupka. Na kragni se blista sjajna kravata. Ona je važan prilog njegovom izgledu i njegovoj ličnosti i zato se najbolji slikari zemlje takmiče sa nacrtima na konkursima za kravate.

Kad bismo imali rendgenske oči otkrili bismo ispod džempera i košulje jednu končanu belu potkošulju koja Rosija prati od malih nogu i sa kojom će ga verovatno sahraniti. Rosijeve cipele su veoma lake i zašiljene.

Pređimo na sadržinu. U opisanom manufakturnom oklopu smestio se sredovečan čovek čije je okruglo lice uokvireno nešto kovrdžavom prosedom kosom. Obrve, trbuh i pokreti rukama su naglašeni. Rosi uvlači trbuh, malo proširen od dugotrajnog varenja špageta, ali ne nosi „mider” koji smo za vreme rata videli kod nekih italijanskih oficira. Stas uspravan, ima se utisak da se Rosi proteže da bude nešto viši, ali to je ustvari njegovo prirodno držanje. Glas blag i malo trom. Rosi se ne žuri, on i ulicu prelazi polako dovodeći do besa vozače automobila.

Od nakita Rosi ima dva prstena. Jedan je venčani, koji nosi na levoj ruci a drugi je krupan, za ukras. Venčani prsten Rosi je kupio po drugi put, posle rata, jer je onaj prvi priložio Dučeu za borbu protiv engleskih sankcija u Suecu, kad je Italija ratovala protiv Etiopije. Osim toga, Rosi ima na vratu zlatan lančić sa Madoninom medaljom. To je neka vrsta talismana koji mu je poklonjen na krštenju.

Obični Milanez zvao bi se Brambila. Kad se vodi neka anketa o severnjacima onda se uvek piše da sinjor Brambila naprimer ide toliko i toliko puta godišnje u bioskop, da troši toliko pasta za zube, da pojede godišnje toliko kilograma suve ribe itd. Sve ove stvari međutim u Rimu radi sinjor Rosi. Njegovo prezime je jedno od najčešćih u Rimu. Rosijevi su u Rimu rasprostranjeni kao kod nas Petrovići. U rimskom telefonskom imeniku oni su se raširili na pet stranica od kojih svaka ima po tri gusta stupca. O Rosijevima u Rimu se priča sledeći vic:

Na prepunom fudbalskom stadionu preko zvučnika je objavljeno saopštenje: “Supruga gospodina Rosija zove svoga muža da se hitno vrati kući”. Ispraznilo se pola stadiona.

Posle ovoga malog upoznavanja možemo da stupimo u razgovor sa Rosijem. To nije teško, Rosi je pristupačan i rado sluša druge i sebe u razgovoru.

— Kako se osećate u Rimu? — glasi njegovo prvo pitanje. I ovde je prijatno zar ne? Rimljani su dobar svet. Je li hladno kod vas? Rim ima divnu klimu. Ali dragi sinjore, evo nekoliko godina ovo nije klima, ovo je tragedija. Ne zna se kad je leto a kad zima. Da ste videli nekad naše proleće! Šta su to napravili sa tim atomskim eksplozijama? Verujete li vi da to ima nekog uticaja na vreme?...

Bela figura

Septembra 1957.

Kad sam jedne subote po podne opet sreo sinjor Rosija u kafanici gde on predaje listić za sportsku kladionicu, posle razgovora o navali jugoslovenskih trenera u italijanske fudbalske timove i porazu italijanske reprezentacije u Zagrebu, koji se lako ne zaboravlja, zapitah ga za njegovo zanimanje. Naravno, pitao sam Rosija onako kako bi on želeo da ga zapitam:

— Vi ste industrijalac?

Rosiju je godilo što je ostavio ovako dobar utisak. Jedna od njegovih prvih briga je uvek da ostavi dobar utisak, “bela figura”, kako se ovde kaže. On će založiti ženin nakit da proslavi neki praznik i ostavi odličan utisak na susede i eventualne goste, hraniće se čorbom od zeleni da može lepo da se nosi, zadužiće se do guše da može da se kaže da je i on bio na letovanju. Uvek je veoma važna stvar “šta će drugi reći”. Uvek je važno kako se pred druge istupa. Velika bitka vodi se zbog ovoga između Italijana i televizije. Kad televizija snima neki skup, publiku na fudbalskom stadionu ili u nekoj dvorani, onda svaki Italijan smatra da je njegova sveta dužnost da bude zapažen. Italijan se podiže na prste, osmehuje se i maše rukom kao Ajzenhauer za vreme izborne kampanje. Snimatelji im ovako doskaču: postave dve ili tri kamere i čim Italijani zauzmu pozu i podignu ruke, uključuju drugu kameru koja ih snima s leđa. Tako se zbog ovih prepirki između snimatelja i Italijana na televiziji Italijani najčešće vide s leđa.

Zbog potrebe “da se pravi bela figura” Italijanu je neprijatno da kaže da živi u nekom malom gradu. Italijan je uvek iz Torina iako živi u mestu koje je udaljeno 70 kilometara od Torina, on je isto tako iz Napulja, Rima ili Milana, iako ustvari živi daleko od tih gradova. Dobija se utisak da svi Italijani žive u pet - šest velikih gradova između kojih nema nigde žive duše.

Na pitanje da li je industrijalac, Rosi je sa zadovoljstvom skromno uzdahnio:

— Ah, kamo sreće, dragi sinjore, kamo sreće! Ja sam funkcioner u Ministarstvu finansija.

Rosi je, dakle, činovnik ali on tu reč koliko je god moguće izbegava jer ona loše zvuči. Činovnik! To zbilja ne zvuči gordo, rekao bi ovde neki obožavalac Maksima Gorkog. Mala plata, slaba karijera, dugovi, rate. Reč funkcioner zvuči mnogo bolje.

Sinjor Rosi je obični Rimljanin, a obični Rimljanin je činovnik. To je najrasprostranjenije zanimanje u ovom gradu. Ima ih preko 200 hiljada. Ima ih toliko da ni sama vlada ne zna tačno koliko ih ima. Vlada pogotovu ne zna koliko ima

činovnika u čitavoj Italiji. Pravili smo proračune za činovničke plate, rekao je nedavno ministar finansija, pa smo se prevarili za 63 milijarde jer se pokazalo da činovnika ima više nego što smo pretpostavljali.

— Ali, — počeo da se pravda Rosi — samo privremeno sam u ministarstvu. Još samo za koju godinu. Nameravam da idem u neku privatnu firmu gde poslovi dobro idu, gde se više zarađuje.

Odlazak iz ministarstva postao je Rosijev veliki san, on o tome uvek govori kao reumatičari o promenama vremena. Kao i svaki drugi Italijan, on misli da ne radi na pravom mestu, da nije našao sebe, da je mogao pod boljim okolnostima da postigne nešto bolje.

— Napolju (izvan ministarstva), — kaže Rosi — zarađuje se i živi se. Imam jednu

kombinaciju, treba samo da sredim neke stvari pa ću izići.

— Naravno, — odgovaram ali ne verujem da će Rosi izići iz ministarstva. Ustvari on i ne namerava da iziđe. U ministarstvu je plata slabija ali je sigurna, napolju je život u znaku avanture, velike zarade ali i gubici i otpuštanja, mesto u ministarstvu je miran kutak. Uostalom, Rosi neće većito biti pomoćnik šefa, dođavola, kakvo gvozdeno zdravlje ima taj šef, verovatno nikad nije ni od zaušaka bolovao.

Ministarstvo finansija u kome Rosi radi je ogromna ustanova čija su nadležstva u Rimu razbacana na preko trideset mesta. Rosi u jednom od ovih nadležstava operiše milionima i milijardama na papiru. To nije mnogo zanimljiv posao, ali Rosi ima dobro društvo u kancelariji i uz razgovor vreme nekako prođe. Pošto su pročitane novine,

komentariše se najnoviji zločin iz kriminalne rubrike, govori se o zgodama i nezgodama glumica i o automobilima. Iako nemaju automobile, Rosi i njegovi drugovi u kancelariji znaju sve marke, mane i kvalitete najnovijih tipova.

Počne, naprimer, jedan Rosijev kolega koji dolazi na posao svako jutro vozom iz jednog grada udaljenog 30 kilometara:

— Ma, vidite li šta rade ovi Amerikanci, snizili su karoseriju, tek što zemlju ne dira.

Ovo je dovoljan povod da se razgovor za pola sata prenese na svetsku automobilsku problematiku.

Tako vreme prolazi i čovek se mnogo ne umori. Rosi, sasvim odmoran posle podne, može u jednoj trgovini da sređuje knjigovodstvo od čega se zaradi neka para.

Pošto sam saznao gde Rosi radi, počeo sam da ga oslovljavam sa “doktore”. Rosi je postao doktor automatski čim je završio pravo. On je napisao i jednu tezu, to je tačno, ali ona nije imala karakter naučnog rada već je trebalo da dokaže da je Rosi u stanju samostalno da misli. Davno, negde 1935. godine Rosi je završio pravo i napisao svoju tezu. Bio je tada mladić, pun energije, aktivan, i nije hteo da od jednog profesora kupi gotovu tezu kao što su to radili neki njegovi drugovi.

Titula doktora nije nešto naročito, ali bez titule se Italijan oseća loše, nekako kuso. Reći nekome sinjore ne znači ništa jer svi su sinjori. Titula mnogo pomaže da se napravi “bela figura”. Monarhija i plemstvo su ukinuti 1946. godine, ali sasvim je normalna stvar da se u novinama, na radiju, na televiziji i uopšte u javnom životu ljudi oslovljavaju sa grofe, markiže, prinče itd. Mnogim Italijanima je žao što je monarhija ukinuta ali ne zato što su oni monarhisti. Dvor, kralj i sjaj oko dvora pravili su tako „lepu figuru”. Ali strašna stvar (“bruta figura” - ružan izgled) bila je za Italijane nizak rast bivšeg kralja.

Međutim što se ide ka nižim titulama to se one manje upotrebljavaju. Retko će neko biti oslovljen sa “barone” iako barona ima na pretek. Verovatno je zbog tolike rasprostranjenosti ova titula doživela inflaciju i zato je izgubila značaj. Profesionalna titula “knjigovođa” drži se međutim vrlo dobro i u velikoj je upotrebi.

Omiljeni sport

Oktobra 1957.

U bašti jedne gostionice u okolini Rima primakoh se da vidim kako igraju boća (vrsta kuglanja), kad među kibicerima primetih Rosija. Razgovarao je s nekim i vatreno razmahivao rukama. Zanat mi ne da mira i u zaklonu od loze prisluškujem jednim uvom o čemu govore.

— ... kad je sastavljena od nesposobnih ljudi — govorio je Rosi — Kako može neko ko u životu nikad nije rastavio jedan telefon da bude ministar pošta?

— I uvek se isti menjaju — slaže se onaj drugi. — Čas je ministar pošta, čas je ministar trgovine. Ma, to je komedija. Ali nije to važno. Važno je da oni ne vode, razumeš li, ne vode računa o našim potrebama.

— Trebalo bi ih — kaže Rosi — staviti u našu kožu jedno godinu dana pa bi brzo naučili šta treba da rade.

Dakle, kritikuje se vlada. To je posle fudbala i biciklizma u Italiji najomiljeniji sport. Ali ne mogu više da ostanem u svome zaklonu od loze jer evo idu prema bifeu i prolaze pored mene. Javih se Rosiju i on me upozna sa svojim sabesednikom.

— Moj prijatelj Akile. Ako vam treba gotovo odelo, samo potražite njega, ima snabdevenu trgovinu. Pobjegli smo malo njegovim kolima od grada i od žena.

— A vi pišete — reče trgovac i zauze pozu. — Ovde kod nas imate o čemu da pišete. Lepe stvari, bogami! Pišite kako svet umire od gladi.

— To on misli figurativno! — popravlja ga Rosi. — Ne treba preterivati, Akile.

— Ma, šta! — ljuti se trgovac. — Ljudi se guše u dugovima i porezu.

Bio je to uvod u veliku optužbu protiv vlade ili bolje reći nastavak razgovora o vladi između Rosija i trgovca. Samo, dok su ranije obojica napadali vladu, sad su uloge podeljene: trgovac je napada a Rosi je brani.

— Zemlja ima mnogobrojne probleme. Prenaseljeni smo, Jug je zaostao, teško je sve odjedanput rešiti — kaže Rosi — Učinjen je veliki napredak.

— Napredak, ali za koga! — uzvikuje sinjor Akile. — Ko se obogatio? U čije džepove su otišle američke pare? Ko je zaradio na izgradnji stanova?

Popismo po jedno malo pivo i utoliko pozvaše trgovca da igra boć, ušao je u neku kombinaciju. Kad ostadoh sam sa Rosijem, on me povuče za rukav i počeo da mi u poverenju govori:

— Istina je, vlada je za sve kriva. Lopovluci, birokratija, protekcija.

Ovaj preokret me nekako zbuni. Ne znajući na kakav zaključak me Rosi vodi a nešto i iz pristojnosti jer sam stranac, počeh da branim vladu. (Šta se sve čoveku ne desi).

— Ima tu mnogobrojnih problema, — rekoh — Jug je zaostao, pa prenaseljenost...

Ali Rosi mi ne da da završim. Hvata me za kragnu od kaputa i unosi mi se u lice:

— Oni su svi ljudi...

— ... nedostaju sredstva... — primećujem — ali što ja više branim vladu, to me Rosi više steže za kragnu.

No utoliko Rosija pozvaše da igra boć a vrati se njegov prijatelj trgovac. I on me povuče za rukav i pomislih šta će mi tek taj reći "u poverenju" o vladi i ministrima kad ih je napadao i javno, pred Rosijem.

— Trebalo bi njih sve — reče Rosi i napravi levom rukom pokret kao kad se seče glavica kupusa. Pustio me tek kad sam pristao na njegove teške kazne za ministre. Odahnuh i zapalih cigaretu. Rosi je stajao preda mnom zajapuren i prkosno kao neki Garibaldi, Bakunjin, revolucionar, zaverenik...

— Vlada je — počeo trgovac — za ovih deset godina izvukla zemlju iz posleratnog haosa. Pogledajte liru, to je danas čvrsta moneta.

Da li dobro čujem? Sinjor Akile hvali vladu. Opet preokret. Kad ću jednom početi da shvatam Italijane?

— Ali, — primetih — nezaposlenost je još velika, dva miliona.

— Neće oni da rade — preseče me trgovac. — Lakše je živeti od pomoći nego raditi. Pomoć je mala, to je tačno, ali oni više vole da žive bedno ne radeći, nego da žive dobro radeći.

Kad je trgovac opet otišao da igra boć, a Rosi se vratio, rekoh Rosiju:

— Interesantan je ovaj vaš prijatelj Akile. Samo, nije mi ga lako razumeti.

— Ah, — reče Rosi — ne slušajte ga što napada vladu. On je ustvari za vladu i veruje da stvari idu dosta dobro. Njemu zbilja idu prilično dobro, vidite, kupio je automobil, ono je njegov “600”, onaj plavi.

— Za koga on glasa? Za demohrišćane?

— A ne, on ne glasa za vladu. On glasa za opoziciju, za socijaliste.

Sve veća zbrka. Rosi vidi da sam začuđen i objašnjava mi:

— Akile glasa za socijaliste jer smatra da nije dobro ako se demohrišćani previše ojačaju.

Kad sam zahvaljujući boću ostao opet nasamo sa trgovcem, goreo sam od nesprijetnje da ga zapitam o Rosiju.

— Ah, — reče trgovac — ne slušajte vi Rosija kad hvali vladu. On je ustvari veliki opozicionar i strpao bi u top sve ministre.

— Za koga on glasa? Za opoziciju?

— Rosi? Ne, ne. On, naravno, glasa za vladu.

— Kako to — naravno?

— Rosi glasa za vladu jer se boji jake opozicije. Boji se da bi ojačana opozicija prouzrokovala donošenje nekih mera za smanjenje državnog aparata, prosto rečeno - boji se promena. Zbog toga je posle rata kad je bio referendum glasao za monarhiju iako je republikanac, pošto nije znao šta mu donosi republika.

Sinjora Marija

Oktobra 1957.

U Rosijevoj kući gospodari njegova žena sinjora Marija. Rosi je u porodici kralj koji kraljuje ali ne vlada, a njegova žena je predsednik vlade koji praktično upravlja zemljom. Kao svaki kralj, Rosi je u porodici obasut najvišim počastima, žena mu pali tamjan i čini sve da živi u ubeđenju da on ustvari upravlja. Sinjora Marija je veliki diplomata, ona dobro poznaje slabosti svoga muža, naročito njegovu osobinu da se u kući ponaša autoritativno, i nalazi stotinu načina da Rosi dobije utisak da se on za sve pita u kući. I Rosi je međutim ponekad svestan svoga položaja u porodici i jednom je iz šale kupio na pijaci pločicu sa poslovicom: "U mojoj kući ja sam gazda ali moja žena je ta koja komanduje!" Treba ipak reći da se Rosi u kući stvarno pita kad je reč o krupnim odlukama.

Novac od plate Rosi uvek predaje ženi jer iako je on zaposlen u Ministarstvu finansija gde prevrće na papiru milione i milijarde, Rosi nikad ne bi bio u stanju da sastavi kućni budžet kao njegova žena. Sinjora Marija je u tom pogledu mnogo sposobnija od njega i kad bi ministar finansija imao u državnim razmerama polovinu njene sposobnosti, državni deficit ne bi postojao. Treba videti Rosija kako se raduje kad sinjora Marija pred praznik izvadi odnekuda novac koji je uspela da uštedi. On je tobože grdi, kaže da je lako njoj uštedeti od plate koju on donosi i pita je odakle joj pare kad je uvek govorila da joj nedostaju ali, ustvari, veoma je zadovoljan svojom ženom.

Sinjora Marija radi sve u kući sama i jedino dvaput nedeljno ima ženu koja joj pere rublje. Njeno pravo sedište je kuhinja, gde je okružena raznim loncima, spravama i spravicama za brže obavljanje posla: mašinicu za gnječenje belog luka, mlin za mlevenje povrća, drugi za mrvljenje sira itd., itd. Sinjora Marija je pravi mađioničar. Ona je u stanju da stvori ni iz čega nešto i da uštedi novac na hrani koja je ovde skupa i na kojoj se jedino može uštedeti. Naročito je veliki majstor za jela bez mesa, koje je naskuplje, ili sa malo mesa.

Pre nego što se udala, sinjora Marija učila je neku školu, ali kad se udala škola i karijera su zaboravljene. Udati se i radati decu, ugađanje mužu, briga za kuću, to su glavni zadaci sinjora Marije.

U porodici Rosi, naravno, žena je ta koja se seća svih važnijih datuma kao što su rođendani, imendani, godišnjice venčanja itd. Međutim kad ga žena potseti da je sutra neka godišnjica, Rosi će joj pobuđen vrlo iskrenim osećanjima kupiti buket ruža. Ova osećanja ga, međutim ne sprečavaju da pročaska sa zgodnom prodavačicom cveća.

Pre udaje sinjora Marija bila je prosto opsednuta Rosijevim udvaranjima. Njen budući muž obasipao ju je neverovatnom pažnjom, bio je romantičan, obećavao je brda i doline i sinjora Marija je morala mnogo da razmišlja da bi se ponašala trezveno u takvoj situaciji jer je znala da se udaje samo jednom, pošto ovde nema razvoda braka. Kad se udala, situacija se izmenila: rodila je decu i bila je vezana za kuću, a istovremeno je

morala da otvori četvore oči šta radi njen muž jer mu je brzo otkrila osobinu da voli da baci pogled na druge žene. Možda se situacija može ovako pretstaviti: do ženidbe u šetnjama Rosi je držao za ruku sinjoru Mariju, posle ženidbe sinjora Marija drži njega za ruku. To ne znači da je Rosi postao loš otac porodice. Naprotiv: briga za porodicu je jedna od najvažnijih Rosijevih vrlina.

Ali Rosi ne bi bio Italijan kad ne bi voleo malo da “skrene”. Međutim ovde treba Rosija oprezno posmatrati. O praktičnim primerima nema šta mnogo da se kaže, u praksi se retko šta dogodilo. Ovde je važna teorija. Rosi se ne bi smatrao muškarcem kad ne bi ostavljao utisak čoveka koji je opasan za druge žene. On voli kad se o tome govori, voli kad mu sinjora Marija preti da se čuva ako ona nešto opazi itd. Kad se, naprimer, posvađaju, onda sinjora Marija pita muža: “Koja ti je bila ona u Veletriju 1936 godine?” Rosi raste.

Sinjora Marija bi čak bila spremna da oprostí neki greh svome mužu. Možda se zbilja nešto i dogodilo u Veletriju 1936 godine. Sinjora Marija zna da nije lako dobiti drugog muža, zna osim toga da je muž voli, i na sve priče o nevernim muževima primećuje:

“Ljudi su slabići. Ponekad im treba oprostiti”. Da li bi Rosi oprostio svojoj ženi? E, to je druga stvar. Italijan je vrlo ljubomoran, naročito u južnim krajevima, i čak mu i sud uzima u obzir kao olakšavajuću okolnost ako svoju ženu pošalje na onaj svet zbog “okaljane časti”.

Sem iskrenim osjećanjima, Rosi je privržen svojoj ženi i zbog udobnosti koju ona oko njega stvara. Ona se diže pre njega i leže posle njega, ona pere suđe dok se on posle ručka “odmara” (u Rimu se nikad ne kaže da neko posle ručka spava, iako se vrlo mnogo spava, verovatno zato što posle špageta čovek oteža), ona mu tako besprekorno pegla košulje, ona pronalazi šibice kad je on svoje utrošio a hoće kasno u noći da zapali poslednju cigaretu, ona mu bira mašne koje mu najbolje stoje, ona kuva jela koja se njemu najviše sviđaju ... Ali sinjora Marija povrh svih ugađanja nastoji da i na najženstveniji način veže uza se “svoga čoveka”, kako to ovde žene kažu: ona se trudi da ne prestane da se dopada svome mužu i radi što je u njenoj moći da konkuriše onim ženama za kojima njen muž baca poglede na ulici čak i kad su zajedno.

Sinjora Marija je mlađa od Rosija, koji ima oko 45 godina, ali pošto ona ne želi da joj se vide sve njene godine, ne treba biti indiskretan i tražiti preciznost. U kostimu od lakog “šantunga” koji je veoma lepo sašiven, sinjora Marija izgleda prilično elegantno. Ona kao svaka Italijanka ima smisla da se vrlo tesno i ekonomično oblači. Sinjora Marija ulaže mnogo napora i mnogo veštine da se dobro utegne služeći se raznim elastičnim rekvizitima, ali ipak ostaje prilično obla. Protiv tih svojih naglašenih oblina ona se bori od svog prvog porođaja.

Šta sve ona nije radila: držala je dijete, pila je neke praškove, radila specijalnu gimnastiku, ali sve uzalud. Sinjora Marija je rano procvetala, ona je bila još dete kad je na plaži morala da nosi kostim koji pokriva sve, ali isto tako rano je izgubila devojački izgled i postala je punačka. Ipak, “borba protiv prirode” urodila je izvesnim rezultatima; da nije pazila, da se često nije odriicala večere i špageta, danas bi možda izgledala kao neke Rimljanke iz narodne četvrti Trastevere kojima su potrebne dve stolice da čestito sednu. I na kraju, ne zaboravimo glavno: sinjora Marija je majka četvoro dece, a za Italijane je majka najviše biće.

Džepni autobus

Oktobra 1957.

U Italiji je pravilo da se vozi desnom stranom ali Italijani se na drumu dele kao i u politici na desničare, levičare i “centriste” (demohrišćani). Desničari su oni koji voze desnom stranom druma. Oni su malobrojni ali ih ipak ima. Drumskih levičara ima mnogo više, kao i političkih. Oni voze levom stranom druma kad god je to moguće i Ministarstvu unutrašnjih poslova ovi drumski levičari zadaju isto tako mnogo posla kao i oni u skupštini. Oni često ginu ali nisu sebični, pružaju i drugima mogućnost da poginu. Najviše međutim na drumu kao i u skupštini ima “centrista”, to jest onih koji voze sredinom ceste. Oni se ponašaju kao da je drum njihova lična svojina.

Rosi, kad je kupio automobil, pripadao je najpre drumskoj desnici jer je bio bojažljiv, pošto je tek naučio da vozi. Brzo je međutim prešao u “centriste” i sad, na momente, u trenucima kad ga zahvati raspoloženje drumske revolucionarnosti, prelazi čak i u levičare. Brzo se međutim povlači na poziciju centra čim vidi da mu ususret dolaze neka druga kola.

Kao u filmovima

Ovaj raspored automobilskih snaga u Italiji važi uglavnom i za rimske gradske ulice. Amerikanci, ljudi koji su planirani i rođeni u automobilu, teško se snalaze u ovom saobraćaju punom italijanske mašte. Ali u Rimu je karakterističnije možda nešto drugo. Rosi se sa svojim automobilom ponaša kao u filmovima sa gangsterima. Uvek imam utisak da mu je neko upravo rekao: 100 dolara ako stignete onaj automobil! Ali vozač automobila koji treba stići ponaša se kao da beži sa opljačkanom blagajnom glavne filijale Napuljske banke. Počinje velika trka. Svi se utrkuju sa svima. Nikome se naravno nigde ne žuri, u Rimu vlada pravilo da što može da se uradi sutra ne treba uraditi danas. Svi se utrkuju zbog sportskog duha i trenutnog ličnog prestiža.

Vozim se sa Rosijem, vodi me na jedno mesto gde se pije odličan “espresso”. Stojimo pred semaforom, crveno je svetlo, pored nas još tri kola. Postrojili smo se na beloj liniji za prelaz pešaka. Rosi kradimice baca pogled na kola pored sebe i primećuje nekorektni postupak vlasnika “600”: stavio je menjač u drugu brzinu. Kad je tako, kaže Rosi, neka ti bude! Prebacuje i on menjač u drugu brzinu.

Pažnja! Pali se zeleno svetlo. Polazak! Četiri automobila zaurala su, dobar sloj guma ostao je na asfaltu. Poleteli smo kao iz puške. Stigli smo drugi, nije loše, Rosi je zadovoljan, prestigao nas je samo jedan “Alfa Romeo”. Trka je naravno trajala svega 50 metara, do sledećeg semafora, gde smo se opet postrojili za start.

Velike trke održavaju se na drumovima, izvan grada. Zbog ovih trka sinjora Marija kupila je svome mužu magnetnu pločicu sa Madonom i natpisom: “Neka te čuva”. Na otvorenom drumu Rosi je doduše u znatno podređenoj situaciji, njegova kola su “Topolino” od svega 500 kubika. Krenuo je u nedelju posle podne na izlet sa porodicom, dvadesetak kilometara izvan Rima. “Topolino” ima dva sedišta i dva pomoćna pozadi ali vidi se da je “Fijat” potpuno pogrešio u proračunu jer Rosi “komotno” vozi osim sebe još šestoro. Dvoje su seli pozadi na sanduk za prtljag i u automobilu su im samo noge. Kola su pretvorena u autobus.

Svi prestižu Rosija na drumu i to je užasna situacija. Rosi se oseća kao da sedi u dečjim kolicima a ne u kolima. Najmlađi Rosijev sin Pjerino čini šta može da podigne moral porodici: svima automobilima koji prestižu njegovog tatu plazi jezik. Pjerino, tako se zove Rosijev najmlađi, rešio je ovaj problem kasnije na drugi način. Kupio je specijalni preslikač nagaravljen za ovakve nezgode, koji pretstavlja čoveka sa velikim isplaženim jezikom i zalepio ga na levu stranu sanduka za prtljag tatinog automobila.

Rosi naravno nije sam kupovao automobil. Pozvao je prijatelja Akilea, trgovca gotovim odelima koji se razume u kola. Polovni “Topolino” (znači mišić) izgledao je vrlo simpatično, imao je sva četiri točka i bio je u stanju da se kreće vlastitim snagama. Akile je prekucavao karoseriju kao lekar plućnog bolesnika, stavljao je prst u izduvnu cev.

- Motor je kao nov, — hvalio je vlasnik kola.
- Guši se kao da ima astmu, — rekao je prezrivo Akile.
- U celini kola su dobra!
- Običan leš.

Nastavili su neko vreme ovako i najzad kola su kupljena po povoljnim uslovima: trećina se plaća odmah a ostalo u ratama, za dve godine. Razume se, ispalo je da prodavac nije vlasnik koji prodaje svoja kola već vešt preprodavac koji zarađuje 10 otsto i koji je skinuo radio. Pokazalo se posle da je radio nepotreban jer svi u kolima razgovaraju osim Rosija koji očima guta drum.

Ali počesmo o tome kako Rosija svi prestižu na izletu. To samo na prvi pogled izgleda da ga prestižu. Na jednoj uzbrdici Rosi je stigao sve one koji su ga prestigli. Njegova kola su jaka na uzbrdici? Ma kakvi! Na uzbrdici su svi usporili i postrojili se iza jednog ogromnog kamiona čiji šofer iako je upisan u KPI na drumu pripada “centristima”. Niko ne sme da ga pređe jer vozi sredinom i to brzinom od 15 kilometara na čas jer mu je kamion natovaren.

“Znam za jadic”

Pošto se izvežbao za trke Rosi je uvežbao i pozdrav među vozačima automobila: pokazivanje rogova. Pozdravlja se često. Recimo jedan rasklimatani taksi namestio se zgodno da ga Rosi udari svojim branikom. Ali Rosi zna za jadic, zna da je taksi gotovo rashodovan i da njegov šofer jedva čeka da ga neko lupi i plati štogod otštete. Rosi vešto izbegava zamku i kad je došao u visinu vozača pozdravlja ga sa rogovima. Rogovi se prave ovako: kažiprst i mali prst se ispruže, ostali se sastave. Šta znače rogovi, treba li to objašnjavati? Znače da je onaj kome se pokazuju možda samo prijatelj svoje dece ali ne i njihov otac.

Drugi pozdrav koji je Rosi morao da uvežba je “Ti si lud!”. Njime se časti vozač koji je napravio nepromišljen manevar. Izražava se mimikom: ispruženim kažiprstom lupka se čelo ili slepoočnica. Prema jednoj privatnoj statistici Rosi je u prvoj dekadi septembra uputio ovaj pozdrav drugima 38 puta dok su drugi njega pozdravili 42 puta. U prvoj dekadi oktobra stanje je bilo 36 prema 40 još uvek na štetu Rosija, ali jasno je da se Rosi popravlja.

U Rimu je sviranje i trubljenje zabranjeno i Rosi ponekad više ne zna da li sirena radi ili ne. Ali uvek se ukaže zgodna prilika da se isproba sirena. Kad nastane krkljanac, kad se na nekom raskršću zapletu dvadeset minuta pedesetak automobila onda svi počinju da trube. Saobraćajac se čupa za kosu. Rosiju to godi. Odnos između njega i saobraćajca je kao između dva popa različitih veroispovesti: javno se poštuju ali mnogo se ne vole. Kad god se saobraćajcu ukaže prilika rebnuće Rosija kaznom. U poslednje vreme nešto ređe jer im je ukinuta provizija od kazni. Kad god se Rosiju ukaže prilika podvaliće saobraćajcu. Naravno, kad mu automobil stane nasred otvorenog drumu očekivaće kao spasioce policajce na motociklima koji će mu pomoći da krene.

Jednom godišnje na jedan svetac, vlada mir između saobraćajaca i vozača. Vozači donose saobraćajcima korpe sa poklonima. Zaslužili su ih. Medicinski je dokazano da saobraćajci u Rimu imaju živce od specijalnog elastičnog čelika od koga se prave tenkovski oklopi. Treba ih samo posmatrati na poslu. Ali treba posmatrati i njihove pokrete. Balet u Italiji nije na visini ali saobraćajci su verovatno svi završili višu baletsku školu i popunjavaju ovu prazninu. Ako nekad dođete u Rim ne propustite priliku da pogledate saobraćajca na pjaci Veneciji. Uživaćete! Jednom godišnje

automobili izigravaju anđele. Okupljaju se ispred Koloseuma i jedan biskup ih blagosilja i osvećuje.

Moglo bi se opširno govoriti na temu “koristi i štete za Rosija od automobila” ali dovoljno je reći da su kola udarila Rosija po trbuhu. Da se plate rate, garaža i benzin štedi se na hrani. Inače što se tiče koristi one su mnogobrojne. Prvo, Rosi se više ne gura u trolejbusu. Od kuće do kancelarije sad mu treba nešto više vremena pošto ga je trolejbus izbacivao tačno pred ministarstvo dok kola mora da parkira tamo gde nade mesto, u petoj ulici od ministarstva, ali zato se ne gura. Možda Rosi ima izvesnu nostalgiju za trolejbusom, reče mi jedan italijanski kolega. Zar se ne može imati nostalgija prema trolejbusu? čudio sam se. Zbog “prava mrtve ruke”, reče kolega. Čitao sam o ovom pravu u istoriji ali nije mi bilo jasno kakve veze ono ima sa trolejbusima. Pravo mrtve ruke, objasnio mi je kolega, je pravo koje se daje u trolejbusu muškarcima da u gužvama spuste umrtvljenu ruku niz bedra, i pošto je ruka mrtva, niko ne može da kaže ništa ako ona dodiruje i tuđa bedra, recimo ženska. Ah, pa toga ima i kod nas u Beogradu, rekoh. Da, primeti kolega, zato što ste uvezli italijanske trolejbuse.

Sinjorino

Oktobra 1957.

Rosijev najstariji sin Romolo, student prava, pljunuti je otac. Mladić se i oblači kao otac, mnogo polaže na odelo. Dok je bio u liceju Romolo je bio podlegao američkom ukusu i nosio je plave “farmerske” pantalone i kaubojske košulje ali otkako je prešao na Univerzitet odbacio je te detinjarije. Odelo mu je tesnije skrojeno nego očevo: tesan kratak kaput, tesne uz telo pripijene pantalone sa uskim nogavicama, još tesnije i šiljatije nego očeve su i cipele. Romolu su tuđe egzistencijalističke tendencije u oblačenju jer je i njemu od malih nogu usađena navika da uvek treba ostaviti dobar utisak (“bela figura”).

Kao i otac i Romolo ispod obavezne pamučne potkošulje ima na lančiću medaljon sa Madonom. Nema prstenje ali zato ima zlatnu narukvicu sa pločicom na kojoj su urezani inicijali. Objašnjenje treba tražiti u latinskom kicošenju.

Pošto se terajući neku američku modu “nanosio” kose ošišane u vidu četke Romolo se vratio na klasičnu italijansku bujnu frizuru. Kosa je najnegovanije područje njegove ličnosti i zato on gaji kult berbera. Brkove brije, jer oni među studentima nisu u modi.

Jednom godišnje, pred otvaranje Univerziteta, Romolo stavlja na glavu naročitu studentsku kapu sa dugačkim kljunom koja je ukrašena raznim sitnim drangulijama: mrtvačka glava, ruka koja pokazuje “šipak”, etiketa firme koja proizvodi jedan artikal za smanjenje prenaseljenosti, srce, kompas itd. Svi

imaju železničarske pištaljke kojima probijaju prolaznicima uši, zaustavljaju saobraćaj, svadaju se sa saobraćajcima.

Larma je na ceni među Romolovim drugovima i često je stepen sposobnosti dizanja galame merilo za duhovitost: što se neko više dere to je duhovitiji. Prema jednoj nezvaničnoj statistici galamu koju je u stanju da proizvede samo jedan italijanski student mogu da proizvedu tek 3,76 studenta u Francuskoj, 8 u Nemačkoj a u Engleskoj 16 i nešto više. Možda je i to jedan razlog što niko od Romolovih kolega ne voli Engleze kad su tako tihi.

Sa svojim prijateljima Romolo razgovara o sportu, ženama, filmovima i automobilima. Naravno, niko od njih ne bavi se sportom, oni su "tifozi" - navijači. "Tifozi" znači bolestan od tifusa i tek u novija vremena ova reč je dobila i sportsko značenje jer se fanatični navijači bacaju i nemirno trzaju kao tifusari. Novinski papir ne trpi njihove razgovore o ženama (sve žene izvan porodice su nepoštene). Svoju čednost Romolo je kao i većina Italijana izgubio u jednoj od onih kuća u tesnim rimskim uličicama koje uvek imaju zatvorene prozore. Od ove cifre država, koja u celoj stvari vidi trgovinu, uzela je procenat i tako je Romolov prvi dokaz muškosti oporezovan.

Sramota je biti zaljubljen, ko je zaljubljen krije to kao znak slabosti, nesavremenosti. Treba biti "iživljen", cinik, "duro" (tvrd). "Duro", to je pravi izraz za Romolova stremljenja. Reč je teško prevesti jer znači zbir osobina. "Duro" je neko ko je tvrdoglav, nepopustljiv, zadrť, čovek koji "tera pravo" koji ne podleže osećanjima. Izraz "duro" (tvrd) upotrebljava se i u politici i za Molotova se govorilo da je "duro" (tvrdi staljinista) ali najčešće ga srećemo u američkim kriminalnim romanima i filmovima. "Duro" je naprimer privatni detektiv koji stvar rešava pesnicama i pištoljem. Dok njegov kolega iz engleskih kriminalnih romana upotrebljava glavu za razmišljanje, "duro" iz američkih romana upotrebljava glavu da njom udari protivnika u trbuh. "Duro" je kauboj koji na filmu sam likvidira čitav buljuk razbojnika.

Romolo se trudi da u svojim skromnim okolnostima napravi utisak da je "duro". Ali to je samo jedno njegovo lice. Ispod maske je bojažljiv mladić koji čim nije u gomili svojih drugova, gde se oseća siguran i snažan, postaje vaspitan, pomalo stidljiv i pomalo mekan, drugi čovek. Više ga karakteriše narukvica na ruci nego nasilje iz američkih filmova koje mu se dopada. Uostalom on nikad lično nije imao priliku da podnosi nasilje. Otac ga nije tukao, ponekad je dobio u mlađim godinama neki šamar, u osnovnoj školi ne tuku.

Ispod maske nalazimo debele slojeve romantike. Kad se Romolo ozbiljno zaljubi biće u stanju da se potpuno podvrgne ženskoj volji i učini sve što mu se kaže makar ga to, kao muškarca, stavljalo u nezavidan položaj (možda zbog toga Italijani imaju kod nekih žena više uspeha nego drugi).

Jedno je tačno: Romolo potcenjuje svoga oca. Potcenjuje ga što trpi bez protesta društvene nepravde, potcenjuje ga što je postao konformista, vetrokaz. I kao što

nastojanjima da se pokaže “duro” želi da uravnoteži svoju prirodnu sentimentalnost tako u ovom potcenjivanju oca nalazi duševnu hranu za svoju muževnost. Ali dok sa ocem ima odnose u znaku režanja on pada u krilo majci. On uživa u majčinoj brizi za njega, poverava joj se, uživa u njenoj ogromnoj ljubavi za njega, srećan je kad ga ona miluje pogledom. Romolo je ustvari mamin sin. U prepirkama sa ocem oko učenja, koje ne ide najbolje, majka ga štiti, od nje kradimice dobija novac, pored džeparca koji mu otac “službeno” daje.

Ovakve odnose sa majkom Romolo oseća kao nešto prijatno, oni ga snažno vezuju za porodicu, ali i kao nešto neprijatno jer ga majčina ljubav zarobljava, smeta mu da se oseća nezavistan, jak, muškarac. Možda je i to jedan razlog što želi da među prijateljima važi kao “duro”. Možda je i to jedan razlog što na Univerzitetu pripada grupi fašističkih studenata; fašizam je nemoderan, nepreporučljiv, nerežimski, i on je baš zato fašista, za inat. Čini mu se da je onda protiv struje, da protestuje (levičarskih studenata na Rimskom univerzitetu ima malo jer studenata iz radničkih i seljačkih porodica nema mnogo), da je ozbiljniji, više muško. Naravno nije to najvažniji razlog.

Ali ne treba se previše zabrinjavati za Romola. Žena koja dolazi da pere rublje njegovoj mami zove ga “sinjorino” što znači gospodičić, mladi gospon, kako se nekad govorilo u Zagrebu. U kafani gde igra američki automatski bilijar na žetone kelner već Romola zove “dokторе”, ali izraz “sinjorino” bolje mu zasad odgovara. Romolo je sinjorino koji je malo nemiran što njegova porodica društveno ne stoji kako bi on želeo, ali iako prezire oca što se ne buni, kao svako drugo gospodsko dete i on će postepeno preuzeti očevo mesto i očeve navike.

Musolini je veliki čovek, kaže Romolo, ali malo je on spreman da nešto učini za Musolinijeve ideje. Na Univerzitetu odavno se fašisti ne tuku sa drugim grupama studenata. U Romolu već sazreva budući konformista koji čeka na svoje vreme a to je vreme kad se Romolo bude oženio, zadužio i natovario brigama. Don Marčelo, ulični paroh, već vidi u njemu budućeg demohrišćanina. Don Marčelo ne vidi Romola u crkvi jer on ne ide u crkvu pošto ne voli popove. Ali vidi ga kako se krsti kad prolazi pored Madonine slike ugrađene na uglu jedne kuće. Romolo ne voli ni papu ali papa je za njega najveći Italijan i možda najveći čovek u svetu. Pročitao je negde da je neki Amerikanac sastavio knjigu o 100 najvažnijih živih ljudi u svetu. Od Italijana u knjigu su ušli muzičar Menotti i papa.

Prava kokoška

Februara 1967.

Silazio sam niz Monte Kavio sa koga je možda Hanibal posmatrao Rim. Neko ispred mene zaustavio je kola i pisao nešto po tabli koja reklamira restoran na vrhu brda.

Kako ste se kod nas proveli? — pitala je tabla.

Loše, jer ste nas opljačkali! — odgovarao je gost.

Pa to je Rosi! Moj stari prijatelj Đuzepe Rosi, čarobnik čije prezime zauzima sedam stranica u telefonskom imeniku.

— Nismo se videli od početka vijetnamskog rata! Svet je već mogao odleteti u vazduh — reče Rosi. Da bolje iskaže zadovoljstvo Rosi me latinski potapša dva - tri puta po obrazu a naše žene se izljubiše.

— Krenite za nama, pokazaćemo vam interesantne stvari — predloži Rosi.

Spustismo se niz Albanske brežuljke prema Tivoliju. Posle mnogo krivudanja zaustavismo se pred jednom usamljenom seljačkom kućom.

— Otkrio sam jaja! — pohvali se Rosi. — Kokoške ovde još čeprkaju po bunjištu i nose prava jaja. — Pokaza mi kokoške po dvorištu.

Iziđe seljak i vešto uhvati jednu kokošku. Rosi je sa zadovoljstvom opipao ispod repa.

— Ima ga, — potvrdi Rosi.

— Sinjori mogu biti sigurni, — reče seljak. — Jedu samo mrvljeni kukuruz i, sa izvinjenjem, šta nađu.

Uzeše od seljaka dvadeset jaja po istoj ceni kao u gradu. Rosi odmah jedno popi.

— Od ovih jaja koža na licu postaje mlada, — kaže sinjora Marija.

Seljak iznese i bocu maslinovog ulja.

— Kakav miris! — oduševljavao se Rosi i stavi mi grlič od boce pod nos. — Ne osećaju se progres, hemija i magareći loj. Ovo je spas za jetru.

Pošto je platio jaja i ulje, Rosi otvori ogromnu mapu išaranu strelama i raznim oznakama kao vojna karta posle bitke.

— Ovde je glavni punkt, — pokaza prstom jedno raskršće zaokruženo plavom olovkom. — Ima sveže teletine.

— Od koga dobijate informacije? — zapitah.

— Od popova. Oni znaju šta je zdravo. Zato dugo žive. Ima ih koji u Rimu piju samo određenu vodu jer znaju da je ona najbolja.

Našli smo glavni punkt ali na žalost drugi su već bili došli pre nas i kupili svu svežu teletinu. Pošto je bio pao mrak nije imalo smisla ići prema Rimu jer su drumovi već bili zagušeni izletničkim kolima. Sedosmo pred jednu kafanu na putu da pričekamo dok prođe talas.

— Nekad se mogla dobiti i sveža riba u Fiumičinu, — nastavi Rosi o važnosti sveže i prirodne hrane. — Ali, ribari su postali lukavi. Kupe smrznutu ribu, odmrznu je na pučini i tobože se vraćaju iz lova sa svežom ribom.

— Nadajmo se da su i kod vas već naučili kako se svemu kvari ukus, — reče sinjora Marija. — To je znak napretka.

Zahvalih na komplimentu. Uveravao sam je da još nismo toliko daleko otišli koliko bismo želeli.

— Sve se kvari, — pokazuje Rosi rukom na kolonu automobila koja štucavo mili drumom. — Ne вреди ni kola više imati kad ih svi imaju. Ide se na izlet a onda se celo vreme gleda samo zadnjica kola ispred sebe.

Ostali su nepopravljivi kritičari. Ni u izgledu se nisu mnogo promenili. Možda zato što su u godinama kad se više ne stari. Ili se zbilja brane od starosti pravim jajima?!

Rosi je obučen kao za modnu reviju. Očigledno sa svojim zemljacima i dalje drži u Evropi prvo mesto u eleganciji iako je i on prešao na konfekciju. Sako od tvida sa širokim repom, košulja sa polutvrdom kragom, kravata sa diskretnom šarom, uske pantalone, žute cipele. Mladalački je gologlav. Sinjora Marija se utegla, ispod mekog kožnog kostima, ne prestaje da se bori sa svojim viškovima oko kukova. Ima čipkane čarape boje šampanjca i zatupljene cipele sa debelom petom. Bogato je našminkana čitavom paletom boja. Crnoj, kratko podšišanoj kosi ne dozvoljava da posedi. Savremena moda diktira da se uvek ostane mlad.

Ako se izuzme njihov uobičajeni kritičarski pesimizam bili su optimistički par. Rosi je izgledao nešto vedriji od žene, kao čovek koji ima neku prijatnu tajnu, a sinjora Marija je za isto toliko bila smirenija.

Vidljivi znak njihovog današnjeg društvenog položaja blistao se pod neonskim svetlom kafane: “opel kadet” mišje sive boje, model od pre dve godine. Kola je birala sinjora Marija, dopala joj se linija, a Rosi nije imao ništa protiv da isproba i stranu proizvodnju.

— Zadovoljan sam ovom “makinom”. — reče Rosi videvši da mu posmatram mezimca, — odlično poteže trećom i ima živahan motor, samo vratiću se opet na domaća kola jer su za ova rezervni delovi skuplji a za razne preglede treba da se čeka.

Sinjora Marija dodirnu medaljon sa Madonom na zlatnom lančiću.

— Imam u vidu jednu “đuliju”, — osmehnu mi se Rosi i u očima mu zbilja zaigra neka tajna, kao da bi hteo da se sa brzim kolima pred nekim pokaže.

— Šta će nam “đulija”, nismo gangsteri — protivila se sinjora Marija.

Razgovoru o kolima nikad kraja.

— Telefonirajte da se jednom opet vidimo! — rekosmo u isti mah i u isti mah se nasmejismo. “Telefonirajte” znači u Rimu da se možda nikad više nećemo videti. Dogovorismo se dakle za određeni dan da dodemo kod Rosija na večeru i obnovimo prijateljstvo.

U novom stanu

Marta 1967.

Uz pomoć karte koja ima dodatke za periferiju, našosmo blok sa Rosijevim stanom. Rosi se preselio da bude bliže novoj zgradi ministarstva.

Ulice su uske kao u centru, nigde mesta za parkiranje. Italija je pregusto naseljena zemlja. I groblja su tesna pa se grobnice prave na sedam - osam spratova. Ko ima pokojnika iznad četvrtog sprata plaće nad njim sa stepenica.

Dok tražimo ulaz broj 18 neko nas odozgo zamalo ne pogodi kesom kuvanih makarona. Nije gađao nas. Makarone su namenjene mačkama koje u Rimu, otkad su pre dve hiljade godina donesene iz Egípta, žive bez vlasnika.

Na stepeništu i u liftu osećao se miris paradajz - sosa i ukuvanog belog luka.

Rosijevi nas dočekaše sa velikim svetlima i povedoše kroz prostrani stan namešten po poslednjoj modi: kao crkva pretvorena u muzej koji je onda prilagođen za privatni život. Pozlaćeni drveni anđeli, veliki čiraci, venecijanske stolice iz sedamnaestog veka, fiorentinski divan iz osamnestog veka, napuljski stočić iz vremena Burbona, lombardijska trbušasta komoda. Uza sve to švedska stelaža od tikovine. Oltar je spavaća soba: krevet na dva polja svečano pokriven kao sveta trpeza, iznad njega ikona Madone sa električnim kandilom.

— Primećujete li nešto na ova tri komada? — zapita Rosi kad smo opet bili u salonu.

— Autentični su?! — drvo je bilo mnogo izbišalo, nije lako falsifikovati toliku crvotočnost. Ostali nameštaj (osim možda čiraka i anđela) bio je savremena fabrička proizvodnja.

— Da, ali zar ne primećujete da su sva tri komada u stvari bila jedan komad! To je biskupska propovedaonica. Izrezao sam je i dobio stolicu, klupicu i pult.

Čestitah Rosiju na dosetljivosti i pokazah nameru da sednem u biskupsku stolicu, ali on me izražavajući licem opreznost uputi na jedan stočić.

Televizor koji je dominirao salonom sa visokih mesinganih nogara kao diktator gledao nas je svojim mutnim okom i podsećao da je vreme za dnevnik.

Spiker je glasom punim razumevanja govorio o američkoj intervenciji u Vijetnamu. Podesio je glas da zvuči kao da govori nešto vrlo pametno kad je pričao o vladi, razmekšao je glas i utišao kad je govorio o papi. Onda se promeniše spikeri. Mrgodno novi spiker ispriča nešto o KPI.

— To su najnesrećniji ljudi u Italiji, — reče Rosi pokazujući na spikera.

— Jer moraju da govore što im drugi narede?

— Ma ne, već zato što im je zabranjeno da mrdaju rukama dok govore. Verovatno su preko svoga sindikata dobili neku naknadu od televizije za to odricanje.

— Hoćete li nešto da popijete pred večeru? — zapita sinjora Marija.

— Jedan viski? — ponudi Rosi. — Imamo dobru marku.

— Možda biste hteli votku? — predloži sinjora Marija kad vide da nas viski ne oduševljava. — Imamo i dobru votku. Sad je mnogi traže.

— Bojim se da su oni za nešto treće, — reče Rosi. — Vi ste područje šljivovice, zar ne?

Opredelismo se za domaće piće, verovatno. Na televiziji su u emisiji aktuelni događaji četiri monsinjora i tri civila otvorili raspravu na temu “Madonino bezgrešno začecje i savremeni čovek”, pa smo mogli da bez mnogo žaljenja počnemo večeru.

Sinjora Marija nudila nas je, tepajući što je bio znak da smo srdačno primljeni.

— Uzmite i krompiriće ... I ovo parčence... Još pola tanjirića ... Samo čašicu...

Šunka, kiseli krastavci, kisele artišoke i punjene masline za predjelo, špageti sa paradajz - sosom i sirom, teleća šnicla, vino, voće.

Kao i svi Italijani i Rosi je ubeđen da njegova žena bolje od svih pravi špagete. Saslušali smo savet: važno je da se na svakih 100 grama špageta stavi litar vode, špagete treba baciti u slanu vodu kad proključa i paziti da se ne prekuvaju; ocediti ih i vruće izneti na sto.

U jednom trenutku zatišja razgovora negde odjeknu: pljas! Čuo se zatim radosni ženski vrisak.

— To su susedi, — objasni mi Rosi. — Tek su se venčali pa uživaju da se love po stanu.

— Održavate li veze sa susedima?

— Nema više toga. Ali svi znaju sve jedni o drugima jer su zidovi tanki.

Kao vetar upade u kuću mladić sa dugom kosom u šarenim pantalonama i košuljom na cvetiće. Nosio je električnu gitaru na kojoj je pored gole devojke bila nalepljena etiketa: “Ne ratuj već ljubi!”

— Naš Pjerino, — predstavi nam mladića sinjora Marija. — Ostale smo oženili i udali.

Rosijev sin je čupavac!

— Studira arhitekturu a ovo mu je najnovije ludilo, — reče Rosi mršteći se.

— Nije to veliko ludilo — branila je sinjora Marija sina i skide mu periku ispod koje se pojavi glava vaspitanog rimskog mladića.

— Tata, treba li ti novca? — zapita Pjerino izazivački i izvuče iz džepa hiljadarke. Mladić ode u kuhinju a Rosi gledajući gitaru zabrinuto reče:

— Bojim se da mu ta svirka ne udari u glavu. Otkad mi ne traži pare za džeparac gubim uticaj nad njim. Šta mu sve ne pada na pamet. Sad na primer čita misli Mao Ce Tunga. U moje vreme... — htjede da kaže nešto Rosi ali se zaustavi.

— Čitali ste Benita Musolinija! — završi mu rečenicu sinjora Marija. — I lepo ste se proveli. Ovi danas hoće sve da znaju, ali ničim se ne zagrevaju.

Rosi se osećao nelagodno i promenismo temu. Već je bila ponoć pa ustadosmo da idemo. Opraštajući se Rosi mi predloži da se u nedelju vidimo samo nas dvojica, muško društvo.

Lovačka razonoda

Marta 1967.

U nedelju pre podne Rosi me čekao na Pjaca Popolo. Bio je obučen kao da se vraća iz lova. Žuti šešir sa percem, zeleni mantil, zelena košulja, karirani sako, kožni prsluk. Od pojasa do donova bio je međutim civil. Na zadnjem sedištu lovačka puška u futroli.

— Gde su fazani? — zapitah.

— Nismo u sezoni a i da jesmo ne bi ih bilo, — poče da se žali Rosi na lovačke nevolje. Da se puca na fazana treba u zabranu platiti 5.000 lira. Za milion lovaca raspolaže se sa dvadeset hiljada fazana. Pedeset pušaka na jednog fazana. Mnogi u gužvi ne pogode fazana već drugog lovca. U lovu je kao i u svemu drugom. Dve hiljade njih raspolažu sa zabranima koji obuhvataju dve trećine lovišta. Široke lovačke mase otvaraju paljbu uglavnom na sitne ptice: vrapce, čvorke, drozdove itd. Kad se saberu razni troškovi (dozvola, municija) ove ptičice koštaju Rosija kao kavijar. Naravno, što je lovac na višoj društvenoj lestvici, to krupniju zverku lovi. Milanski industrijalci odlaze u Afriku da prema svome društvenom rangu pucaju na slona.

Mislio sam da poznajem Rim, ali strelište na koje me Rosi dovede bilo mi je nešto novo. To je strelište sa živim golubovima, italijanski specijalitet koji samo još Španci imaju jer je u svim drugim zemljama sveta ova razonoda zabranjena. I u Italiji je nekoliko puta u Parlamentu podnošen predlog da se gađanje golubova zabrani ali uvek su prevagnuli interesi fabrikanta municije. I Vatikan je intervenisao, tvrdeći da je gađanje golubova suprotno hrišćanskom moralu, ali pokazalo se da ni Vatikan nije baš svemoguć u Italiji, iako radi u ime svemogućeg.

Rosi se upisa u listu takmičara, plati i pozdravi se sa nekolicinom poznanika obučenih polulovački kao i on.

Poče utakmica. Na dvadesetak metara od strelca koji je prozvan preko zvučnika čekali su sudbinu golubovi zatvoreni u kutije. Mladić iza strelca, obučen u crno, pritisnu

dugme na jednoj spravi i otvori se kutija broj 3. Prema golubu se skotrlja jedna kugla i on polete. BUM! BUM!

Golub se zaustavi u letu i pade na travu. Tri mladića u trenerkama potčraše prema kutijama. Jedan je odneo ubijenog goluba, drugi je zatvorio kutiju a treći u nju ubacio novog goluba.

— Rosi! — pozva zvučnik. Golub je izleteo Rosiju iz kutije broj pet koja se nalazi sasvim desno ali on ipak potroši na njega samo jedan metak. Vрати se zadovoljan i poručismo na terasi kafu.

— Kako ide u ministarstvu? — zapitah.

— Neću nikad postati ministar jer su sva ministarska mesta unapred podeljena za sledećih dvadeset godina, — reče Rosi smejući se. — Ali nadam se da ću uskoro postati šef u svom odeljenju. Rosi mi objasni svoju nadu. Jedan viši birokrata uskočiće izgleda u vladin “fijaker”, odnosno uključiće se u ministrov lični sekretarijat da opslužuje ministra podacima za njegove govore. Na upražnjeno mesto puca Rosijev šef koji je prijatelj rođaka jednog kardinala a istovremeno dobro stoji i sa dvojicom socijalista. Rosi puca na mesto svoga šefa a stavio se pod zaštitu jednog generalnog inspektora Generalne direkcije za generalne poslove. To je jedan od onih koji može mnogo. Za fabriku lekova pašenoga generalnog inspektora Rosi s vremena na vreme radi kao konsultant za sređivanje poreskih obračuna. Rosi se samo pribojava da ne padne vlada (koju on inače ne može da smisli), jer bi u tom slučaju čitava operacija mogla da se poremeti.

BUM! BUM! — odjekuju pucnji. Poneki golub ipak uspe da pobegne. — Aaaa! — čuje se u ogradi za kladioce kad strelac promaši. Petohiljadarke prelaze iz ruke u ruku.

Pitam Rosija da li ima konkurente za mesto šefa. Ima, kaže jednog konkurenta ali to je neki nabusit tip, bez ijednog prijatelja u ministarstvu, koji se toliko ističe revnošću da je svima dosadio pa će ga zbog toga kad - tad neko klepnuti po glavi.

— Treba biti član DUP! — reče Rosi i nasmeja se. — To je Društvo uzajamne pomoći, — objasni mi. — Danas meni, sutra tebi, zna se kako to ide.

— Vi pucate na originalne “Zuritos” golubove, — objavljuje zvučnik.

Kad je bio četvrti put prozvan, Rosi promaši sa oba metka i tako je bio isključen iz daljeg takmičenja. Popismo još po jedan espresso.

Glavna gužva je sad u ministarstvu, priča mi Rosi, oko radnog vremena. Neki mudraci u skupštini hoće da se proslave kao veliki modernizatori i da pretvore tobože i Rim u radni grad uvodeći jednokratno vreme kao u Americi. U podne bi se pojeo sendvič u kancelariji ili nešto lako u restoranu a onda opet na posao. Tako bi svima propali špageti i spavanje posle ručka a to je, — reče Rosi, — nehumano. Trubi se, — kaže Rosi, — da čovek treba da bude cilj a ne sredstvo, a tome se čoveku postepeno

oduzimaju sva zadovoljstva. Ne! Ako bude trebalo, protiv toga neokapitalizma oduprećemo se i štrajkom!

Što se tiče reforme birokratije o kojoj se toliko govori, Rosi me uveravao da u ministarstvima od nje ne očekuju ništa loše. Naprotiv! Posao oko reforme birokratije poveren je birokratiji a ko je još sebe reformisao na vlastitu štetu? Reforma ne mrda ne zato što joj se birokratija protivi već zato što su izbile interne rasprave oko toga ko će od nje izvući veću korist.

Rosi je gledao na sat. Bilo je vreme ručku, pa se rastadosmo. Ali pre nego što zaokrenuh, iz ulice ispred strelišta, bacih pogled na ogledalo i tako, izgleda, otkrih Rosijevu tajnu. Pored njega sede u kola jedna žena. Nije to bila sinjora Marija. Ima li Rosi ljubavnicu?

Sinjora Ilarija

Marta 1967.

Sasvim slučajno zavirio sam u Rosijev takozvani tajni život.

U jednom hotelu na Via Veneto priređivao je koktel fabrikant slavne domaće salame. (Sad svi priređuju koktele). Govornik je izgovarao velike reči. Čudio sam se da ne vidim nijednog kolegu novinara na ovako važnom koktelu. Nije bilo čak ni onih starih “grofica”, koje su inače prisutne na svim koktelima (na njima se izgleda hrane).

Govornik završi i navalismo na bife. Običaj u Rimu da se na bife juriša ostao je od gladnih posleratnih godina. Za dvadeset minuta stolovi se počiste kao da su preko njih prošli skakavci. U gužvi pred stolom sudarih se sa Rosijem. Otkud on ovde? Prosečni Rimljanin ne ide na koktele. Rešismo zagonetku: ovo je koktel fabrike lekova u kojoj Rosi radi honorarno i priređen je povodom lansiranja novih pilula za poboljšanje probave a koktel fabrikanta salame održava se u dvorani u levom krilu hotela.

— Na ovim koktelima ljudi jedu kao konji: s nogu! — komentarisao je Rosi gužvu.

Dogovorismo se da se nađemo pred hotelom i predoh za čas na svoj koktel gde sam baš zatekao govornika (onog istog?) kako gradi barokno finale.

Pred hotelom Rosi me čekao sa jednom vitkom dobro očuvanom sredovečnom plavušom. — Ovo je sinjora Ilarija, — predstavi mi je. — Radi u mojem ministarstvu i pomaže mi u večernjem honorarnom poslu u fabrici lekova.

Rosi predloži da odemo na večeru u Trastevere gde ga, reče, čeka njegov rođak, industrijalac iz Milana. Kružili smo pola sata oko ugovorenog restorana da parkiramo kola. Industrijalac iz Milana još nije bio stigao.

Rosi se prema sinjori Ilariji ponašao pokroviteljski a ona prema njemu nežno i kao podanik. Nije teško bilo zaključiti da među njima ima nešto. Kad sam se drugi put

video s Rosijem nije izdržao da mi ne ispriča o sinjori Ilariji. Takve se stvari rado kriju ali i rado otkrivaju.

Sinjora Ilarija je žrtva konkordata. Pre petnaest godina nakon svega mesec dana braka ostavila je muža jer mu je našla neki nedostatak. Kako zbog konkordata razvod nije dozvoljen nije se mogla razvesti. Njen muž uzeo je drugu i izrodio je s njom decu. U ilegalnom braku. Sinjori Ilariji teže je bilo da nađe hrabrog čoveka koji bi se oženio sa nerazvedenom raspuštenicom. Njena osećanja ostala su tako uglavnom neiskorišćena sve dok je pre pet godina na dva sprata iznad sebe u ministarstvu nije zapazio Rosi.

Na korak da stupi u prijateljstvo sa sinjorom Ilarijom Rosi se odlučio za vreme privrednog buma. Podigla se bila u Italiji velika galama da počinje blagostanje, širio se optimizam, sindikati su uspevali da se izbore za veće nadnice, roba se kupovala o Božiću kao da je zamotana u novac, Rim je godišnje počeo da guta po 100.000 novih automobila, šnicla je najzad ušla u jelovnike, udarilo se po klopi. Sve to uticalo je na Rosiju da se osmeli. Kao da mu se vraćala mladost izgubljena na abisinskom i drugim frontovima. U to vreme dobio je i stalni honorarni posao konsultanta u fabrici pilula za probavu, koja je takođe doživela bum jer se njen proizvod sve više tražio.

Do susreta sa sinjorom Ilarijom Rosi se snalazio kao i većina drugih negujući mnogo teoriju, u razgovoru sa prijateljima. Praksa je bila mršava. Ne вреди ni pričati o onim oglasima u "Mesaderu" u kojima se preporučuju "rafinirane maserke", "sinjorine manikirke" i "sinjorine za odmor" (zaseban ulaz, bez portira), jer od takvih usluga samo je novčaniku lakše.

O nekom baš slatkom životu Rosijevom ne može se govoriti. Kod sinjore Ilarije, kad je s vremena na vreme poseti, on se ponaša kao kod svoje kuće. Dobija tamo papuče, gleda televiziju, razgovara o poskupljenjima, o predstojećem štrajku činovnika, izgledima da se u ministarstvu povećaju plate. Jedina je možda razlika što sinjora Ilarija radije pravi za večeru špagete sa slaninom nego špagete sa sosom od paradajza koje više voli sinjora Marija. Rosi voli špagete na oba načina pa ništa ne gubi. Možda je sinjora Ilarija zainteresovala Rosija i zato što drži liniju. On se pre rado okretao za punijim ženama ali otkako mu standard raste privlače ga mršavije.

Sinjora Marija je posle izvesnog vremena nešto primetila. Obratila se odmah jednom svecu za koga su joj rekli da je specijalista u ovakvim slučajevima a čija se sveta noga čuva u jednom manastiru. Ovaj svetac joj međutim nije pomogao. Posle je saznala da je taj svetac sumnjiv i samom Vatikanu jer mu se još dve noge čuvaju u dva druga manastira. Jasno je da ni svetac ne može da ima tri noge. Sinjora Marija obratila se onda Madoni i ona joj je, razume se, pomogla: Rosi je priznao sve i položio je zakletvu da će prestati da gleda televiziju u tuđoj kući. Naknadno se međutim i Rosi, da ne zna sinjora Marija, obratio Madoni sa molbom da mu produži rok. I sinjora Ilarija se obratila Madoni, sa molbom da joj oprosti greh. Sve troje se sad redovno ispovedaju i crkva je na njihovom slučaju profitirala.

Najzad se pojavi i Rosijev rođak industrijalac iz Milana.

— Moj rođak Arturo Brambila, — reče Rosi.

— A ovo je sinjorina Nanda, moja službenica za odnose sa publikom, predstavi nam Brambila devojkicu koja je s njim došla.

Sinjorina Nanda bila je moderni ženski anđeo koga poslovni ljudi sve više upotrebljavaju za stvaranje dobre atmosfere koja olakšava sklapanje raznih ugovora. Taj američki izum, kao i mnoge druge, Italijani su rado prihvatili. Rosi odmeri sinjorinu Nandu i na njemu se primeti ona poznata zavist rimskih činovnika prema industrijalcima sa severa.

Rođak iz Milana

Marta 1967.

— Onaj moj rođak Brambila, industrijalac iz Milana, hteo bi da razgovara s tobom o jednom poslu — javi mi telefonom Rosi. — Predlaže da se nađemo večeras u “Staroj Americi”.

Brambila je kao pravi Milanez bio tačan. Doveo je sa sobom i dekorativnu sinjorinu Nandu radi bolje atmosfere. Sedosmo među sanduke sa viskijem. Brambila mi ispriča da “Staru Ameriku” drži jedan Rimljanin kome je ideja da maskira restoran kao “Divlji zapad” donela dobru zaradu.

Priključi nam se jedan novinar neke nepoznate agencije, izgleda Brambilin poslovni prijatelj. Poslednji dođe Rosi, sa zakašnjenjem. Pravdao se da se zaglibio u saobraćajnom krkljancu. To je Brambili bio povod da počne svoju omiljenu temu: kritiku Rima i Rimljana.

— Da ste kao Milanezi prokopali podzemnu železnicu ne bi se gušili u saobraćaju. Ali vama je svejedno stižete li negde ili ne, jer i tako nigde ne žurite. Danas sam u ministarstvu obišao četiri sprata da nađem nekoga raspoloženog da se probudi. Bude se samo ako im dođe neka krupna firma kao “Fiat” ili “Pireli”. Vreme je da se vaša ministarstva premeste u Milano da ih nateramo da rade.

— Sa tom vašom milanskom žurbom samo ćete pre stići na groblje — branio se Rosi. — Danas je bio dan pun sunca i po kancelarijama su ljudi verovatno patili što ne mogu da ga iskoriste. Ali to vi Milanezi, koji živite u magli, prirodnoj i onoj iz fabričkih dimnjaka, ne možete da shvatite.

— Vi ne možete da shvatite da mi dajemo novac celoj Italiji i da imamo pravo da tražimo red i disciplinu.

Konobari, obučeni kao “kauboji”, donesoše nam čuvenu rimsku jagnjetinu, koja se uvozi i iz naših krajeva. Brambila i Rosi preganjali su se sve do kafe. Nisu se razumeli.

Brambila je govorio o novcu, ciframa i procentima, a Rosi o duhovnim vrednostima. Novinar nepoznate agencije slagao se sa Rosijem, ali, pošto je, izgleda, od Brambile imao neku korist, bio je na mucu šta da kaže. Sinjorina Nanda se samo smeškala, od nje se nije ništa drugo ni očekivalo.

Predosmo najzad na posao zbog koga smo se sastali.

— Mi Milanezi — reče Brambila — ne čekamo da nam posao sam padne u tanjir. Mi putujemo, gledamo šta se po svetu događa. Potrošio sam mnogo da posetim Ameriku. Isplatilo se. Sinjorina Nanda pokažite naš proizvod.

Iz jedne velike torbe sinjorina Nanda izvadi nešto zamotano u plastiku sa cvetićima. Da nije neka greška? Kroz plastiku su se nazirale dve rolne toalet papira. Nije greška. Brambila uze rolne i nastavi ekspozice:

— Ovo je svima dobro poznati proizvod široke potrošnje, je li tako? Spada u industriju hartije koja ima veliku budućnost. Za deset godina povećali smo u Italiji potrošnju razne hartije sa 5 na 50 kilograma po glavi stanovnika. To nije ništa prema Americi u kojoj se troši 217 kilograma po glavi stanovnika. U svemu smo iza Amerike za 40 godina pa i u ovome. Ali, tu se vide i mogućnosti za našu perspektivu i zaradu, naravno.

Slušali smo pažljivo jer ovo su ozbiljne stvari. I iza deterdžentskih skečeva na televiziji kriju se bitke za milijarde.

— Naša potrošnja, na žalost, zaostaje još iza mogućnosti naše proizvodnje — nastavi Brambila. — Fabrike hartije rade s kapacitetom od 75 odsto.

Još nisam shvatio na šta cilja a video sam da se uglavnom meni obraća jer je svima drugima ekspozice poznat. Možda ga interesuje mogućnost izvoza toalet papira u Jugoslaviju?

— Govoriš kao da svojim proizvodom nameravaš da spaseš nacionalnu ekonomiju — dobaci Rosi.

— Meni je na srcu moja fabrika. Konkurencija na tržištu je ogorčena zbog toga što potrošnja zaostaje za proizvodnjom i neke fabrike će propasti. Ja neću da to bude moja fabrika. To neće ni moja žena, to neće ni moji radnici, to neće ni sinjorina Nanda, je li tako, sinjorina?

Sinjorina Nanda se još jednom osmehnu i situacija na tržištu hartije izgledala vam je odmah manje crna.

— Koliko ljudi ima običaj da čita novine u klozetu? — zapita me neočekivano Brambila. Nisam znao šta da kažem.

— Mnogo, mnogo — reče kolega iz nepoznate agencije.

— Eto, mi to ne znamo, mi u Evropi to ne znamo — reče Brambila. — A u Americi to znaju. Oni istražuju sve pa su i to istražili. Učinili su to još davno, u vreme kad se toalet papir uvodio u upotrebu. I šta su zaključili? Zaključili su da se na navici čitanja novina u klozetima može zaraditi. Kako? Sinjorina Nanda otvorite paket!

Sinjorina otvori paket i odmota početak jedne rolne. Hartija nije bila bela. Bila je štampana!

— Da, dragi sinjore! To je poslovna dosetljivost. Štampani toalet papir. Imate tu članke iz svih oblasti, iz politike, nauke, kulture, anegdote, informacije o vasijskim istraživanjima i o borbi protiv raka. Sve je ukoliko izloženo da se može brzo pročitati.

— Članci su sažeti iz najuglednijih svetskih časopisa, ja ih odabiram za italijansko izdanje da budu prilagođeni domaćem potrošaču — reče novinar nepoznate agencije.

— A sad predimo na stvar — približavao se Brambila zaključku. — Ja sam u Americi dobio licencu za ovaj proizvod za Evropu i severnu Afriku. Dobio sam tamo i potreban kapital za svoju fabriku i za eventualno otvaranje filijala po drugim zemljama. Mene zanima: postoje li mogućnosti da se ovaj proizvod plasira u istočnim zemljama? Da li biste se vi, ako postoje takve mogućnosti, prihvatili redakcije tekstova? Imajte u vidu ozbiljnost ponude, iza ovoga stoji Amerika.

Šta da pričam dalje? Biznis nije za novinare. Možda sam propustio jedinu priliku u životu da se obogatim.

Intervjui

Razgovor sa italijanskim književnikom Albertom Moravijom

Decembra 1954.

Našao sam se u stanu Alberta Moravije, jednog od najuglednijih savremenih italijanskih književnika. Razgovor smo vodili u njegovom salonu čiji su zidovi ukrašeni modernim slikama. Nasuprot njima - nekoliko komada starog nameštaja,

među kojima i jedna vitrina za knjige i albume sa gramofonskim pločama. Na povezima čitam: Betoven - V simfonija i Opus 59, Verdi - Bal pod maskama, Brams - Koncert, itd. Pisac živi u starom delu Rima, pored Narodnog trga, ali u novoj zgradi. Te suprotnosti su bile prvo što sam primetio. Začudio sam se kad sam otkrio još jednu. U svojim romanima Moravija je tečan, svoju misao izlaže mirnim, jednostavnim rečenicama. U razgovoru je međutim brz, nervozan, prekida misli. Često sam očekivao da će još nešto reći, verujući da nije završio misao. Govoreći, premeštao se na divanu i zauzimao razne položaje, neočekivano i brzo, kao što je neočekivano i brzo završavao misao.

Nepoznavanje jugoslovenske književnosti

Pitao sam ga da li je zadovoljan brojem i izborom svojih dela koja su prevedena u Jugoslaviji.

— Veoma sam zadovoljan, odgovorio je. Zadovoljan sam što su prevedeni “Ravnodušni ljudi” i “Konformista”. Sada se prevodi “Rimljanka”. Verujem da će se

knjiga svideti jugoslovenskim čitaocima. To je priča o jednoj prostitutki, ali samo na izgled. Ja sam, pre svega, nastojao da prikažem jednu ličnost, s njenim dobrim i lošim osobinama, s mnogo kontradikcija koje ta ličnost nosi u sebi. To je prostitutka, ali ona ide u crkvu. Trudio sam se da obuhvatno prikažem jednu tipično italijansku ličnost, s njenom psihologijom, ali i spoljnim istoriskim uticajima koji doprinose formiranju jednog karaktera.

— Šta mislite o prevođenju savremene italijanske literature u Jugoslaviji?

— Verujte, nisam u stanju da odgovorim na to pitanje, jer nisam upoznat kako u tom pogledu stoje stvari.

— Možete li nešto da kažete o prevođenju dela savremenih jugoslovenskih pisaca na italijanski?

— Ne znam uopšte da li je nešto prevedeno. A mislim da nije skoro ništa.

— Šta se otprilike zna u užim i širim čitalačkim krugovima o jugoslovenskoj književnosti?

— Vrlo malo! U Italiji nije dosad postojalo dovoljno interesa za jugoslovensku književnost. Ovo interesovanje bi trebalo da se proširi, s obzirom da smo tako bliski susedi. Trebalo bi, pre svega, izdati jedan priručnik najvažnijih dela jugoslovenske književnosti, kako bi se italijanskoj publici pružila prilika da se upozna s jugoslovenskim piscima.

Kako ostvariti saradnju

Povela se reč o vrstama saradnje između italijanskih i jugoslovenskih književnika.

— Saradnju bi trebalo ostvariti, bez sumnje, ali potrebno je naći pogodne forme. Ne verujem da su naša udruženja za to pogodna. Mislim da je, pre svega, potrebno da jugoslovenski književnici putuju u Italiju, a italijanski u Jugoslaviju. Ali ako vaši književnici budu samo ovde kod nas došli da vide kulturne spomenike i muzeje - od toga nema velike koristi. Potrebno je ostvariti više dodira. Samo, ja više verujem u nezvanične dodire, jer su prijateljski. Mogu se, doduše, izdejstvovati i stipendije, kao što to čine druge zemlje. Stipendisti koji nisu studenti, nego profesori ili ljudi drugih kvaliteta, posle izvesnog boravka u jednoj zemlji podneli bi u svojoj zemlji izveštaje o onome što su videli, čime bi i druge upoznali. I kroz novine, raznim kulturnim pregledima, može se prilično učiniti. Potrebno je, mislim, uopšte da se bolje upoznamo. Izložbe slika bi tome takođe mogle da doprinesu.

— Nameravate li vi da posetite Jugoslaviju?

— Sigurno ću posetiti Jugoslaviju. Možda jednog od sledećih leta. U Jugoslaviji želim da vidim Dalmaciju, jer volim more, zatim Bosnu, Crnu Goru i Makedoniju. U Jugoslaviji me, pre svega, interesuje prelaz iz starog u moderno. Industrijalizacija. Tu

ima mnogo dramatičnog. Ne volim razvijene zemlje, jer su sve slične. U Italiji najviše volim jug.

O italijanskoj i svetskoj književnosti

Razgovor je zatim prešao na italijansku i svetsku književnost.

— U Italiji se čuje mišljenje da savremena italijanska književnost ne zadovoljava. Šta vi mislite o tome?

— Gde ste čuli takvo mišljenje?

— Razgovarajući s poznanicima, čitajući novine, slušajući radio.

— Ja ne mislim tako. Ubeđen sam da je danas italijanska literatura interesantnija nego ikad za poslednjih četrdeset godina. Ona postaje interesantna i na međunarodnom planu. Posle duge pauze i ćutanja, ovo je veliki uspeh. Tome je svakako doprineo i pad fašizma, koji je sputavao misao i aktivnost.

— Koji italijanski pisci uživaju najveći ugled i koja njihova dela?

— Ne bih mogao da ih klasificiram, ali nabrojaću vam nekoliko pisaca. Vitorini ("Sicilijanski razgovori"), Brankati ("Don Žuan na Siciliji"), Pratolini ("Gradska četvrt"), Palaceski ("Sestre Materasi"), Paveze ("Mesec i vatre"), Jovine ("Sinjora Ava"), Elza Morante ("Laž i čarolija"), Levi ("Hristos se zaustavio u Eboliju"), Silone ("Pregršt kupina"), Korado Alvaro ("Svet na planinama"), Soldati ("Pisma sa Kaprija").

— Kakav je u Italiji odnos između kritičara i pisaca?

— Pisci se žale da se kritičari ne bave dovoljno njima. Odnosi su dobri, ali nema dovoljno dobre kritike. Vreme dobre kritike u Italiji bilo je od 1910. do 1930., sa Kročecom.

— Koja zemlja, po vašem mišljenju, ima danas najbolju književnost?

— Amerika i Francuska. Amerika s Hemingvejem, Foknerom i Štajnbekom, jer su to realisti. Njihov je uticaj danas u svetu jak, ali ipak slabiji nego juče. Francuzi mnogo treba da zahvale Parizu, jer je to centar sa ogromnim mogućnostima za širenje neke ideje. Uzmite na primer egzistencijalizam. Ko zna da li bi se o njemu i govorilo da Sartr nije s njim krenuo iz Pariza.

— Šta mislite o ovogodišnjem dodeljivanju Nobelove nagrade?

— Hemingvej je tu nagradu potpuno zaslužio. On je danas zaista jedan od najvećih književnika sveta. Meni se, doduše, više svidao do knjige "Za kim zvona zvone". Pa već i ta knjiga nije mi se osobito svidela. Ima dekadencije kod njega. Književnost potčinjava radnji, akciji.

“Od književnosti se u Italiji ne može živeti”

Pošto je rekao da radi na novom delu, koje će biti jedna tragedija o Beatrici Čenči, i zaželeo da se njegova knjiga “Prezir” prevede i u Jugoslaviji, Moravija je vrlo rado odgovorio i na nekoliko pitanja “staleške prirode”, koja ne spadaju direktno u književnost. Govorio je o tome kako žive književnici u Italiji.

— Od književnosti se u Italiji ne može živeti. Ima, doduše, nekoliko izuzetaka. Nekad su književnici bili najčešće nastavnici. Danas su nastavnici slabo plaćeni i malo je književnika nastavnika. Za objavljenu knjigu pisac dobije oko milion lira, jer tiraž se kreće od pet do deset hiljada. Pet hiljada primeraka je već uspeh. Podelimo ovaj milion na dve godine, jer to je, otprilike, vreme za koje se može napisati jedna knjiga, i dobićemo mesečno oko 50 000 lira; a to je nadnica jednog radnika. Nešto pomažu literarni konkursi, kojih u Italiji ima zaista mnogo. Oni su dobrodošli. Ali najviše se književnici “snalaze” pišući za radio, film i novine. Radio slabo plaća. Film plaća dobro, ali je velika konkurencija. Zatim, pisati dobar scenario za film - isto je što i baciti stvar kroz prozor. Nigde se to više ne može štampati. To ne ulazi ni u kakvu zbirku. Ja nikad ne pišem za film. Novine dobro plaćaju, ali je i tu teško prodrati. Mi u Italiji imamo “Treću stranicu”, kutak koji pisci u drugim zemljama nemaju. To je specifično za italijanske novine. Ona je postala već tradicionalna, jer potiče od najstarijih vremena, otkad se kod nas novine štampaju. Međutim, i ova “Treća stranica” dobila je svoju jaku konkurenciju u ilustrovanim listovima. Svet je čitao “Treću stranicu” i upoznao se sa književnicima preko novina, jer nije imao novaca da kupuje knjige. Danas su se, međutim, pojavili mnogobrojni ilustrovani listovi, koji se dobro prodaju, i “Treća stranica” se manje čita... Pitate se za penziju za književnike kad ostare? Još se o tome ne govori...

Stil u literaturi nije primaran

Specijalni intervju Vilijema Foknera "Politici"

Septembra 1955.

Kad je Vilijem Fokner, na svom putovanju oko sveta koje organizuje američko Ministarstvo spoljnih poslova, stigao u Rim, imao sam jedan intervju sa njim.

— Jugoslovenska publika upoznala se sa nekoliko vaših romana koji su izazvali veliko interesovanje, ali često i suprotne sudove. Ima se utisak da su i u drugim zemljama vaši čitaoci oštro podeljeni. Kako objašnjavate ovo?

— Objašnjenje je sledeće: romani koje sam napisao spadaju u red dobrih knjiga moga vremena. To jest, spadaju među one prave, koji tretiraju dovoljno univerzalne istine da bi mogle interesovati čitaoce svih naroda i svih nacija. Kad neka knjiga toliko privuče čitaoca da je pročitao do kraja, svaki čitalac, smatram, čita u njoj koncepciju o nekoj opštoj istini koju je formirao vlastitim osmatranjem, s vlastitim iskustvom i maštom; zato ne postoje dva čitaoca koji bi našli isto značenje u istoj knjizi, ma kakva to knjiga bila.

— Kako objašnjavate to što su izdavači uporno dugo odbijali vaše radove i šta je doprinelo da prokrčite put?

— Za sve vreme kada nijedan izdavač nije primao moje radove, verujem da ono što sam pisao još nije bilo za objavljivanje. Smatram da je to objašnjenje. Možda svaki pisac, osim ako je srećan ili genije od rođenja, ima potrebu za izvesnim periodom iskušenja, za izvesnom dozom obeshrabrenja, šibanja, možda čak potrebu da dođe do izvesnog stanja autentične razjarenosti, kako bi naučio da dađe najbolje od sebe.

— Šta mislite o savremenim stilovima i koncepcijama književnosti?

— Ja mislim da stilovi i literarne koncepcije nemaju primaran značaj, već se u odnosu na delo mogu smatrati kao uzgredni. Kako ja vidim, pisac traži da kaže neku istinu, da ispriča neki dramatični sukob u kome je ljudsko srce u borbi sa samim sobom, sa svojim bližnjim ili svojim ambijentom, da ispriča taj sukob na najbolji, najistinskiji i najefikasniji način koliko je u stanju. Radi toga pisac upotrebljava bilo kakav instrument koji mu dođe pod ruku - stil, metod, literarne koncepcije, sve, pozajmljujući ga, ili čak kradući ga kad mu dođe do ruku. Tako, po mom mišljenju, pripovetka koju pisac želi da ispriča stvara od sebe vlastiti stil, jer je pisac previše zauzet traženjem da ispriča događaje na najuverljiviji način i nema vremena da se odveć brine za stil i metod. Pisac koji se previše brine za stil i metod pokazuje, po mom mišljenju, da nema ništa da kaže, ili da nema novu svetlost da projektuje na stare večne istine ljudskog srca.

— Koji vam vaš roman najviše leži na srcu i smatrate li da je to u isto vreme vaše najbolje delo?

— Verujem da svaki poštteni pisac misli o svome delu kako ja mislim o svome: da je neuspeh, da nijedna od njegovih knjiga nije na visini njegovog sna i njegovih težnji. Tako će svakom piscu biti najdraža ona knjiga koja je najsajnije propala, koja mu je izazvala najveći jad i patnju u naporu učinjenom da se dostigne nedostižno. U mom slučaju to je bila knjiga “The Sound and the Fury” (“Urlik i bes”).

— Vašim jugoslovenskim čitaocima poznato je da ste imali težak životni put. Možete li nešto reći o tome, o vašim raznim zanimanjima, i kako se osećate danas?

— Moj život nije bio težak. Imao sam sreću da brzo otkrijem da je ono što sam hteo da činim vredno svih teškoća koje su mogle da se zahtevaju; zato teškoće nisu bile teškoće, nisu mogle da se ukrštaju sa onim što sam hteo da činim. Ne volim da radim; uostalom, ko voli da radi? Bio sam moler, ložać, akrobatski pilot, mornar, poljoprivrednik i odgajivač konja, stolar, novinar. Ne osećam se drukčije danas kad sam slavan, iako ne bogat, jer nijedna od ovih stvari ne smeta onome što ja želim da činim, to jest da pišem o ljudima i o istini.

— Kako ste utrošili novac od Nobelove nagrade koju ste dobili pre tri godine?

— Ustanovio sam stipendije za mladiće i devojke u mojoj zemlji, naročito za crnce.

— S vremenom je sve više književnih dela u svetu, a publika, reklo bi se, u modernom životu ima sve manje vremena za čitanje. Kad biste bili nastavnik književnosti, koja biste književna dela preporučili?

— Po mome mišljenju, što se više knjiga štampa, to svet više čita. Kad bih bio nastavnik, daj bože da to nikad ne postanem, jer ne verujem da ko može drugog naučiti: svako treba da uči sam jer to želi, - preporučio bih svaku stvar. Nastojao bih da se učenici stide ako im sve nije poznato, podrazumevajući tu i ono što se meni sviđa i ono što istorija smatra da je najbolje.

(Na drugi način saznao sam da Fokner najviše voli da čita “Božansku komediju”, “Stari zavet”, “Mobi Dik” od Melvila, romane Dostojevskog, Dikensa, i gotovo sve romane Balzaka, “Madam Bovari” od Flobera, itd.)

— Često se čuje da zbog uticaja radija, televizije, filma i “šund” literature, publika sve manje čita dobra književna dela. Šta mislite o tome i da li ste zadovoljni čitalačkom publikom u Americi?

— Vredi isto što i za gornje pitanje. Verujem da će radio, televizija, bioskop i jeftine knjige pre ili kasnije doći do vrhunca svoje parabole, to jest da će pre ili kasnije morati da stignu na nivo do koga se došlo u literaturi, iz prostog razloga što će stvoriti kod svoje publike ukus za čitanje, koji će se s vremenom poboljšati. Smatram da su u mojoj

zemlji jeftina izdanja, takozvani “paper-back books”, omogućili da se čita Homer, Darwin i Dante, osobama koje bi inače proživele život ne čuvši nikad za njih.

— Koje žive književnike smatrate danas najboljim? Koja njihova dela najviše cenite?

— Ne verujem da je važno ko je napisao Šekspirova dela, važno je da ih je neko napisao. Time što je neko napisao dobru knjigu prošle godine, nije rečeno da će napisati dobru knjigu i ove godine. Bilo kakvu listu da napravim ja ili neko drugi, ona je sasvim lični izbor knjiga koje su nam prčinile i prčinjavaju zadovoljstvo. Zato smatram da nijedna individualna lista nije mnogo važna.

— Šta znate o Jugoslaviji i šta misli o Jugoslaviji narod američkog Juga, koji vi tako dobro poznajete?

— Ja ne poznajem Jugoslaviju. Verujem da bi se jugoslovenski seljak i seljak sa Misisipija dobro slagali, posebno i zbog toga što moji zemljaci pripadaju etničkim grupama koje dolaze iz planinskih oblasti Škotske, a svet na Balkanu ima planinsko etničko poreklo i tradicije. Uostalom, mislim da bi se svi brđani dobro slagali kad bi ih pustili same; život, ono što je u životu osnovno, ne razlikuje se mnogo zbog krvi ili jezika.

Karlo Levi između slikarstva i književnosti

Razgovor sa piscem knjige “Hristos se zaustavio u Eboliju”

Aprila 1957.

Karlo Levi živi u jednom izolovanom parku usred Rima, u kući koja liči na kasarnu. Veliku prostoriju u prizemlju, s visokom tavanicom, osvetljava jedini širok prozor. Dva slikarska stalka, dva divana, nekoliko starih fotelja, jedna podložena limena peć na drva, jedan sto za ping-pong s gomilom revija, pisama, knjiga, fotografija, figurica od terakote i mnoštvom raznih stvari, među kojima se ističu ogromne crne makaze; jedan manji sto sa hrpom četaka i napola utrošenih boja; desetak umetnikovih slika na zidovima. To je Levijev atelje.

Razgrnuo sam hartije na stolu za ping - pong da napravim malo mesta za svoju beležnicu i očekujem da se domaćin pojavi na drvenim stepenicama koje spajaju atelje s gornjim prostorijama. Jedna starija žena čisti atelje, ali izgleda, ima sporazum sa umetnikom: što je na stolovima, to ne sme da dira, a što je na podu - to je njeno, to može da raspremi. Na zidovima su zalepljeni izresci iz novina i ilustracija. Čitam neke izreske koje je Levi zalepio zbog naslova: “Bogorodica se zaustavila u Sirakuzi”, “Križa se zaustavila u Modeni”, “Ni Kopi ni Bartali nisu se zaustavili u Eboliju”.

Stari slikar i mladi pisac

Pojavljuje se umetnik, sa svojom kovrdžavom kosom i snažnim nosom. Pitam ga živi li ovde ili mu je ovde samo atelje.

— Ovde mi je i stan i atelje, — kaže Levi. — Nije mi loše, ali bolje mi je bilo u ranijem stanu. Živeo sam u centru Rima, u centru gradskog života, ali kućevlasnik, neki čudan čovek koji je bolovao od manije suđenja, nije mirovao dok me nije sudski izbacio. Ne volim što je ovde prizemlje, uvek sam živio “u višim sferama”, i u Rimu i

u Torinu, pa sam se bio navikao... Da, ja nisam Rimljanin, ja sam iz Torina. Nekad je to bio važan centar, a sad preživljava izvesnu dekadenciju.

Pokazujući na slike i hartije na stolu za ping-pong, pitam umetnika čime se on više bavi: slikarstvom ili pisanjem.

— Ja sam, — kaže Levi, — stari slikar i mladi pisac. Stari slikar, jer mi se prva slika pojavila na jednoj izložbi 1923. godine; 1924. godine sam izlagao u Veneciji i bio sam zapažen; “mladi” sam pisac jer mi je prva knjiga (“Hristos se zaustavio u Eboliu”) štampana pre deset godina. Inače, u slikarstvu ne pripadam nijednom “izmu”. Naravno, pripisali su mi razne “izme”, ali ja ih ne priznajem. Pre rata, a i danas, smatralo se da sam realista, ali teško je ulaziti u definicije. I s mojim knjigama je slična stvar. Ne znaju da li da ih svrstaju u eseje, romane ili hronike. Pre rata smo bili realisti, ali tu je bilo, u tom terminu, elemenata političkog, antifašističkog stremljenja.

Govoreći o raznim pravcima u umetnosti, Karlo Levi se zaustavio na socijalističkom realizmu.

— U svakom slučaju, to je pogrešan izraz. Izlazi da socijalistički realizam treba da bude predstavljanje jedne stvarnosti. Dolazi, međutim, do zbrke između tema i izražavanja. Stvarnost treba predstavljati, ali ne i reprodukovati, inače se pada u naturalizam, a to nije ništa novo, to je stara teorija, a jedino su teme nove. To ne znači da ne treba obrađivati i nove teme, ali njih ne treba reprodukovati. Socijalistički realizam može da bude kulturna propaganda, ilustrovanje stvarnosti, ali ne i nova reč i nov doprinos, ako je on reprodukcija, a ne otkriće stvarnosti.

Književnost pozajmljuje pare slikarstvu

Govoreći o svom uporednom radu na literaturi i slikarstvu, Levi kaže:

- Pisanjem izražavam rađanje osećanja, otkriće slike, isto kao i bojama i oblicima.
- Kako te dve stvari finansijski stoje jedna pored druge?
- Književnost pozajmljuje pare slikarstvu!... Književnost u Italiji uopšte bolje prolazi nego slikarstvo. Kod mene su, međutim, bili i posebni razlozi. Ja sam verovatno jedini slikar kome je za vreme fašizma onemogućeno da izlaže. Od 1934. godine, kad sam bio uhapšen, ja nisam izlagao sve do kraja rata, i publika je mogla da me zaboravi. Posle je došla knjiga “Hristos se zaustavio u Eboliu” i publika me je upoznala po njoj. Osim toga, treba da znate da slikari u Italiji pola svog vremena troše na slikanje, a pola na prodaju slika. Pošto mi je pomenuta knjiga donela finansijski uspeh, nisam morao da trčim da prodajem slike.

Interesovanje za Jugoslaviju

- Šta ste posle te knjige još objavili?

— Ne mnogo. Objavio sam “Časovnik” 1950. godine, koji je neka vrsta hronike ili romana, kako hoćete, o periodu odmah posle rata u Italiji. Štampao sam zatim “Reči su kamenje”. I to kritičari ne znaju kako da razvrstaju: roman, esej, putopis, hronika.

— A šta vi mislite?

— Ja mislim da moderno vreme zahteva da tako pišem. Roman prošlog veka je preživeo svoje, kao, na primer, opera. Retko ko piše opere, iako to nije zabranjeno. Objavio sam zatim knjigu o Sovjetskom Savezu “Budućnost ima staro srce”. Štampao sam zatim knjižicu “Strah od slobode”, i to je, u stvari, moja prva knjiga. Napisao sam je pre rata, kao uvod u jedan roman, i pre rata sam napravio u Italiji zanimljiv ugovor sa jednim izdavačem: čim padne fašizam - knjiga ulazi u štampu. Fašizam je pao, a onda je izašla knjiga “Hristos se...” i moja prva napisana stvar objavljena je tek kasnije.

— Šta mislite o današnjoj književnosti u svetu?

— Mislim da je književnost, a i slikarstvo, veoma dokumentarno, to jest, da je veoma dobar dokument našeg vremena. Ali većina dela su dokumenti, a ne izrazi našeg vremena, i mislim da će vreme malo radova poštediti od zaborava kao apsolutne vrednosti. Ima velikih književnika, - Hemingvej, na primer, - koji imaju u sebi i dokumentarnu i izražajnu stranu. Pikaso je odličan dokument našeg vremena. Fokner je više od Hemingveja izraz nego dokument.

— Poznajete li radove jugoslovenskih književnika?

— Ne poznajem ništa. Ne vidim prevode. Trebalo bi zaista prevesti dela koja to zaslužuju. Spreman sam da pomognem koliko mogu, da utičem na izdavače koliko mi je moguće. Donesite mi knjige da ih predložim izdavačima.

— Koje su italijanske knjige za poslednje dve - tri godine ostavile na vas dobar utisak?

— Bilo je dobrih knjiga. Pratolinijev “Metelo”, Kasolina knjiga “Taljo del bosko”, knjiga pokojnog Skodelara “Uva putanela”, Moravijine “Rimske priče”, Dolčijevi dokumenti o Palermu i Partiniku...

Levi puši cigaru od jakog crnog duvana kao seljaci iz Abruca. Čudim se kako mu izdrže pluća i pitam ga bavi li se nekim sportom. Kaže da se nekad bavio planinarstvom, a da mu je sad ostalo jedino more. Govorimo o raznim drugim umetnikovim aktivnostima, pa predosmo i na politiku.

— Želeo bih da kažem da me mnogo interesuje razvitak socijalističke autonomije u Jugoslaviji; autonomija fabrika, koja je, smatram, osnovni problem socijalizma. Vaša ostvarenja interesuju me i iz ličnih razloga, jer sam pre rata u Francuskoj radio i diskutovao u jednoj grupi veoma često o autonomiji. Mi smo teoretski i dosta uopšteno, to je jasno, bili došli do izvesnih zaključaka i rešenja koja su veoma bliska

današnjim vašim principima i vašim zakonodavnim namerama. Interesuje me da vidim jednom kako kod vas u praksi to izgleda.

Neorealizam će tek da kaže svetu svoju reč

Razgovor sa De Sikom

Decembra 1954.

De Sika je većito zaposlen i stoga nisam uspeo da ugovorim s njim sastanak u njegovoj kancelariji. Posle mnogo telefoniranja i uz pomoć nekih prijatelja javljeno mi je da će me primiti, ali na radnom mestu, na terenu gde snima jedan film.

Ambijent gde se snima novi film sa De Sikom jeste Koloseum. I to pravi Koloseum, a ne kulise. Došao sam u osam uveče u Koloseum koji je bio osvetljen snažnim reflektorima. Vršene su probe za prvu scenu filma koji će se zvati "Znak Venere". U njemu De Sika igra jednu ulogu, ali on učestvuje i u režiji. Film će biti komedija sa nešto patetike.

Gomila foto i kino - reportera snima početak novog filma. Snimaju De Siku i glumca Valonea koji igra glavnu ulogu. Početak filma ima svoju ceremoniju. Kad su glumci nekoliko puta ponovili prvu scenu, De Sika je krstio film razbivši bocu šampanjca o podnožje kamere. Kamera je zatim krenula. Međutim, scena nije uspela i ponovljena je još pet puta. De Sika je davao uputstva glumcima, srdačan je, blag i ubedljiv. Reklo bi se da on i ne daje uputstva glumcima, nego da nešto sa njima ćaska. Stalno se smeška. Pokazuje kakav treba da bude izraz lica, kakve bi pokrete trebalo napraviti.

Iako je hladno, velika grupa radoznalih posmatra snimanje. Jedan policajac uspešno održava red. Šine po kojima se kreće kamera ovlažile su se od šampanjca i jedan radnik ih zaprašuje talkom. Najзад, scena je uspela i mogao sam da razgovaram sa De Sikom.

Zamolio sam ga da kaže nešto o neorealizmu. Šta misli o njemu danas, posle pet godina otkako postoji.

— Neorealizam je formula za koju kažu da je danas u krizi. Kriza postoji, ali sve ima svoj uspon i svoju krizu. Mnogi nemaju poverenje u neorealizam, naročito producenti, i to je jedan od glavnih razloga krize. Ali neorealizam će tek da kaže svetu svoju reč. Sudbina filma je neorealizam. Svi će ga usvojiti. U Americi se već kombinuje sa njim. Biće, razume se, i raznih izmena, novina i povlačenja, ali stvar je u razvitku. Neorealizam je tek rođen.

— Šta mislite o uticaju italijanskog neorealizma na film u drugim zemljama.

— Uticaj je veliki. Uzmite, na primer, američki novi film “Front u luci” sa Marlonom Brandom. Uticaj neorealizma je očigledan. Zatim kod Francuza. Oni doduše prave neorealizam na pozornici.

Publika se ne sme potcenjivati

— Kako vi gledate na odnos komercijalnih i umetničkih elemenata u filmu?

— Trgovački element loše utiče na stvaranje filma. Dešava se da se u jedan film uloži veliki novac i očekuju se velike zarade, pa film ipak propadne. I obratno: film na koji je malo utrošeno postigne veliki uspeh. Najviše se greši zato što se publika potcenjuje. A ona je inteligentnija od nas i zna da oseti i ceni umetnost.

— Kako objašnjavate činjenicu da vaši filmovi u početku nisu bili dobro primljeni od italijanske publike?

— Moji filmovi pojavili su se u Italiji u jednom kritičnom momentu. Publika je navalila na američke filmove koji su za nju bili nešto novo, jer ih nije bilo za vreme fašizma. Tako je opao interes za italijanske filmove, pa i za moje. Publika se zainteresovala tek kad su moji filmovi doživeli veliki uspeh u inostranstvu. Onda je išla da ih gleda i dobro ih je primila. Danas italijanska publika vrlo dobro prima neorealističke domaće filmove. Ceni ih.

— Nameravate li ubuduće da se više bavite glumom ili režijom?

— Režija je moja osnovna misao. To je, da tako kažem, moja idilična ljubav. Međutim, imao sam uspeha u poslednjim filmovima i kao glumac. Ali, ako bih se posvetio glumi, onda bi to bilo pozorište. Drama. To je moja nostalgija. Sve što činim, činim zbog toga da bih mogao da se bavim režijom. Potrebno mi je otprilike dve godine za jedan film, jer pripreme dugo traju, a za to vreme potrebno je nešto raditi.

Osnovno je u filmu - poezija i humanost

— Da li će se uskoro pojaviti neki vaš novi film?

— Uskoro će biti gotov film “Napuljsko zlato”. To je film sastavljen od pet priča književnika Marote.

- Neorealistički?
 - Da.
 - Sa glumcima ili sa ljudima sa ulice?
 - Sa glumcima. Ali nije to osnovno za neorealizam. Kad nađem među glumcima ličnosti koje odgovaraju, ja ih uzimam. Napuljski ambijent sjedinjava sve ove priče čije ličnosti podsećaju na ljude koje su opisali Čehov i Gogolj.
 - Planovi za budućnost?
 - Počecu da radim na filmu "Krov". To je priča o zidarima, o mužu zidaru i njegovoj ženi. Oboje su mladi i imaju bebu.
 - Zavatinijev scenario?
 - Da, Zavatinijev. Mi se tako dobro slažemo i razumemo. U ovom filmu neće igrati pravi glumci.
 - Šta mislite o novitetima u filmu? O sinemaskopu i trodimenzionalnom filmu?
 - To su kurioziteti. Kao takve, svet ide da ih gleda. Bez dobrih scenarija propašće, jer svet će ih se zasititi. Osnovno je - dobar scenario. Trodimenzionalni filmovi već su, izgleda, doživeli fiasco. Ne znam zašto, ali mene ličnosti u trodimenzionalnom filmu podsećaju na mrtvace.
 - Koji je film u poslednje vreme na vas ostavio najveći utisak?
 - Kazanov film "Front u luci". Marlon Brando je dao dobru interpretaciju.
 - Šta mislite o mogućnostima razvoja filma u zemljama čiji se filmski kadrovi nalaze na početku rada? Koji su putevi najbolji da bi se postigao uspeh?
 - Neorealizam je najbolji put. Svima je dostupan i svi ga razumeju, jer je njegov jezik iskren. Potrebna su i sredstva, potrebno je i tehničko iskustvo, to je tačno. Ali nisu li "Kradljivci bicikla" napravljeni sa jednim čovekom i jednim detetom. Tehnika je laka i za dve godine, pored dobrog režisera, može se naučiti. Najveća stvar na filmu je poezija i smisao za humanost.
- Razgovor je završen. De Siku čekaju za sledeću scenu. Kamera je premeštena na drugo mesto, reflektori su usmereni u drugom pravcu. Daje se znak za tišinu, snimatelj je pokrio glavu krpom, klapa! I tako dalje...

Neorealizam je otvorio italijanskom filmu vrata u svet

Razgovor sa italijanskim filmskim producentom **Karlom Ponti**

Januara 1955.

Karlo Ponti, jedan od producenata italijanske filmske kuće “Ponti De Laurentis”, koji ovih dana boravi u Beogradu, odazvao se molbi našeg saradnika da za čitaoce “Politike” odgovori na nekoliko pitanja o cilju svog dolaska u Beograd, kao i o italijanskoj kinematografiji.

— Cilj moje posete Beogradu jesu dodiri sa beogradskim producentom “Avala filmom” i ispitivanje mogućnosti da se u koprodukciji s njim proizvede film “Rat i mir”. Pored ovoga, pošto smo već tu, ispitaćemo mogućnosti stvaranja jednog ugovora o koprodukciji između Jugoslavije i Italije, koji bi postavio temelje za italijansko - jugoslovensku filmsku saradnju. Ovakve ugovore Italija već ima sa Francuskom, Nemačkom i Španijom. Razume se da ova ideja ima više izgleda na uspeh ukoliko se iziđe s nečim konkretnim. Iz tog razloga i pitanje koprodukcije sa “Avala filmom” za “Rat i mir” dobija veći značaj.

“Rat i mir” - u svakom slučaju!

— Već se govorilo da će “Rat i mir” praviti jedan američki producent.

— Da, poznato mi je. Govorilo se o Majkelu Todu. Kad smo mi došli na ideju da napravimo “Rat i mir”, ponudili smo režiju Sinemanu koji je u tom trenutku pravio film “Oklahoma” za Majkela Toda. Tada je Tod čuo za našu ideju i došao kod mene da razgovaramo o ovome filmu. Međutim, nije postignut sporazum, i Tod je izašao iz moje kancelarije rešen da sam napravi film “Rat i mir”. Ali, to ne menja naše planove.

Mi ćemo napraviti ovaj film u svakom slučaju i bilo gde, nadajmo se da će to biti u Jugoslaviji.

— Bilo je javljeno da će vaša grupa, koja dolazi u posetu Beogradu, biti nešto veća.

— Tačno je, ali okolnosti to nisu dozvolile. Moj poslovni drug De Laurentis je na putu za Njujork gde će pregovarati sa najvećim američkim glumcima za snimanje filma “Rat i mir”. Hteli smo da dovedemo s nama i režisera Felinija i njegovu ženu Đulijetu, koja se proslavila ulogom Đelsomine u “Ulici”, ali on je imao ~~početi~~ neprilike, otac mu je na samrti. Sticajem okolnosti došli smo i bez naših glumica. Sofija Loren je veoma zauzeta, a Silvana Mangano očekuje bebu. S nama je došao Mario Kamerini, poznati italijanski režiser i režiser filma “Odisej”, koji prikazujemo u Beogradu, ali eto, i on je imao nezgodu, došao je u Beograd sa temperaturom, ima influencu.

Uspeh novih filmova

Prilikom boravka italijanskih filmskih producenata u našoj zemlji, u Beogradu se prikazuju filmovi “Odisej”, “Napuljsko zlato” i “Ulica”.

— Šta možete da kažete o filmovima koje ste doneli za prikazivanje u Beogradu?

— Filmovi, koje smo doneli, veoma su različiti, i kao takvi prikazuju i razne tendencije u italijanskoj kinematografiji. “Odisej” je spektakularni film sa američkom formom, ali sa evropskim duhom. U njemu se poštuje umetnost i poetska klasična klima iz koje je motiv uzet. Verujemo da smo uspeali sa ovim filmom, i to ne samo u Italiji, gde je napravio ogroman finansijski uspeh. U Grčkoj, naprimer, za dve nedelje, u Atini, videlo ga je 195 000 gledalaca.

“Napuljsko zlato” je tipičan proizvod italijanske neorealističke škole. Stil, iskustvo, ukus - sve govori u prilog ovome. Film je takozvani “omnibus”, ali povezan je atmosferom Napulja, i ne oseća se da je to film napravljen od nekoliko priča. Odmah je uspeo u Italiji, gde je počeo da se prikazuje nedavno, 24. decembra. Interesantno je da je njegovo prikazivanje u Beogradu istovremeno i prvo prikazivanje ovog filma u inostranstvu. Sa De Sikinim “Napuljskim zlatom” Italija ide u Kan.

“Ulica” režisera Felinija (za koga se kaže da je velika nada, ali za koga bih ja rekao da je već velika izvesnost), film je u kome je neorealizam prevaziđen. Stvarnost nije prenesena na platno direktno, to nije fotografija, već poetsko uobličavanje stvarnosti. Misao Felinija je jasna i pokazuje određenu tezu. Italijanska publika je odmah dobro primila ovaj film.

— Da li su ova tri filma najbolji u vašoj prošlogodišnjoj produkciji?

— Jesu!

— Koje je filmove vaše produkcije već videla naša publika?

— Ne znam tačno koji su naši filmovi ovde prikazivani, ali mogu nekoliko da nabrojim: “Teške godine”, “Bekstvo u Francusku”, “Gorki pirinač”, “Vodenica na Pou”, “Žandari i lopovi”, “Mnogo snova na ulicama”.

— Koje filmove (osim vaših) smatrate najboljim u italijanskoj kinematografiji u 1954. godini. Za koje biste želeli da ste ih vi proizveli?

— Zavisi na koju vrstu filmova se misli. Sa trgovačke strane želeo bih da sam proizveo “Hleb, ljubav i mašta” i “Đuzepe Verdi”. U umetničkom pogledu neću ništa da kažem, jer bi to značilo davanje suda, a hteo bih ovo da izbegnem.

Neorealizam - izraz istoriskog momenta Italije

— Za koje se italijanske režisere može reći da su imali sreću prošle godine?

— Felini sa “Ulicom”. Ovo mu je tek četvrti film, a postigao je tako veliki uspeh. Zatim De Sika sa “Napuljskim zlatom” koji je uz umetnički uspeh najzad doživeo sa ovim filmom i finansiski uspeh. I Komenčini sa filmom “Hleb, ljubav i mašta”.

— Govori se o izvesnoj stagnaciji italijanskog neorealizma. Šta vi kao producent mislite o tome, i uopšte o neorealizmu?

— Ja mislim da se ne može govoriti o stagnaciji. “Napuljsko zlato” najbolje potvrđuje ovo moje mišljenje. Ako se pod stagnacijom misli na stabilizaciju, na već ostvarenu zrelost, onda je to nešto drugo.

— Kako vi objašnjavate pojavu neorealizma u Italiji?

— Neorealizam je izražen potrebom istoriskog momenta Italije. Posle dvadeset godina “laži” pod fašizmom osetila se potreba za iskrenošću, za autentičnošću i istinom.

— Kažu da producenti nerado prave neorealističke filmove, jer su rizični u pogledu finansiskog uspeha.

— Ako su dobro napravljeni, nisu rizični. Italijanski film duguje veliku zahvalnost neorealizmu, iako neorealizam nije direktno doneo finansiski uspeh. Ovi filmovi otvorili su italijanskoj kinematografiji vrata u svet. Zahvaljujući “Kradljivcima bicikla”, mi smo danas u stanju da idemo na svetsko tržište i sa jednim “Odisejom” koji zbilja nema ničeg zajedničkog sa neorealizmom.

Prošle godine 180 filmova!

— Koju vrstu filmova Italija najviše proizvodi?

— Italija je prošle godine proizvela 180 filmova. Najviše se proizvode takozvani “dramatično - popularni filmovi”. To su oni o nevino optuženim i osuđenim čija je nevinost najzad utvrđena, u kojima na kraju filma pobeđuje fraza, razne ljubavne

drame sa zločinima i slično. Ovi filmovi obično ne prelaze granice Italije. Kod kuće dobro prolaze, publika ih voli. Zatim, tu su spektakularni filmovi kao “Odisej”, “Atila” (na kome se sad radi), itd.

— Da li su ovi filmovi finansijski rizični obzirom da mnogo koštaju?

— Obično se oni isplate. Posle njih dolaze muzički filmovi kao “Pučini”, “Verdi”, “Maskanji”, “Aida” (filmovana opera koja je doživela veliki uspeh u Njujorku) i, na kraju, filmovi neorealističkog pravca De Sike, De Sanktisa, Viskontija, Felinija, Latuade, Zampe i Soldatija.

— Kome u inostranstvu najviše prodajete vaše filmove?

— Italijanski filmovi najviše se prodaju u Južnoj Americi. Verovatno zato što tamo ima mnogo Italijana, zatim sličan je ukus publike, a osim toga ima mnogo republika.

— Kako ide sa prodajom u SAD?

— Još je u eksperimentalnoj fazi. Mi smo tamo napravili veliku organizaciju za prodaju, ali može se govoriti tek o prvim uspesima. Američka publika je navikla da gleda američke filmove. Ova publika nema veliko interesovanje za ostali svet. Naši uspesi tamo zasad imaju kulturni značaj, jer o nekom uspehu kod široke publike još ne možemo da govorimo.

— Da li ste zadovoljni prodajom italijanskih filmova u Jugoslaviji?

— Uopšte uzevši zadovoljni smo, ali u trgovačkom pogledu nismo zadovoljni, jer ovde nismo imali značajnije prihode.

— Da li ste već videli neki jugoslovenski film?

— Još ne. Ovih dana treba da vidim nekoliko jugoslovenskih filmova.

— Prvi put ste u Beogradu?

— Prvi put. Na osnovu prvog dana boravka mogu već da kažem da nas ljudi ovde ljubazno primaju i ja se nadam da ćemo uspeti da ostvarimo ono radi čega smo došli.

Neorealizam – aktivno učešće u životu

Ćezare Zavatini o sebi i filmu

Oktobra 1955.

Soba u stanu Ćezara Zavatinija je neka vrsta muzeja. Svi zidovi prekriveni su slikama. Ali kakvim slikama! Najveća slika velika je pedalj i po, a najmanja dva santimetra! Svi ovi radovi - oko 500 - su od savremenih slikara. Kad me je čuveni pisac scenarija uveo u salon, tamo sam video još toliko minijatura.

— Ovo, u salonu, sve su autoportreti — reče Zavatini, videvši da sam iznenađen. — Skupljam ih već 15 godina.

Pošto sam se zahvalio Zavatiniju što mi je poklonio malo vremena (“Deset godina sam i ja bio novinar u ilustrovanim nedeljnim listovima”), počeli smo razgovor koji je često prekidao telefon.

Pisac scenarija, režiser, glumci...

— Književnik Moravija rekao mi je jedanput da ne vredi pisati za film, da je to isto što i baciti stvar kroz prozor. Vi svakako tako ne mislite?!

— Razume se da ne mislim. Film je snažno sredstvo da se publici pruži nešto napredno, i to treba iskoristiti. Isplati se, iako malo piscu ostaje u rukama. Samo, film zahteva hrabrost i celog čoveka. Mnogi pisci mu daju samo jednu ruku, usput nešto rade za film, i, zahvaljujući svome prestižu, rado su primljeni, ali filmu treba dati sve, srce i vreme, i jedino tako se može potpuno uspeti.

— Već je “klasična” diskusija o tome koliko se za uspeh filma duguje piscu scenarija, koliko režiseru i koliko glumcima. Kakvo je vaše mišljenje o tome?

— Koliko puta mi je već postavljano to pitanje! Publika hoće da zna kome poimenično treba da oda priznanje. Potrebna su sva tri elementa, to je jasno. Izvan toga

nema formula, jer svaki film ima svoju istoriju i vlastiti raspored pomenutih elemenata. Apstraktno uzevši, međutim, dao bih piscu scenarija 50 otsto, a režiseru ostalih 50 otsto.

— A glumci?!

— Nimalo ih ne potcenjujem, ali njih bih stavio u onih režiserskih 50 otsto. Ali, opet vam kažem, svaki film ima svoju istoriju.

Njegove osnovne teme

Razgovor se nastavljao. Pitao sam Zavatinija šta ga je dovelo u filmski atelje.

— Ne mogu tačno da registrujem svoj put do filma, ali mislim da me je oduševio Čarli Čaplin... Počeo sam da pišem scenarije još 1932. godine u Milanu. Otada sam napisao, što ostvarenih, što neostvarenih, možda 60 scenarija... Najdraži su mi oni koje sam pisao za De Siku, ali ne mogu među njima da napravim klasifikaciju. Ne mogu da stavim “Kradljivce bicikla” ispred “Čuda u Milanu” ili “Suše” i “Umberta D”. Meni su podjednako vredni.

— Kako pišete scenarije? Čime se odlikuje vaš lični metod?

— Metod?! Nemam svoj posebni metod. Pišem scenario na najprostiji način, sledeći slike. Jasno je da svaki pisac scenarija mora da ima sposobnost da zamišlja stvari plastično. Inače, pišem sa najmanjim mogućnim brojem reči. Važno je da tekst omogućava da se sve dobro “vidi” šta hoću da kažem. Kad je potrebno, konsultujem se s ljudima iz sredine koju opisujem. Kad pišem o obučarima, naprimer, razgovaram s obučarima. Ponekad uzmem istinite osobe, ponekad sastavim od više osoba jednu.

— Šta savetujete piscima scenarija početnicima?

— U pogledu tehnike nema šta da im se savetuje. To se brzo nauči. Važno je šta ima novo da se kaže. A šta ima danas interesantnije od toga kako svet živi, kako rešava svoje probleme. Bio sam nedavno na Kubi i tamo su mi filmski radnici izložili 40 tema, osnovnih tema za njihovu zemlju. “Bravo!” rekao sam im, jer sam video da su razumeli šta se traži od njih. Nisam ih pitao da li znaju tehniku.

Siromašni - u prvom planu

— Tvrde takođe da je neorealizam mogućan jedino kad se opisuje život najnižih, onih koje beda muči.

— To nije istina! Mogu ja da napišem scenario za neorealistički film opisujući i život bogatih. Važno je zašta se ja borim, a ne koji ambijent dajem. Možda ćemo napraviti i film o bogatima, ali, govoreći o bogatima, boriću se za siromašne. Istina da ljudi imaju pravo na hleb i krov može se reći na sto hiljada načina. Zašto, ipak, pišem o siromašnima?! Zato što su oni, sa svojim nevoljama, najviše istureni, najviše otkriveni,

a ja želim da ih čujem. Oni su mi najbliži, najviše me pogađa njihova sudbina. Šta je neorealizam na filmu? Sve ono što govori o gorućim, najprečim ljudskim problemima, i sve ono što se bori za rešenje socijalnih pitanja, sve ono u čemu ima tog socijalnog tkiva, polemike o problemima života. Aktivno učešće u današnjem životu, eto - to je neorealizam. Ja znam da u čovečjoj duši ima toliko vrednih, značajnih stvari, ali one idu u drugi plan i ustupaju mesto problemima o kojima se svaki dan govori u Parlamentu, u Senatu, na pijacama pred izbore. Umetnost radi umetnosti? Mnogo mi je stalo do umetnosti kad je Hanibal pred vratima! Toliko nepravdi, toliko svireposti imamo pred očima, i sve su nam one jasne. Treba ići pravo na njih a ne bežati u mistiku! Umetnik je najpozvaniji da se bavi politikom, da bude čovek od politike, sa svim rizicima, razume se.

Kod filmske porodice Felini

Razgovor sa italijanskim režiserom Federikom Felinijem i njegovom ženom glumicom Đulijetom Masino

Avgusta 1955.

Na nekoliko mesta rekli su mi da neću uspeti da dobijem sastanak sa režiserom Federikom Felinijem, jer je mnogo zauzet pošto završava svoj novi film. Onda sam odustao od preporuka i telefonirao sam Feliniju direktno. Odmah mi je obećao sastanak, ali kad sam došao u studio na periferiji Rima, sastanak mi je u poslednjem trenutku otkazan. Izvinjavanja. Drugi put sam bio bolje sreće.

Čovek četrdesetih godina, neočešljan, sa prosedim slepoočnicama, sa bradom starom tri dana, visok, košulja cela izvan pantalona.

— Moram da završim jedan posao, reče Felini, pa ako nemate ništa protiv, ispitajte me u automobilu, dok se budemo vozili.

Novinar nikad nema pravo da ima nešto protiv. Udosmo u automobil, još jedan čovek uđe sa nama; Felini je vozio. Odmah mi je bilo jasno da ovo nije pogodna prilika za intervju o teoretskim pitanjima neorealizma i sa žaljenjem vratih u džep pitanja koja sam ranije bio spremio.

Opet - o neorealizmu...

— Da li bi najpre hteli nešto da kažete o vašem putu do uspeha?

— Dugo sam radio kao scenarista za filmove “Pajza”, “Rim otvoreni grad” i druge. Međutim, želeo sam da i sam pravim filmove. Počeo sam sa “Svetlima varijetea” i “Belim šekom”, kritika nije loše ocenila ove filmove, ali ja nisam bio zadovoljan, jer ih nije publika naročito dobro primila. Posle sam napravio film “Vitelsoni” (telad) i to

je već bio pravi uspeh. Ali film "Ulica" je doživeo tek veliki uspeh i onaj dodir sa publikom koji sam želeo.

— Neki kažu da "Ulica" ne spada u neorealizam?

— Za mene je "Ulica" neorealizam, jer neorealizam ne može da se ograniči samo na socijalno - političku istinu i isključivo prikazivanje izvesnog socijalnog stanja. Neorealizam je opšta istina, bez predrasuda, konvencionalnosti i literature, prema tome i istina o duševnom stanju ljudi.

— Kako tumačite činjenicu da su najveći uspeh postigli italijanski filmovi koji prikazuju život siromaha i proletera?

— Zato što je svet mnogo varan. Prevareni smo toliko puta, mi u Italiji posebno za vreme fašizma, i ljudi najzad žele da saznaju istinu. Epoha u kojoj živimo je dramatična i publika ne trpi više detinjarije.

— Govorilo se o dekadenciji italijanskog neorealizma.

— Dekadencija je došla zbog konfuzije koja je nastala zato što su političke snage zauzimale stavove prema neorealizmu. Umešali su se i levičari i desničari. Drugo, mnogi su netaalentovani počeli da rade na ovom pravcu pa su ga i kompromitovali. Treće, nema dovoljno sposobnih režisera i glumaca.

Veruje u uspeh sinemaskopa

— Šta mislite o tehničkim novostima? O sinemaskopu?

— Možda sam ja jedini režiser u Italiji koji nema ništa protiv sinemaskopa. Sinemaskop prodire i to je gotova činjenica. Ja sam i "Ulicu" hteo da snimim za sinemaskop samo da se nije moralo raditi u boji. Boju ne volim. Razume se da sinemaskop sad još mnogo gubi jer su filmovi slabi.

— Jeste li videli sineramu?

— Video sam je, ali nemam poverenja u tu novotariju. Za sineramu se može snimiti dokumentarni film o putovanjima i slično, ali ne verujem da bi se mogao snimiti umetnički film.

Razgovor je prekinut, jer smo stigli tamo gde je Felini trebalo da obavi neki posao. Vozili smo se 20 minuta i sad smo bili na suprotnom kraju grada, opet u nekom studiju. Na jednoj tabli pročitao sam da se ovde snima "Najlepša žena na svetu" koju igra Lolobridida. Felini je otišao i ostao sam sa čovekom koji se vozio sa nama. Reče mi da igra malu ulogu prevarenog čoveka u novom Felinijevom filmu i da je bio u Jugoslaviji za vreme rata. Pokaza mi nogu na kojoj je bio dugačak ožiljak i objasn timeru da su ga to partizani kod Gospića "udesili".

— Posle sam bio u partizanima šest meseci. Ali pre toga bilo je strašno. Ja sam bio na vozovima, a vozovi su svaki čas leteli u vazduh!

Felini se vratio pa krećemo opet u grad i nastavljam sa pitanjima.

Film o varalicama

— Pričajte mi nešto o vašem novom filmu. Čuo sam da vam je bilo vrlo zanimljivo raditi na tom filmu.

— “Bidone” je film o varalicama. Ja sam upoznao još 1938. godine jednog varalicu (u vreme kad sam ručao svaki treći dan). Spavao sam u čekaonici na železničkoj stanici u Rimu i kontrolor je hteo da me izbací, ali je posredovao jedan ugledni i lepo obučeni gospodin. Posle sam video da su njegova tri kofera puni flašica lažnog parfema. Nastavio sam poznanstvo s tim čovekom koji se i danas očinski prema meni ponaša, kao stariji i iskusniji. Posle “Ulice”, razgovarajući s nekim trgovcima lažnog štofa koji varaju seljake, došla mi je ideja da snimim film o varalicama. Moj stari poznanik upoznao me sa preko stotinu varalica.

— Pričali su vam iskustva?

— I te kakva iskustva! Strah od policije brani im da govore, ali sujeta im odvezuje jezik. U poverenju sam čuo takve stvari koje bi ih mogle odvesti na robiju. Pa onda, u početku sam ja njih tražio, a posle su oni prosto navalili na mene. Pročulo se po čitavoj Italiji da se interesujem za varalice, pa nisam mogao s mirom iz kuće da izađem.

— Bilo je zanimljivih tipova?

— Najoriginalnijih! Varalice sitnog i krupnog kalibra. Razgovarao sam sa čovekom koji je nekom Musolinijevom ministarstvu uspeo da proda vagon klozet papira. Drugi je bio pomoćnik čoveka (sad u zatvoru) koji je nedavno uspeo da grčkom milijarderu brodovlasniku Onasisu proda brod koji ne postoji. Treći su specijalisti da varaju seljake. Svakojakih je bilo.

— Čitao sam da vam je glavni junak u filmu Amerikanac Krauford. Kako to da italijanskog varalicu igra strani glumac.

— Kad nisam imao ovde pogodnog tipa.

— Idete li sa filmom “Bidone” na festival u Veneciju?

— Vidite, zbog toga sam u žurbi. Ako uspem da ga završim, sad radim na montaži, išao bih s njim u Veneciju. Ali ništa se još ne zna.

— Jeste li skoro gledali neki dobar film?

— Ja retko idem u bioskop.

Kola su se opet zaustavila, sad pred Felinijevim stanom. Idem s njim u kuću da mi da jednu fotografiju. Brzo smo izabrali fotografiju, potpisao se po običaju i nestao. Međutim, još nisam završio posao. Felinijeva žena, glumica Đulijeta Masino, koja je igrala u “Ulici”, a i sad igra u filmu “Bidone”, kod kuće je i ne smem da propustim priliku. Samo nekoliko pitanja.

Đulijeta je primila mnogo pisama

- Čuo sam da ste posle “Ulice” dobili mnogo pisama od publike.
 - Vrlo mnogo. Od mladih i starih. Neki su mi samo napisali “Hvala”, a neki čitave ispovesti o svojim životnim nevoljama. Znao, svet se meni obraćao ne kao glumici, već kao ličnosti Đelsomini koju sam igrala na filmu. Dobila sam nekoliko pisama u kojima su mi se muž i žena javljali da su se pomirili i da opet žive zajedno pošto su videli “Ulicu”. Mnogo sam pisama primila od žena koje su mi pisale da je njihov muž isti kao Campano na filmu.
 - Neke glumice ne dozvoljavaju da im nacrtaju jednu boru na licu kad treba na platnu da ostare, a vi ste u “Ulici” bili maskirani kao glupi Avgust.
 - Ja se ne pojavljujem na platnu kao što se pojavljuje Sofija Loren. Ja moram da uspem sposobnošću a ne lepotom. Da mi kažu da igram ženu bez zuba igrala bih, ako bi mi se uloga svidela.
 - Rekli su mi da su vam nudili mnoge uloge da opet igrate Đelsominu iz “Ulice”.
 - Nudili su mi ali odbila sam. Ja sam glumica i ne mogu za dve - tri godine da snimim trideset filmova i završim karijeru. Kad mi bude 40 godina ja ću i dalje igrati majku, naprimer, sa 50 igraču baku. Razume se, da bi se, ne birajući uloge, moglo više zaraditi. Ali!
 - Kakvu ulogu igrate u “Bidone”?
 - Ja sam žena jednog slikara koji ne zna da slika. Ali ja verujem u njegov talent i mislim da novac koji on donosi kući potiče od prodanih slika. Taj novac on dobija na prevarama.
- Zahvalio sam simpatičnoj Đulijeti. Filmskoj porodici Felini, danas zaslužno najslavnijoj u Italiji, već sam bio oduzeo dosta vremena.

Italijansko pozorište i film

Razgovor s jednim od najboljih glumaca, **Vitoriom Gasmanom**

Novembra 1955.

Vitorio Gasman, jedan od najboljih italijanskih filmskih i pozorišnih glumaca, rekao mi je da je zadovoljan što želim da mi više govori o pozorištu nego o filmu. Bez predomišljanja, on se između kamere i pozornice opredeljuje za pozornicu. Na tu temu sam i počeo sa pitanjima.

— Da li je istina, kako se priča, da ste za ljubav pozorišta propustili mnoge šanse na filmu?

— Istina je. Priprema za pozorišnu sezonu zahteva dosta vremena, a da sam to vreme upotrebio za rad na filmu, mogao sam na platnu više dati i mnogo više dobiti, u materijalnom pogledu mislim... Inače, radio sam sa svojom pozorišnom družinom tri godine. Posvetio sam se bio klasicima. Davao sam i igrao u “Hamletu”, u Eshilovim “Persijankama”, u Sofoklovom “Kralju Edipu”. Ove godine sam se zaustavio zbog filmskih ugovora u Americi i zato što želim da malo sredim svoje ideje. Posle klasike, koja daje skelet i bazu, cilj mi je da se posvetim modernim nacionalnim delima.

— Tvrdi se da ste novac zarađen na filmu trošili na pozorište.

— I to je tačno. Srećom, u poslednje vreme prihodi u pozorištu su bili bolji.

Kriza italijanskog pozorišta

Razgovor je tekao dalje. Pitao sam ga zašto su posete pozorištu u Italiji slabe i koliko ima istine u tvrđenju da je italijansko pozorište u krizi?

— Italijansko pozorište je u krizi, ali već poodavno. Uzroci? Ima ih mnogo. Posle slavnih italijanskih majstora Otočenta nastala je dekadencija. Nestale su glumačke veličine. Štafete njihove nisu do nas stigle. Zatim, ja bih rekao da Italijani nisu pogodni kao publika. Oni su previše individualisti i nisu u stanju da se u sali stope u jednorodnu publiku. Svako u potaji misli “Pa šta je to! Pa ja bih mogao tako da glumim.” Publika je apatična, nepoverljiva, glumac kod nje ne može da stekne “kredit”, već ga ona prima svaki put s početka.

— Čovek bi pomislio obratno. Nigde tako publika ne aplaudira u zanosu kao ovde.

— Retko se to događa i teško se to postiže. Led je veoma teško probiti. Ostali uzroci? Cene ulaznicama su skupe. Zbog toga je pozorište zatvoreno za široku publiku. Rim ima svojih desetak hiljada posetilaca, Milano svojih sedam hiljada, ostali gradovi po neku hiljadu, i - to je sve! Uvek dolaze isti. Kakva je ova publika? Često snobovska.

Problem publike je jedan od najtežih. Ovde čovek mora da se bori za publiku jer je ustvari pozorište nema. Kad sam davao "Hamleta" i igrao u naslovnoj ulozi, pokušali smo s nižim cenama i bilo je uspeha.

- Neki kažu da "običan svet" nije u stanju da razume delo.
- Klasiku, koju smo davali, razumeli su. Ne znam kako će biti kad počnemo s modernim stvarima.
- Zbog čega su ulaznice skupe i nepristupačne široj publici?
- Nezgodno je da to kažem, jer sam glumac, ali dobrim delom i zbog visokih honorara koje traže glumci. A visoki honorari se traže jer posao nije siguran, pa je u jednom honoraru ponekad i rezerva za one dane kad se ne radi.

Rim bez stalnog pozorišta

Zašto Rim nema svoje stalno pozorište? Nije li to neobično: milionski evropski grad, veliki kulturni centar, a nema stalno pozorište?

- Razlozi koji vrede uopšte za italijansko pozorište vrede i za Rim. Bilo je pokušaja, ali bilo je mnogo intriga i podvojenosti. I ja nameravam da radim u pravcu stvaranja stalnog pozorišta. Počecu tako što ću sklopiti ugovore s glumcima za tri godine umesto za jednu sezonu. Ali to je težak posao.
- Pružaju li savremeni pisci materijal za pozorište?
- Nedovoljno. Prvo, što je zbog opšte situacije u pozorištu to posao koji ne donosi sigurnu materijalnu naknadu. Drugo, ja mislim zbog jezika. Italijanski jezik je bogat i zvučan, melodičan, ali u običnom govoru svet se služi, da kažemo, otprilike, sa dve stotine reči. Ostalo je literatura, klasika. Eto, i to je jedan od ozbiljnih uzroka današnje pozorišne situacije. Pozornica zahteva živ jezik, ostalo je lepo, ali staro, daleko.
- Glumci? Kako je s njima?
- Nema škola; u Rimu je škola izgubila najbolje učitelje, umrli su. Ali nešto od filma, nešto sa univerziteta, razvili su se ipak dobri glumci. Ja mislim da je, uopšte uzevši, nova generacija bolja od prethodne.
- Imam utisak da je ovde scena previše sjajna, previše lepa, da su kulise preraskošne, kao i kostimi.
- To je tačno. Kad su nestali pojedinci, glumačke veličine Otočenta, koji nisu mnogo vodili računa o dekoru, nastojalo se da se njihovo odsustvo nadoknadi sjajem pozornice. Ali danas se već traži mera. I fašizam je doprineo da se pozornica toliko ukrašava.
- Vilarov dolazak ovde, sa svega dve stolice na sceni, verovatno je izazvao čuđenje!

— Vilar je moj dobar prijatelj, ali mislim da ponekad nije uspeo da ono što je oduzeo sceni nadoknadi ostalim.

Gluma na filmu i u pozorištu

Prešli smo opet na film.

— Igram na filmu, jer mi je potreban novac. Ali ja mrzim da glumim za film. Napravio sam oko 30 filmova, ali, što se mene tiče, svi mogu biti uništeni!

— Ne potcenjujete valjda film?!

— Ne potcenjujem ga, ali film ne pruža glumcu ono što pruža pozorište. Malo stvaralačkog daje glumac na filmu. Režiser je stvaralac. On doživljava umetničko zadovoljstvo. I sam nameravam da se bavim filmskom režijom. Režiraću jedan film na temu tragedije Beatrice Čenči.

— Šta je to što glumcu pruža pozorište, a film uskraćuje?

— Gluma je imitacija života. Film tu mogućnost ne pruža. Film nema kontinuiteta, celovitosti. Glumac igra sitne pojedinačne scene koje se kasnije sastavljaju. Ja nikad nisam osetio, igrajući za film, ono zadovoljstvo koje sam osetio na pozornici. Nisam ga osetio i zato što nema publike, što nema toga dodira zbog koga glumac oseća izvesni rizik svaki put kad se zavesa digna. Čak i direktno prenošenje glume preko televizije pruža taj potrebni rizik, jer publika je pred glumcem iako je ne vidi. Na filmu sam samo ponekad imao umetnički doživljaj, u kratkim scenama.

Lolobriđida najviše voli da igra sa De Sikom

Razgovor saradnika "Politike" sa popularnom italijanskom glumicom

Novembra 1955.

U telefonskom imeniku nema Lolobriđidinog broja, i tamo sam ga uzaludno tražio. Dobio sam ga ipak od preduzeća u kome je snimala poslednji film. Na telefon se javio Lolobriđidin muž, Mirko Skofič, i kad sam mu objasnio šta želim, zakazao mi je sastanak za sutra dan u šest časova uveče.

Porodica Skofič stanuje na poslednjem spratu jedne zgrade u ulici Taro. Skofič mi je otvorio vrata.

— Dobro veče — rekao je na našem jeziku i odveo me u salon. Razgovarali smo malo i brzo se pojavila i Đina. Sela je na divan posle upoznavanja i otpočeo je jedan od onih razgovora koje zovu - intervjuima. Međutim, iako je u salonu bilo malo hladno, pa se Đina ogrnula leopardovom bundom, posle nekoliko pitanja razgovor je postao nekonvencionalan.

Treba videti i druge njene filmove

Zamolio sam je za izvinjenje što je uznemiravam, i, trudeći se da budem duhovit, rekoh:

— Nekad su ljude pitali kad se vrate iz Rima da li su videli papu. Danas pitaju: "Da li ste videli Đinu?"

Smejala se pokazujući divne zube. Da li je potrebno da opisujem kako Đina izgleda? Mislim da je dosta ako kažem da je lepša nego na fotografijama i na platnu.

— U Jugoslaviji uživate veliku popularnost, iako smo videli malo vaših filmova. Koji biste film želeli da vide u Jugoslaviji?

— Vi ste tamo videli moje stare filmove, od pre dve, tri godine. Tada još nisam bila postigla onoliko koliko sam uspeła u najnovijim filmovima. Zato mislim da je moja popularnost tamo veća nego što je zaslužujem... Drago bi mi bilo da vidite moje filmove "Hleb, ljubav i fantazija", "Provincijalka" i "Rimljanka".

— Našim čitaocima je poznato da ste još ranije odbili da igrate u filmovima u kojima dolazi do izraza samo lepota. Da li ste zadovoljni ostvarenjem uloga koje su od vas tražile više glumačkih napora?

— Zadovoljna sam bila onda kad su filmovi bili gotovi. Sad kad ih gledam, čini mi se da bih bolje igrala te uloge.

— Zadaje li vam teškoću priprema za jedan film?

— Nije teško naučiti napamet pojedine delove. Teško je uživeti se u ulogu, u ličnost koju treba da igram.

— Koje ličnosti najviše volite da igrate?

— Moderne. One su mi bliže i shvatljivije.

— Ozbiljne ili vesele uloge?

— I jedne i druge. Ali ne volim da igram ličnosti bez nade, pesimiste. Svidela mi se uloga u "Rimljanki", jer ta bludnica ima u sebi mnogo čovečnog.

— S kojim glumcem najviše volite da igrate?

— Sa De Sikom. Prvo, što je on odličan glumac. Drugo, što on nikad nije samo glumac. On uvek najaktivnije učestvuje u stvaranju filma, bez obzira da li to zvanično piše u naslovu filma. Zatim, više volim da igram sa domaćim glumcima. Znate, lakše se čovek sporazumeva.

"Želim da me publika zadrži u lepoj uspomeni"

— Možete li mi nešto reći o uticaju vašeg muža na vaš glumački razvoj?

— U životu svake žene muž uvek ima svoj uticaj. Tako je bilo i sa mnom. Mislim da je taj uticaj bio dobar, a to nije potrebno kriti.

Prekinuli smo razgovor, jer je Skofič doneo kafu.

— Ovo je turska — rekao je Skofič. — Skuvala je moja mama.

— Vaša majka je ovde?

— Da, došla je iz Ljubljane. I brat me je posetio nedavno, pa se vratio u Ljubljano.

Posle kafe nastavili smo razgovor. Skofič je pomagao ukoliko bih zapeo oko neke neobične italijanske reči.

— Šta kažete o kritici?

— Kritičara ovde kod nas ima nekoliko stotina. Neki su veoma darežljivi prema meni i odviše velikodušni. Drugi su zlobni, jer mi zavide što sam uspela. Malo je mirne kritike. Želela bih da se svidim desetorici, koje zaista cenim. No, mogu da kažem da sam zadovoljna kritikom. Ja i ne želim da svi o meni govore samo najbolje, jer to bi bio loš znak. Interesovanje baš zato i postoji što neki kažu - dobro je, a drugi - nije dobro!

— Imate li, kako se to kaže, nameru da “umrete na daskama”?

— Ne verujem da će tako biti. Verujem da ću svetu pre dosaditi nego što film dosadi meni. Ja želim to što mogu da ostvarim sad, a ne kad mi bude 40 godina. Želim da me publika zadrži u lepoj uspomeni i zato me neće na platnu videti staru.

— Kako se osećate u tolikoj slavi?

— Prijatno je biti popularan, ali i teško. Svakog dana, kad izađem iz kuće na ulicu da kupim nešto bilo gde, špijuniraju me i posmatraju svaki moj pokret. Kao da sam neko čudo! Viču mi: Đina! Đina! Zato nemam ~~oba~~ privatni život. Moram u svemu da budem - diva. Sve o meni mora da se zna. Zatim, kad reklama i popularnost postanu preveliki - postaju opasni. Svet očekuje da u filmu vidi bogzna šta. Zato mi je sve teže.

U Jugoslaviji neće snimati

Pošto sam se izvinio jednim pogledom Skofiču, zapitao sam Lolobrididu:

— Mnoge žene vam zavide na takozvanoj liniji. Činite li nešto posebno da održite liniju. Gimnastika, dijeta, specijalni režim?! Možete li im otkriti vašu tajnu?

— Dobro izgledam i dobro se držim jer sam mlada. Nikakve tajne nemam! Gimnastikom se ne bavim, jer sam odviše lenja. Srećna sam da mogu jesti sve što želim, a da ipak ne debljam. Ali kad ostarim, znam šta me čeka! Lepoti će biti kraj!

— Bili ste u Americi i razgovarali sa Ajzenhauerom. Da li ste imali tremu?

— Kako da ne. Nikad ni sanjala nisam da ću postati tako značajna ličnost! Ali Ajzenhauer je bio veoma ljubazan i razgovarali smo o filmu, pa je bilo lako.

— Znam da su vas već sve ispitali, ali recite ipak neko vaše zapažanje o Americi. O ukusu, naprimer!

— Oni su vrlo dobro obučeni, ali mi smo u Evropi još uvek ispred njih, jer smo raznovrsnije obučeni. Srednja buržoazija oblači se u magazinima, odela su im dobra, ali izlaze jednaki, kao u - serijama.

- Govorilo se da ćete posetiti Jugoslaviju radi snimanja jednog filma?
- Da, producent UFUS - a mi je predložio da razmotrim jedan scenario i u principu sam pristala. Međutim, neću moći da dođem u Beograd, jer sam angažovana ranijim obavezama. Tako, eto, nemam vremena! Morala sam da odbijem ponudu!
- A inače, mislite li posetiti Jugoslaviju?
- Zašto ne, moj muž mi je često pričao o lepotama vaše zemlje i želela bih da ih lično upoznam. Želim da vam kažem da mi je drago što me je maršal Tito spomenuo kad su ga jedanput pitali koje su interesantne ličnosti u Italiji.
- To je Maršal verovatno rekao u šali.
- Ako se i šalio, ja sam zadovoljna!
- Radite li na nekom novom filmu?
- U februaru, verovatno. Još ne mogu da kažem kakav će to biti film.
- Na kraju, još jedno pitanje. Kakve vi filmove najradije gledate?
- Kriminalne. Ali ne one teške psihološke, nego one lake, zabavne u kojima se ubijaju, ali nikad se nema utisak da se to ozbiljno čini.

Razgovor, ovaj o filmu, bio je završen. Pogledao sam na sat: osam i po! Đina se zatim interesovala kako se živi u Jugoslaviji, o našem filmu, pozorištu i baletu...

Komičar i princ Toto

Decembra 1955.

Tražio sam Totoa, najpopularnijeg italijanskog komičara koji je najviše nasmejao Italijane od rata do danas. U bioskopskim salama lako ga je naći, uvek se daje pet - šest njegovih filmova, ali "na živo" mu nije lako prići. Kad sam najzad telefonima probio blokadu i uspeo da razgovaram s njegovim sekretarom, dobio sam obećanje da ću princa videti u pozorištu. (Ko ne zna, možda će se zapitati da li je Toto zaista princ. Malo strpljenja - sve će biti objašnjeno!)

Toto se vratio pozorištu posle sedam godina "života na filmu", i to je glavna senzacija ove sezone revijskog pozorišta. Povratak na daske je trijumfalan: ogromni aplauzi! Toto je sjajan, iako je tekst revije slab. Najviše smo se svi smejali kad Toto nešto izvali izvan programa. Neki čovek je zakasnio dvadesetak minuta na pretstavu i pokušavao da što neprimetnije nađe svoje sedište koje je bilo u prvim redovima. Ali, Toto ga je spazio sa pozornice, prekinuo dijalog i obratio se zakasnelom posetiocu skidajući šešir:

— O, dobro veče! Već smo se bili zabrinuli za vas!

Bez šminke i polucilindra, Antonio De Kurtis koji mi je sutradan pružio ruku u jednom starinski uređenom novom stanu rimske gospodske četvrti, imao je samo živahne oči velikog komičara Totoa.

— A, vi ste baš Jugosloveni?! Kako se kod vas živi?! Kako gledate na Italijane? Jesu li Italijani tamo mnogo štete napravili? Interesantni ste vi Jugosloveni. Zna li vi da mi se vaš Tito sviđa. On ne ostaje nikome dužan. Kad nešto ne ide - neće da trpi i onda kaže: dosta! Sviđa mi se jer zna svoje.

— I meni se Italijani sviđaju, — kažem — iako ih ponekad ne razumem. Kako vi, kao specijalista za raspoloženje Italijana, objašnjavate da oni ne gube dobro raspoloženje i kad su u nevolji?

— To je pre svega Napulj. U Napulju ljudi ne misle na sutra; važno je da je danas dobro, a o tome šta će biti sutra, kažu oni, zašto da mislimo?! Neka o tome misli bog. Tu brigu njemu ostavljaju!

— Vi ste Napolitanac. Šta kažete kad ih optužuju da vole da lenstvuju?

— Kad su u Napulju, oni ne vole da se zamaraju, to je tačno. Dole je toplo i prijatnije je voditi ljubav nego zamarati se na poslu. Ali kad izidu iz Napulja, oni su vredni i sposobni. Gde god dođu, tu se snađu, i utabore. Boje ih se zbog toga.

— Šta ipak može da ražalosti Napolitanca?

— Kad nema novaca da proslavi svečanost ili božić. Prodaće i krevet iz kuće samo da ima za svečanost.

— Italijanima je na jednoj strani porodica svetinja, žena i deca su im sve, a na drugoj strani svako bi se jedva zadovoljio i sa četiri žene. Kako to objašnjavate?

— Italijani imaju pogrešnu veru koja dopušta samo jednu ženu. Njima bi bolje odgovarala muslimanska vera. Ja, naprimer, odlično bih se osećao sa šest žena. Mi smo pristalice harema!

Preda mnom je opet bio Toto koji je sinoć u svojoj reviji lupkao po bedrima jednu visoku devojkicu govoreći: “Pogledajte joj ova dobra ramena!”

— Čemu se smeju Italijani?

— Onome što ja radim.

— Da li ih je teško zasmejati?

— Vrlo teško, jer misle da bi i sami mogli da izidu na pozornicu. Italijan zauzima negativan stav prema komičaru. Kaže: “Hajde baš da vidim da li će ovaj uspeti da me nasmeje!”

— Ako izuzmemo Čaplina, koje filmske komičare u svetu stavljate na prva mesta?

— To ne želim da kažem!

— A kojima se vi smejete?

— Svima!

— Ali čuo sam da ste u privatnom životu melanholični?

— To je tačno, pomalo sam melanholičan.

— Verovatno ipak vaši prijatelji uživaju kad im pričate viceve.

— Ne pričam viceve. Ne znam da ih pričam. To je posebna veština.

— Svi Italijani već ponavljaju vašu izreku “Jesmo li ljudi ili kaplari?” Da li je to neki vic?

- Ja verujem da se čovečanstvo deli na ljude i kaplare. Kaplari su oni što stoje gore; činovnicima u kancelarijama su kaplari šefovi, naprimer.
- Snimali ste po pet - šest filmova godišnje. Čuo sam da niste mnogo zadovoljni scenarijima filmova?
- Neki producenti mislili su da je dovoljno da Toto bude prisutan pa da film ide. Komični filmovi se ovde neozbiljno prave, na brzinu, a trebalo bi sve dobro prostudirati, jer ih je teže praviti nego ostale.
- Da li ste zaista lično poznavali bedu kad ste je tako dobro prikazivali u vašim filmovima?
- Poznavao sam je vrlo dobro. Pre rata sam igrao u revijama besplatno, kao pomoćno lice. Kad sam jednom zatražio da mi daju nešto za večeru, izbacili su me napolje.
- Kako se danas osećate kad posle snimanja skinete prnje siromaška i odvezete se u ovu “visoku četvrt” vanserskim automobilom?
- Postoje dve vrste bogatstva. Jedno koje dolazi bez truda, to je nasledstvo, naprimer, i drugo koje je stečeno teškim trudom posle mnogo napora. Moje je ovo drugo!
- Kako ste poznavali bedu ako ste, kako se govori, iz plemićke porodice?
- Ja sam iz porodice propalih plemića.
- Dakle, tačno je da ste plemić?!
- Ja sam princ, plemić italijanski i vizantiski.
- I vizantiski?!
- Da, ja sam naslednik vizantiskih vladara. Imam pravo na vizantisku krunu.
- Ali ima, kažu, ovde i jedan drugi, neki Marciano, koji polaže pravo na vizantiski tron.
- Taj drugi je šašav. Ja sam se sudio s njim i dokazao dokumentima da sam naslednik vizantiske loze. On se ovih dana krunisao. Ali gde mu je taj vizantiski tron?! Gluposti! Blesavluci!
- Znači, vama nije stalo do tih titula?!
- Nimalo mi nije stalo. Ja sam Toto, meni Toto zarađuje hleb, a pored titula mogao bih da umrem od gladi. Za njih ne dajem ni dve pare. Međutim, one su istinite. Ja imam dokumente za njih!
- Opet mi nije sve jasno. Imam utisak da namerno pravite šalu s tim vizantiskim tronom. Voleo bih samo da znam da li to radite da se nasmejete svetu i titulama ili je to

neka vrsta reklame, pošto se o vašoj svađi oko vizantiskog trona mnogo piše po novinama.

— Ništa ja ne izvodim, moje su titule potpuno ispravne i to je dokazano na sudu.

— Ali one ne znače za vas ništa!

— Baš ništa!

Razgovor o titulama je, dakle, začarani krug. Rekoh da sam završio sa pitanjima i Toto me pogleda kao da se čudi. Pita kako se piše moje prezime da bi mi posvetio svoju fotografiju i, razume se, pogrešno ga je napisao, jer ne bi bio Italijan kad bi isprve pogodio kako se piše neko slovensko prezime.

— Vi kao potomak vizantiske vlasti — rekoh, — trebalo bi da znate kako se pišu prezimena ljudi iz nekadašnjih vizantiskih krajeva.

— Eh, istoriske uspomene! — uzdahnu Toto tobože ozbiljno.

— Ja sam, doduše, iz nekadašnje stare Ilirije, — primetih.

— Ilirija! — uskliknu Toto. — Ja sam vojvoda od Ilirije, grof od Drača i plemić od Trakije. To je mene dakle posetio jedan moj bivši podanik!

Nasmejah se i kao “podanik”, duboko se poklonih. Ali Toto mi brzo vrati istom merom. Stade mirno i pozdravi me stisnutom pesnicom:

— Stojim vam na službi!

Šali se, ali dobroćudno, jer njegove oči prijateljski govore: “Ne treba se ljutiti, šala je meni dozvoljena, jer ja sam Toto!”

Razgovor sa Sofijom Loren

Januara 1956.

Ovih dana lakše je doći do predsednika vlade nego do Sofije Loren. Kad sam najzad uspeo da dobijem telefonski broj kancelarije koja ovoj glumici služi kao neka vrsta odeljenja za štampu i propagandu, jedan ženski glas mi je saopštio da je sinjorina Loren mnogo zauzeta, ali da ću jednom, kasnije, sigurno moći da od nje dobijem intervju.

— Kad kasnije? — pitao sam.

— Budite bez brige! Udešićemo za vas jedan intervju pre nego što se uda!

Pošto je ovaj pokušaj propao, stavio sam u pokret strategijski plan broj 2, tojest, povezao sam se sa - vezama! Jedan prijatelj obratio se svome prijatelju koji poznaje čoveka koji je u dobrim odnosima s jednim čovekom koji vodi poslove sinjorini Loren. Tako sam posle tri dana telefoniranja imao zakazan sastanak s Loren. Sedam uveče, u glumičinoj kući. Obećao sam da će intervju biti "čist".

Uspeh pripisuje svojoj lepoti

Loren stanuje u jednoj od onih novih luksuznih zgrada u kojima žive novi bogataši. Stan je namešten u stilu Setećenta sa izvesnim primesama modernizma. Očekivao sam u salonu, sedeći u fotelji, da se pojavi glumica.

Sofija Loren pojavila se u svome večernjem sjaju. Crna haljina - pripijena uz struk; dubok dekolte uokviren čipkom. Rukujem se i, kasnije, sedajući na fotelju, zgužvao sam čilim i hoću da ga popravim. Glumica mi kaže da ostavim čilim, da to nije ništa, i smeje se blagonaklono da bi me oslobodila zabune.

Dok je gledam, postaje mi jasno da bi bilo glupo ovoj lepoj devojci postavljati pitanja o teoriji glume, neorealizmu i razlikama između De Sike i Felinija. S Loren treba

razgovarati o drugim stvarima. Ali sve mi je manje jasno kako da je intervjuišem, a da ostanem u granicama “čistog”. Ali, evo pitanja koje uvek dobro prolazi za početak:

— Kako ste postali glumica?

— Kad mi je bilo petnaest godina, pobedila sam na jednom konkursu lepote i novine su objavile moju sliku. Producenti su se zainteresovali i ponudili mi da radim na filmu, ali ponude su bile takve vrste da nisam mogla da ih prihvatim. Posle sam radila za “romane s dimčićima” (tako se na italijanskom zovu romani u stripovima s fotografijama, jer su tekstovi uokvireni pa liče na dimčiće). Dobila sam i male uloge za filmove i najzad, 1952. godine igrala sam glavnu ulogu u filmu “Podmorska Afrika”. Do danas sam igrala u 23 filma. Petnaest filmova od ukupno 23 napravljena su u poslednje dve godine. Uspeh je došao odjedanput!

— Čemu pripisujete svoj uspeh?

— Mojoj lepoti, razume se. Pre svega, i u početku lepoti. Ali ako posle izvesnog vremena lepa glumica ne pokaže i glumački talent, ona brzo propadne jer se svet zasiti novine.

— Za koje vaše filmove najviše želite da se dopadnu publici?

— “Napuljska kolica”, “Napuljsko zlato”, “Šteta što je ništarija”, “Naša vremena”.

— Koji je bio odlučujući za vaš uspeh? Koji vas je najsnažnije “bacio” na tržište?

— “Napuljsko zlato”, koji je režirao De Sika.

Lični opis

Time je protokolarni deo pitanja iscrpljen. Uzimam lični opis i naglas mislim:

— Oči kestenjaste...

— Oči boje meda, popravlja me Loren.

— Produžite, molim vas, pošto sebe bolje poznajete!

— Kosa zlatno - kestenasta, nešto obojena zbog zahteva kamere, jabučice istaknute, obrve naglašene...

Dode mi da se smejem, jer ličim sebi na policiskog činovnika koji uzima podatke za legitimaciju. Ali zadovoljan sam, jer sam najzad načisto kako treba sa “zvezdama” razgovarati! Pošto sam uzeo lični opis, pretvaram se u krojača.

— Struk 54 santimetra, — odgovara spremno Loren, — preko grudi 92, preko kukova 93, visoka 1.72, težina 59 kg.

— Visina je prilična — primećujem.

— Jeste, italijanske glumice su obično niske.

Neko će možda reći da je neumesno zalaziti u ove detalje, ali, kako će se kasnije videti, ovi podaci igraju važnu ulogu u takozvanom “anatomskom ratu”, kako je ovde nazvan veliki okršaj između Loren i Lolobridide.

Odriče se spageta

— Sad ste, pored lepote, dobili slavu i bogatstvo. Istina, i novinari vam možda dosađuju, ali mladi ste, Vi imate...

— Dvadeset i jednu godinu.

— ... imate dvadeset i jednu godinu! Da vam sve to ne udari u glavu?!

— Neće, ja sam realista. Mislim da se nisam ništa izmenila.

— Možda vas majka vraća iz oblaka na zemlju?

— Mama? Njoj je više udarilo u glavu nego meni!

— Vršite li neka odricanja u ovom svom novom životu?

— Da! Ja obožavam paštu...

— Koju vrstu?

— Sve vrste, makarone, spagete... Pre sam jela paštu svaki dan, sad je jedem svaki drugi dan. Odričem se pašte da ne udebljam.

Pokušavam da dobijem neki odgovor o radu na filmu, o tome šta joj je najteže za vreme snimanja, ali vidim da intervju zapinje.

U svojoj punoj “ratnoj spremi”, sa ojačanim senkama oko očiju, sveže obojenim usnama koje uokviruje jedna tanka tamnija linija, ojačanim obrvama. Loren je izgledala starija za pet godina, ali to je samo još više isticalo njen takozvani vamp. Prošle godine intervjuisao sam Lolobrididu i postavljam sam sebi pitanje koje ovih dana sebi postavljaju milioni Italijana: koja je lepša? Lolobrididin muž, Slovenac Mirko Skofić, koji se s pravom može smatrati kompetentnim, izjavio je ovih dana da bi u sporu između Loren i Lolobridide trebalo da rešava ne sud nego Pariz. Pariz bi morao dobro da se zamisli! Razlika postoji, razume se, i ako baš želimo da čujemo nešto o toj razlici, zamislimo odmah jednog Francuza, pošto je Francuzu dopušteno da se o ovim stvarima slobodnije izrazi, i čujmo njegov sud:

“Lolobrididu bih voleo da imam za ženu a Loren za prijateljicu”.

Ali, poslužimo se mišljenjem italijanskih udatih žena koje je vrlo rečito. One nisu ljubomorne kad se njihovi muževi dive Đini koja je nekako domaća, ali su ljubomorne na Loren koja im je previše ofanzivna.

Pokušavam da zbunim sinjorinu Loren jednim čisto napuljskim pitanjem (Loren je iz Napulja).

— Kako ste uspjeli da postanete tako lepi?

Dobijam napuljski odgovor:

— To bi pitanje trebalo uputiti mojoj mami.

Sukob s Lolobrididom

Ali pređimo najzad na takozvani anatomske rat.

— Koje vam pitanje novinari najčešće postavljaju?

— Pitaju me najviše kakvo je to rivalstvo između mene i Lolobridide.

Cenim inteligenciju mojih kolega i postavljam isto pitanje.

— Rivalitet je izmišljen. Recite da li nas dve ličimo jedna na drugu? Đina je okrugla, lice joj je lutkasto. Moje je dugačko sa isturenim jagodicama. Nimalo ne ličimo. Znači da za obe ima mesta na italijanskom filmu.

— Ali vi ste za londonski “Sandej Grafik” napisali članak da su vaše mere veće nego Đinine i da Đina nije u stanju da igra ulogu prave dame?

— Ne želim da se prepirka oko toga nastavlja. Već sam vam rekla da ima mesta za obadve.

Ne insistiram, rekao sam da će intervju biti “čist”. Ali da zadovoljim čitaočevu radoznalost, evo ukratko istorije anatomske rata. Kada je pomenuti članak objavljen u londonskom listu, Loren se nalazila na turneji u Oslu. Lolobridida je izjavila novinarima (preko svog muža) da neće tužiti Loren i da se nje stvar ne tiče. Loren je zatim u Oslu izjavila da ona ne voli Đinu, ali da je ceni kao glumicu. Ispalo je kao da je objavljeni članak njen, ali da je pretrpeo obradu. Na povratku u Rim Sofiju je čekala masa sveta kličući:

— Sofija, idi da se meriš sa Đinom!

Sofija je izjavila da je spremna da se sastane sa Đinom i razjasni incident. Đina je čutala o ovome izazovu za sastanak i izjavila da se Loren s njom služi kao sa otkošnom daskom za stvaranje vlastite reklame. Đina je izjavila da je neka glumica tvrdila kako ona ima periku. Da je čitava polemika o merama, santimetrima i brushalterima poslužila italijanskim glumicama kao dobra reklama, nema sumnje. Za to vreme ozbiljni italijanski filmski radnici diskutuju o krizi italijanskog filma.

— Ima se utisak da ste vi više zaradili na reklami u ovom incidentu nego Lolobridida.

Sofija se lukavo smeje.

— Da li biste igrali u jednom filmu zajedno sa Lolobrididom?

— Igrala bih, zašto ne. To bi zaista bio interesantan film.

Dolaze fotografi (radi njih se Loren tako udesila) i vreme je da završim. Za kraj imam pripremljeno uobičajeno protokolarno pitanje:

— Planovi za budućnost?

— Imam mnogo ponuda ali biram. Jedan film ću verovatno snimati u Španiji, a jedan u Indokini. Treba da idem i u SAD, samo još ne znam kad ću ići.

Talent i rad – ključ uspeha

Susret posle osam godina. — **Sofija Loren** o radu sa De Sikom, o svojim filmovima, kritici i još ponečem

Januara 1964.

Neočekivano, dok sam pratio skup socijalističke levice u kongresnoj palati na EUR - u u Rimu, obavestili su me telefonom iz odeljenja za štampu “Čempion - filma” Karla Pontija da mi je traženi intervju sa Sofijom Loren zakazan za posle podne. Nisam se bio pripremio za intervju.

Šta da o njoj napišem? Šta da je pitam? “Napiši — kaže mi urednik unutrašnje rubrike ‘Unita’ — da je Sofija postala odlična glumica, zaista odlična”. Koleginica iz poljske novinske agencije koja gleda Sofijine filmove dodaje: “Ranije je Sofija ličila na jevtinu devojkicu, a danas je to žena sa čijeg lica na filmu izbija duboki humanizam”. Kolega iz jednog italijanskog lista: “Intervju sa Sofijom? Postavio bih joj jedno pitanje, ali privatno!”

Ona glumi na svoj način

Nisam na žalost stigao u zakazano vreme, već tri četvrt sata kasnije, jer je saobraćaj u centru bio blokiran zbog papine posete Senjiju. Sofija Loren nije pomenula zakašnjenje. Sa već poznatom prostosrdačnošću žene iz naroda (u neobičnoj je to kombinaciji sa “vamp” - elementima njene pojave!), uvela me je u raskošni starinski salon ovoga novog stana ispod samog Kapitola u srednjovekovnoj palati prinčeva Kolona.

Podsećam je na prošli intervju koji sam s njom imao pre osam godina. Naravno, ne seća se, ispred filmske zvezde su otad prodefilovale stotine novinara.

— Prošli put je pored vas bio neki sekretar ili nešto slično; ako se ne varam, imao je zadatak da vam pomaže u odgovorima.

— Kao što vidite, sad sam sasvim sigurna u sebe.

— Verujem da će čitaocima ipak biti interesantno ako odgovorite na pitanje: šta mislite o svom uspehu? Prošli put, pre osam godina, rekli ste da ste uspeli zahvaljujući svojoj lepoti, ali da to neće biti dovoljno ako posle lepote ne dođe i talenat.

— Znači da sam već tada dobro odgovorila. Bez talenta ne bih uspela, ali ni bez rada.

— Da li ste pohađali časove iz glume?

— Pitala sam nekoliko puta De Siku, ali on mi je uvek rekao: nipošto, drži se podalje od toga!

— De Sika je poznat po tome da voli da radi sa neglumcima.

— Mislim da je meni savetovao da ne učim glumu, jer je video da sam već glumica. Ima ih koji po dvadeset puta snime istu scenu da bi režiser odabrao jednu, a ja snimim scenu iz dva - tri puta, a često i iz prve.

— Ako vam De Sika sve dobro objasni, šta je onda tu vaše?

— Istina je da on odigra moju scenu i scenu Mastrojanija, kad smo, na primer, snimali poslednji film ("Juče, danas, sutra"). Ali to on čini samo da bi se dobro shvatili. Nikad ga ne ponavljam. Odglumim na svoj način.

— Da li tada, kad glumite, osećate najveće zadovoljstvo filmskog zanimanja?

— Ne, već kad gledam sebe u završenom filmu. Na žalost, ono najlepše ne mogu da doživim: želela bih da se umešam među publiku i osetim njenu reakciju. Pošto bi me prepoznali, reakcija ne bi bila ona prava. Tako gledam svoje filmove na privatnim projekcijama.

— A tuđe filmove?

— I njih. Obično su to vesterni.

— Zašto baš vesterni?

— Zato što u njima pravda pobeđuje.

— Da li rado gledate televiziju?

Sofija je namrgođena. Pomenut je najopasniji neprijatelj koji guta filmske gledaoce.

Ne smatra sebe - intelektualkom

Salon u čijim dubokim foteljama sedimo - sav je u pozlati. Stari porcelan, srebro, gobleni. Sa plafona nas gledaju ružičasti anđeli.

— Zašto ljudi, kad se obogate, kupuju stari nameštaj i vole da stanuju u starim palatama?

— Zato što su stare zgrade intimnije, toplije, više su kuće. Nove liče na kupališne paviljone.

— Ne i zbog razlikovanja?

— Stvorili ste unapred o meni pogrešno mišljenje na osnovu nekog drugog primera. Meni je ovde zaista bolje, jer se živi udobnije. Kuća mi je važna, jer u njoj provodim mnogo vremena.

— Slabo izlazite?

— Kako bih? Ne mogu na ulici da budem anonimna. Da odem na neku izložbu, rekli bi: evo je, pravi se intelektualka.

— A zar to niste?

— Nisam i ne želim da budem. (Sofija Loren sebe ne potcenjuje: u Italiji se intelektualcima smatraju samo malobrojni umovi.)

— Zar to umetnost ne zahteva? — Kako uspevate da odglumite neke uloge?

— Zahvaljujući intuiciji i ličnim iskustvima. Pomažem se i knjigama ali čitam samo ono što mi je potrebno.

— Na primer?

— Čehova! Stavlja me u raspoloženje mirne tuge.

— Je li to romantika?

— Možda sam romantična.

— Za mladu ženu koja ide na film da li je bolje za njen uspeh da bude udata?

— One koje misle da mogu na filmu uspeti pomoću izvesnih određenih sredstava, varaju se. Brzo izlete kako su i ušle.

Odbrana jedne uloge

Jedan režiser mi je rekao: kad su se Ponti i De Laurentis podelili, De Laurentis je uzeo sve, a Pontiju je ostala samo Sofija. Pokazalo se da je bolje prošao Ponti. Pitam:

— Kao iskusan producent, pomaže li vam muž u poslu?

— Savetujemo se. Zajedno pročitamo scenario, raspravljamo da li je za mene. To spada u bračne razgovore, zar ne?

— I na kraju, jedno nezgodno pitanje: u poslednjem filmu "Juče, danas, sutra" izvodite "striptiz". Zašto se ta vrsta spektakla toliko proširila? Kako to tumačite?

— Zato što se ljudima dopada. Ali što se tiče moga “striptiza”...

Uveravam Sofiju Loren da ne kritikujem tu scenu, nisam ni video film, ali ona brani svoju ulogu:

— Ja sam se bojala te scene, da ne ispadne nešto vulgarno, ali De Sika me je uverio da će sve biti pristojno, sa osećanjem stida ...

— Ako je De Sika garantovao da će to biti neki drugačiji “striptiz”...

— Upravo je drugačiji, sa humorom. Tehničari su bili izišli, snimala sam samo jedanput... De Sika je u “Ćočari” prikazao silovanje devojčice, pa to nije bila nepristojna scena ...

Sofija Loren me prati kroz hodnik do izlaza. Na jednom stolu, u debelnm svežnjevima, nagomilani su isečci iz štampe.

— Da li ste osetljivi na negativne kritike?

— Ako su pisane sa lošom namerom, ljute me.

— Kako znate kad su pisane sa lošom namerom?

— Oslanjam se na intuiciju.

Srdačno rukovanje.

Sledeći intervju zakazali smo za posle osam godina.

Lepo je zvati se Monika

Juna 1964.

Monika Viti je sama, indirektno, dala ideju za ovaj razgovor, na čemu sam joj svakako zahvalan. Bio sam da posetim njenog režisera Mikelandela Antonionija, i dok smo razgovarali pojavila se ona sa stolicom i suncobranom, da od Antonionija čuje mišljenje o svojoj kupovini. Njih dvoje žive u istoj zgradi (Monika sprat niže).

Izvinjavam se što smetam — rekla je.

— Izvinjavam se onda ja što nisam došao da prvo nju da intervjuišem, kako to nalaže kavaljerstvo kad u kući žive dva umetnika.

— Moram ipak priznati — primetio sam — da je zanimljivije intervjuisati režisere koji znaju šta hoće nego njihove glumice koje samo izvršavaju ono što se od njih traži.

Eto kud može da odvede novinara skretanje od zlatnog pravila profesije da što više sluša a što manje govori! Glumica nije ostala ravnodušna prema ovoj nesrećnoj primedbi i odgovorila je istom merom:

— Verovatno dosad niste imali priliku da razgovarate sa ozbiljnim predstavnicima glumačke profesije. Razgovor sa jednom glumicom može biti i interesantan.

Da se ovo i u praksi dokaže, zakazali smo sastanak za iduću nedelju, u stanu sprat niže.

Više života u jednom

Razgledao sam taj stan dok sam čekao popularnu Moniku Viti, misleći da se doteruje, kao što je običaj. Ona se, međutim, pojavila u jevtinoj kućnoj haljini, “a la penjoar”, naravno začušljana, u neakvim najobičnijim papučama i bez čarapa, tako da bi nekom producentu mogla da posluži kao školski primer kako ne treba da izgleda jedna slavna filmska glumica.

— Na žalost, ovaj divni stan i divni pogled nisu moji. Koštaju 70 miliona, a gde su mi tolike pare? Ipak, možda!

— Možda?

— Možda ću nešto i zaraditi uskoro. Sa Antonionijem, verovatno to znate, nisam tako reći ništa zaradila. Sad imam tri ponude: za dva komična filma i za jedan dramatičan. Čini mi se da ću se opredeliti za jednu komediju... volim da igram komedije.

Bacam još jedan pogled po stanu dok ona traži fotelju koja nije na promaji. To je veliki salon sa veoma starim nameštajem sakupljenim na buvljim pijacama i sa mnogo raznih zanatsko - primitivnih predmeta na zidovima: fenjer, lanci, zvana, kutija za čišćenje cipela...

Prvo, naravno, dolazi obavezno pitanje:

— Kako ste postali glumica?

— Gluma je moja profesija. Završila sam glumačku školu. Pre škole, kad mi je bilo petnaest godina, igrala sam u jednoj diletantskoj grupi. Pre toga oduševljavala sam se slušajući radio - drame.

— Kakvo zadovoljstvo nalazite u glumi?

— Uživam u tome da doživljavam tuđa osećanja. U stvari, ja se bojim smrti. Mislim da je ona nepravedna i da je život kratak. Igrajući u pozorištu ili na filmu tuđe živote, čini mi se da živim duže, da živim više života.

— Pošto ste igrali i u pozorištu i na filmu, objasnite razliku.

— Razlika je ogromna. Pozorište od glumca zahteva mnogo bolje poznavanje zanata nego film. Na filmu glumac radi ono što režiser traži, i to na parče, uz mogućnost da se scena ponovi. U pozorištu mora sve to uglavnom sam da čini. Pored toga, na filmu se može (prikazujući, recimo, lice, oči), lakše i bolje izraziti, pa je pozorišnom glumcu potrebno da ustostruči napor da bi postigao isti efekat.

— A šta pruža veće zadovoljstvo?

— Pozorište. Sve se doživljava jače i celovitije.

— Ovih dana, u Milerovom komadu "Posle pada", igrćete lićnost Merilin Monro. Imate li tremu?

— Utoliko veću što režiser priprema komad u polemici sa samim Milerom.

O "kompleksu Antonioni"

— U pozorištu i u vašem sledećem filmu pokazaće se, reklo bi se, šta možete da učinite sami, bez Antonionija...

- Ja sam i pre njegovih filmova igrala u pozorištu, i to sa uspehom.
- Osećate li “kompleks Antonioni”?
- Sad sam u fazi ozdravljenja.
- Vaše opredeljenje za komični film znači li neku reakciju na taj “kompleks” pošto ste sa Antonionijem igrali drame?
- To i drugi misle, a greše. Nije to reakcija. Igraću sa drugima u komedijama zato što osećam potrebu i za izražavanjem komičnog, a Antonioni neće da snima komedije. Drame sa drugima ne snimam jer verujem da sa Antonionijem u tom pogledu postizem najbolje što mogu da dam, i zato što mi snimanje sa Antonionijem pruža najveće zadovoljstvo.
- Da li je na to osećanje zadovoljstva, a i uspeh, uticao i odnos između vas i Antonionija koji prevazilazi prijateljstvo?
- Svakako. Divno je raditi na taj način.

Prijatna anonimnost

- Kakav je danas položaj glumice u italijanskom društvu?
- Događa se evolucija. Nekad su, u srednjem veku, glumci ručavali daleko od trpeze gospodara za koje su igrali, a sahranjivali su ih izvan gradskih zidina. Pre prvog svetskog rata glumicu su smatrali ženom lakog ponašanja, a i između dva rata, iako su stvari već bile poše nabolje. Sada smo u fazi snobizma. Glumice sa zadovoljstvom primaju u salone. Ja to vidim po svojoj majci: nije želela da postanem glumica, bilo je tu i moralnih razloga. Sad mi to ne zamera, ali joj iz drugih razloga nije milo što sam glumica: kaže da se previše zamaram. Verujem, međutim, da većina majki nema danas ništa protiv da im kćerke budu glumice. To nije više nisko zanimanje.
- Šta mislite o “divizmu”?
- Dive su glumice koje svoju slavu i uspeh plaćaju time što su prinudene da žive nenormalnim životom. Učinila sam što sam mogla da to ne postanem, iako bi mi filmovi koje sam odbila doneli mnogo novca. Kad glumica postane diva, za nju je normalan život luksuz koji ne može da se kupi novcem. Ja osećam potrebu da živim normalnim životom, da mogu slobodno da izađem na ulicu i anonimno se umešam u svet, jer takav život pruža najviše zadovoljstva.
- Vi glumice ste često u centru pažnje. Hiljade vas podražavaju. Osećate li kakvu odgovornost u tom pogledu?
- Osećam i strah. Ali, moram priznati, ponešto mi pričinjava i zadovoljstvo. Pošto se moje ime i prezime nije lako izgovaralo, izmislila sam da se zovem Monika Viti.

Ime Monika, koje je u Italiji bilo veoma, veoma retko, postalo je sada veoma često, a to mi se dopada.

Savremena i komplikovana

— Pošto čitaoci iz objavljenih fotografija neće videti kako izgledate u privatnom životu, kako da vas opišem? Mogu li da kažem da podsećate na neku sestričinu iz unutrašnjosti?

— Ako tako napišete, biće mi to kompliment. Privatno, ja izgledam kao bilo ko.

— A u celini, šta da napišem o razlici između vas u Antonionijevim filmovima i vas privatno. Ko ste vi, u stvari, privatno?

— Ja svakako nisam žena iz Antonionijevih filmova, ali ne bi se moglo reći ni da sam nešto suprotno. Mislim da sam savremena žena, a to znači da verujem da sam komplikovana. Komplikacije, naravno, dolaze zbog zanimanja. Inače, cilj mi je da se uprostim...

— ... pošto ste učinili sve što ste mogli da se komplikujete?

— Tako nekako ispada.

— Obično se od glumica koje su uspele traži neki savet za vojsku početnica. Imate li vi kakav?

— Imam jedan, iz ličnog iskustva: osim slučaju, uspeh može da se duguje i upornom čuvanju (dokle je god to moguće) svojih duševnih i fizičkih osobina. I mane se mogu iskoristiti. Pogledajte, na primer, moj nos (skida naočari). Pre nego što sam počela da snimam sa Antonionijem, došao je jedan režiser i rekao mi: "Monika, popravi nos, evo imam spreman ugovor za film, operaciju plaća producent". Tražilo se od mene da pretvorim svoj nos, koji je kao što vidite malo grbav u prćast nos američkog tipa, u neku vrstu industrijskog proizvoda. Odbila sam, i nisam pogrešila.

Svako gleda film na svoj način

Italijanski reditelj završava film “Crvena pustinja”

Juna 1964.

Mikelandela Antonionija, režisera filmova “Avantura”, “Noć” i “Pomračenje”, zatekao sam u - krevetu. Uganuo je nogu; nezgodno je, izgleda udario loptu na jednoj poljani kod Ravene, gde je snimao film “Crvena pustinja”. Sad iz kreveta, služeći se malim projekcionim aparatom, montira završene scene.

— Pravi intervju filmski režiser trebalo bi da daje kao neku vrstu filma — kaže smeškajući se — ali koji bi producent to platio?!

Antonioni stanuje na poslednjem spratu nove zgrade koja gleda na Tibar. Monika Viti, koja mi je otvorila vrata (ima stan na spratu niže), izvinjava se začas što nas prekida da bi Antonioniju pokazala suncobran i stolice koje je kupila za terasu, a onda počinjemo razgovor. Antonioni odgovara nekad brzo, a nekad posle dužeg razmišljanja.

Publika nije pasivna

Želeo bih, najpre, da ga čitaocima predstavim.

— Koji su najznačajniji trenuci iz vašeg života?

— Nije lako odgovoriti na ovo pitanje. Došao sam u Rim iz Ferare da radim na filmu. Bio sam sa Karneom u Francuskoj. U moju biografiju mogao bi se staviti Kamijev “Stranac”. Pročitao sam ga u Francuskoj, i čini mi se da sam prvi u Italiji napisao članak o Kamiju. Posle su nešto od Kamija našli u mojim filmovima. Mislim da sam prevazišao tu fazu. Naravno, postoje u mojoj biografiji i mnoge privatne stvari koje su načinile od mene ono što sam i kao režiser. Jedan brak završen je neočekivano. Iskustva o krhkosti osećanja. Svest o provizornosti, jer nas nose događaji sveta. Otuda, svakako, potiče moj pokušaj proučavanja čovekovih osećanja u društvu, čoveka prema

nauci i njenim rezultatima. Zaista, teško mi je odgovoriti na ovo prvo pitanje, jer i sam na njega tražim odgovore.

— Šta je film doneo ljudima?

— Doveo ih je u neposredniji dodir sa umetnošću.

— Da li je, možda, bolje doživljavati vlastita iskustva nego u bioskopu, pasivno gledati tuđa?

— Publika nije pasivna. Ona učestvuje na predstavi sa vlastitim iskustvima. Osim toga, sve češće se ide u bioskop da se vidi određeni, a ne bilo koji film. Publika sarađuje sa režiserom.

— Kojoj publici se obraćate kad pravite film?

— Nikad na to ne mislim, jer inače ne bih mogao raditi. Znam da će film svako videti na svoj način, na osnovu svojih iskustava. Svaki način na koji se film oseti, dobar je. Važno je da se publici film dopadne. I kad se daju udarci u trbuh, i kad ima nasilja.

Kako bolje shvatiti ono što se traži

— Imate li jasnu ideju o filmu pre snimanja?

— Ja snimam film u stvarnom ambijentu i u dodiru sa stvarnošću koja se neprekidno menja, pa i sam često menjam ideje. Ovaj moj poslednji film, "Crvena pustinja", snimao sam u Raveni u atmosferi neverovatno brzog menjanja stvarnosti. Ravena je, sa svojim rafinerijama i fabrikama, druga italijanska luka; tamo se svakog dana dešavaju promene. Juče smo snimali pored neke kuće, a sutra te kuće više nema. Stvarnost nam se ispod nogu menja. Kad smo napravili dve trećine filma, glavni glumac, Ričard Harig, napustio me je - u Holivudu su mu ponudili više. I njegov odlazak bio je deo stvarnosti koja se menja. Kad bih ga ponovo sreo, zahvalio bih mu jer mi je pomogao da shvatim bolje šta tražim i da nađem bolje rešenje za kraj filma.

— Zar taj način snimanja nije u suprotnosti sa industrijskim karakterom filma?

— Nikad se ne zna šta je na traci: milijarde ili ništa. Film je industrija, umetnost ili zanatstvo, ili sve troje, ali kasnije - kad je već postao proizvod.

— Kako publika prima vaše filmove?

— Mogu da kažem da su svuda izazvali interesovanje. Primio sam povoljna pisma od Švedana, Amerikanaca, Engleza, itd. Zadovoljan sam što se pokazalo da moja zapažanja vrede i za druge krajeve sveta. Smatram da su neki listovi olako napisali da su moje filmove gledali samo intelektualci. U nekim francuskim provincijama imali su izvanredan uspeh, gledali su ih svi.

— Ko vam je, u stvari, sudija da li je film dobar?

- Publika, kritika, osobe koje poštujem.
- Ko su te ličnosti?
- To su ljudi koji u životu (i privatnom) čine nešto što poštujem. Postoje osobe za koje verujemo da su bolje od drugih. Vrednosti nisu večne, ali svakodnevni metar za njihovo merenje nam je potreban.

“Ja samo registrujem stvarnost”

- Šta vi mislite o alijenaciji i nemogućnosti komuniciranja?
- Nisam ni filozof, ni psiholog, a ni sociolog. Ja samo registrujem stvarnost. Odgovarajući na ovo pitanje, mogao bih reći i nešto netačno. Ima o tome jedna Pirandelova anegdota. Kad su od njega zatražili da objasni značaj jednog svog dela, on je odgovorio: “Otkuda da to znam. Ja sam samo autor.”
- Vi u svojim filmovima tretirate duševna stanja. Stiče se utisak kao da se žalite zbog premalo sreće!
- Istina je da ja ne verujem u dugotrajnu sreću, jer bi postala navika. Za mene je sreća - ne biti sam. Mislim da je bolje biti i sa nevernom ženom nego sam; jer, i na taj način ne bih bio sam, već povezan sa ljudima.
- U čemu su režiserove teškoće u komuniciranju sa publikom?
- Za neke režisere taj problem ne postoji. Njima je važno da dobro, na “zagrejan način” ispričaju priču, ne vodeći računa o njenom smislu. Danas, najzad, svi dobro snimaju i, potpomognuta dobrom tehnikom, priča ide. Teškoće imaju oni koji osećaju potrebu da ne puste samo činjenicama da govore, već da slikama daju i određen značaj.
- Imajući u vidu promene koje pomenuste, i film je (iako nova umetnost) jedan stari izum. Šta može još da pruži? Ili je iscrpeo sve svoje mogućnosti?
- Pred filmom još stoje velike mogućnosti. Još se nije ni počelo, na primer, iskorišćavanje boja.
- Pročitao sam da ste za film “Crvena pustinja” obojili polja, kuće, itd.
- Učinio sam to da upotrebim boju u psihološkoj funkciji, u skladu sa duševnim stanjima lica. Neke boje eksterijera samo sam pojačao, a druge sam izmenio. Boje ne pripadaju samo slikarstvu.

Slikar u tuđini

Razgovor s crnogorskim slikarom **Petrom Počekom** *

Oktobra 1955.

Na trideset kilometara od Rima u mestu Roka di Papa, koje se sa svojim starim kućama zbilo na jednom od Albanskih bregova, živi slikar Crnogorac Petar Poček. Kuća mu je od kamena, sakrivena u kestenovom šumarku. Na dvorištu ispred kuće na čistom vazduhu odmarala se italijanska porodica. Zapitah za Počeka. Na vratima se pojavi jedan starac, pa se i njemu obratih na italijanskom.

— Jesi li se već polacmanio? — reče mi starac na našem jeziku, ismejavajući me što mu se obraćam na italijanskom.

“Gusle”

Slikar me odmah odvede u kuću i sad sam imao priliku da ga bolje pogledam. Visok, čvrsto građen, nešto pogrbljen zbog mnogih godina. Crveno dinarsko lice sa vrlo malo bora, visoko čelo, seda kosa, sedi brkovi, krupne ruke koje lako podrhtavaju. Na sebi ima somotsko crno odelo sa velikom belom kragnom od košulje preko kaputa.

Sedoh na fotelju, ali kad slikar otvori prozor i u mračnu sobu uđe svetlost, opet ustadoh. Predamnom je bio poznat prizor, domaći prizor koji me odmah uzbudio, utoliko više što se ukaza pred očima ovde u tuđini. Čitav jedan zid sobe zauzima velika slika, široka oko pet metara i visoka preko tri metra, koja prikazuje jednu mračnu i čađavu crnogorsku izbu sa ognjištem oko koga se okupilo jedanaest ljudi i u zanosu sluša slepog guslara.

* Tadašnji urednik kulturne rubrike nije hteo da objavi ovaj razgovor, “da se Crnogorci ne naljute”

Slikar je uživao u mome iznenađenju.

— Kad ste i gde ste ovo radili?

— Davno, davno! Radio sam je na Cetinju u Donjem kraju, 1907. i 1908. godine.

— Divnih li likova! Kako ih nagovoriste da vam poziraju?

— To je dugačka priča. Zvao sam ih na rakiju i razgovor uz ognjište i dok su sedjeli uz ognjište, ja sam ih kroz otškrinuta vrata gledao iz druge sobe i slikao. Mnogi mi nijesu htjeli da dođu. Slikanje im se činilo smiješno i besmisleno.

I tako sam sa slikarom započeo dug razgovor, koji je trajao pet ili šest sati. Pričao mi je događaje iz davno prošlog vremena, kad je kao momčić služio na cetinjskom dvoru i crtao ugljem po zidu dok ga nije Jelena, ćerka kralja Nikole zapazila i poklonila mu prve boje. Pričao mi je kako je nemaština zadesila njegovu porodicu sa mnogo braće i sestara, kako je u petnaestoj godini nosio pušku berdanku i nadmetao se s momcima u bacanju kamena s ramena. Pričao mi je to onako kao i svi stari Crnogorci, epski s potankostima. Slušam pažljivo i pokušavam da zamislim to davno prošlo vreme i 1897. godinu kad je Petar Poček sa svojih 19 godina i sa svojim prvim lancmanskim haljinama krenuo austrijskom lađom od Kotora za Veneciju, ne znajući ni jednu reč italijanskog jezika, sa oskudnim znanjem, koje mu je pružila osnovna škola i poneka pročitana knjiga. Veneciju on i danas zove Mletci, jer on govori jezikom starih Crnogoraca. Od Mletaka, dakle, do Firence, i od Firence do Napulja. Jelena, koja ga je štitila, već se udala za italijanskog prestolonaslednika (“da se Savojava krv popravi, jer im se već bila oštetila”) i cetinjski momak je u Napulju dobio izdržavanje za sve vreme dok traje školovanje.

Dodasmo do škole, ali opet se vraćamo na istoriju, na crnogorske zgode i nezgode, govorimo o aneksiji Bosne i Hercegovine, o “nesrećnom Skadru, koji je zaslužio da bude crnogorski”, o Dušanovom carstvu. Njegoševi stihovi potkrepljuju razgovor, a povorke ljudi, koje je slikar poznavao, nečujno prolaze po ćilimu slikareve sobe, preko koga se ispružila koža jednog lava.

— A jesi li poznavao ...?

— Ne, nisam ga poznavao, otkud bih ga i poznavao kad je umro pre nego što sam se rodio.

Slikar čuti kao da se u sebi razgovara sa nestalim poznanicima pa uzdišući dodaje:

— Svi su pomrli! Sam sam ostao.

“Kosti će mi ostati u tuđini”

U razgovoru nam prodje vreme. Slikar me pozva na ručak; “Biće šta se našlo u kući”, reče. Osim nas dvojice za stolom sedi troje dece, koja govore italijanski i koja se smeju našim rečima, koje ne razumeju.

— Nisam ih učio naški, kaže slikar pokazujući na decu. — A to su mi unuci. Sve sam mislio da ću se vratiti u svoju zemlju, ali, eto, ostadoh. Kad sam se 1918. godine našao ovdje u nevolji, morao sam da legalizujem svoje stanje pa sam uzeo italijansko državljanstvo. Plakao sam, ali tako je bilo i ostalo. Ovdje mi je žena Italijanka, imam dva sina i ćerku i oni su ovdašnji. Ovdje ću i da umrem i kosti će mi ostati u tuđini.

Prelazimo opet u sobu sa slikama i nastavljamo razgovor o školovanju. U Napulju se upisao u Akademiju lepih umetnosti 1898. godine. Priča mi o svojim učiteljima, profesorima Filipu Policiju i Domeniku Moreliju, o prvoj slikarskoj paleti, o strahu da neće uspeti.

— Bivalo je tako da naši idu u svijet pa poslije se za njih zbori: “Šuto poš a šuto doša!” Ja sam se bio zakleo da se neću vraćati ako ne valjadm.

U julu 1903. godine završio je Akademiju i dobio diplomu “sa najvećom pohvalom”. Dok mi o tome govori, pokazuje mi sliku golog mladića, koja predstavlja glasnika. To je diplomski rad.

Portret Gorkoga

Vodi me u hodnik i pokazuje mi jednu sliku:

— Poznajesh li ovoga? Poznajesh, Gorki je to. Slikao sam ga na Kapriju. Mnogo smo razgovora vodili o slovenskom duhu. Čitao mi je našu narodnu pjesmu “Banović Strahinja”.

— Profesore, koliko godina imate?

— To se ne zna tačno. Za dvije ili tri su možda pobrkali.

— Kako to?

— Kad sam se rodio, na Cetinju su popa htjeli da zavladiče, pa crkvene knjige nijesu vodili. Ali vidiš, pop nije htio da se zavladiči. Milija mu je bila hajka nego kamilavka. No, majka mi je zborila da sam rođen nikšićke godine. Tako računam 1878. godinu i 20. mart. Imam 77 godina.

Pokazuje mi slike.

— Ovo je Ulcinjsko polje. Slikao sam ga u ljeto 1906. A ovo je Boka. Slikao sam je 1907. Bio sam od Austrijanaca dobio dozvolu da slikam uz more. Jednom se popeh izviše Risna pa me jedan pandur prijavio austrijskom guverneru i uzeše mi dozvolu. Poslije me guverner nudio da još ostanem i slikam, ali već sam se bio naljutio. Evo ti Njegošev grob kakav je on sebi sagradio, pa ga Austrijanci razvališe. Znaš li gdje je ovo? E ništa ti ne znaš. To su mlini u Ponorima cetinjskim.

Slike su prislonjene uza zid na podu i kad ih stavlja prema svjetlu, to je svečan čin. Vidim povlačenje srpske vojske, jesen, “Pramičak oluje”, Njegoševu kapelu u oluji, ulcinjske masline i portrete Crnogoraca.

— Hajde da ti i ovo pokažem. Sve ove tablice od drveta su slike iz Gorskog vijenca. Ali dosta ti je dvije da vidiš, ostale ćeš drugi put kad dođeš. Kolo je ovo, momci i djevojke igraju. A ovo je zakletva.

Pokazuje mi prašnjavu diplomu:

— To je “Gran pri”, prva nagrada na Balkanskoj izložbi u Londonu. Napravili su tu izložbu 1907. zbog politike. Englezi poslije ubistva Obrenovića nijesu htjeli da čuju za Srbiju, pa je izložba imala diplomatsko značenje.

Slikar je već umoran, mnogo smo razgovarali. Tražim mu jednu reprodukciju za uz članak i on mi daje svoj autoportret iz 1918. godine. Original je rađen ugljem.

— Radio sam ga jedne noći kad sam čuo da mi je majka umrla. Nije mi se slikalo, ali sam nešto morao da činim da se razgovorim.

Još jedno pitanje moram da postavim. Dosad smo razgovarali samo o davnoj prošlosti, a ja ga pitam o budućnosti, o sudbini ovih slika koje sam video i koje nisam video.

— Sve je ovo naše, kaže mi stari slikar. — To je naš duh, naš kraj, naši ljudi su na slikama. Mjesto je ovim slikama u našoj zemlji. Grijech je da ostanu u tuđini. A ostaće možda u tuđini. Ja sam star, bolestan, iznemogao i umreću. Mojoj djeci, kad umrem, neće biti mnogo stalo do toga šta će biti sa slikama. Rasturiće se, tražiće ko da više. Da poklonim slike ne mogu. Čovjek sam, imam obaveze i prije smrti moram da podmirim račune. Ali ja znam da vi sad imate mnoge nevolje i morate da trošite za druge potrebe. Kako da pomirim to dvoje: moje potrebe i vaše oskudice? Ne znam.

— Ali to je tragedija jednog životnog dela ako slike ne odu tamo gde im je mesto, ako se rasture na sve strane.

— Znam da je to tragedija.

Ostavio sam starog slikara sa njegovim mislima. A mnogo ga misli obuzima. Jer najveća mu je želja da još za života šalje svoje slike u svoju zemlju. Duboko je svestan da je tek onda ostvaren smisao njegovog umetničkog života. To traže od njega svi Crnogorci obučeni u sjajna odela svaki put kad ga pogledaju sa njegovih slika. To traže od njega svi njegovi poznanici kad s njima razgovara u svojim uspomenama. To mu govori svakog dana i svake noći glas zavičaja, koji ga je nadahnjivao idejama i vodio mu ruku sa četkicom po platnu i za ovih četrdeset godina otkako se telom odvojio od njega.

Izbor pisama iz Italije

Slovenska oaza u srcu Italije

**Stanovnici tri sela u pokrajini Molize i danas govore
slovenskim jezikom**

Septembra 1953.

Bacite pogled na jadransku obalu Italije, tamo iznad rta Gargano, na gradove Vasto i Termoli. Na oko 40 kilometara od Termolija, u unutrašnjosti, nalaze se sela Akvaviva, San Feliče i Monte Mitri. U ovim selima govori se slovenskim jezikom. Preko četiri hiljade ljudi misli i izražava se na jeziku kojim su pre više vekova govorili njihovi preci u domovini, s druge strane Jadrana.

Nerešena zagonetka

Istoričari, naši i strani, dugo vremena nisu ni znali da postoji u Italiji, u pokrajini Molize, ljudi koji govore slovenskim jezikom. Tvrdi se da je sve počelo jednim slučajnim otkrićem Dubrovčanina Mede Pucića. On se jednog dana iznenadio u Kapuliji kad je čuo da jedan krojač govori sa svojim ukućanima slovenski. Pitao ga je odakle je i još više se začudio kad mu je ovaj ispričao o ljudima u tri sela Molize koji govore slovenskim jezikom. Pucić je, 1853. godine, stupio u prepisku s jednim profesorom iz toga kraja, i otada su stanovnici Akvavive i dvaju drugih sela izazvali veliko interesovanje naučnika, naročito filologa.

Profesor Risto Kovačić, rodnom iz Risna, proveo je ovde u Akvavivi čitavo jedno leto, posle čega je 1885. godine objavio svoja zapažanja, u Beogradu, u Glasniku Srpskog naučnog društva. Posle Kovačića nastala je prava navala istoričara i lingvista u Akvavivu. Došli su jedan Čeh, jedan Francuz, profesor univerziteta u Petrogradu, a i italijanski naučnici. U 1904. godini tri sela su posetili Josip Barac i dr Jozo Smolaka. Barac je čak Akvavivi (Živoj Vodi) posvetio jednu pesmu. Smolaka je dao inicijativu za osnivanje mesne ključnice. I Barac i Smolaka objavili su svoje studije. U 1907.

godini posećuje ova mesta Milan Rešetar, i 1911. godine u Beču takode objavljuje jednu studiju.

Pred sve naučnike koji su se zainteresovali postojanjem Slovena u ovom delu Italije, postavljala su se dva pitanja: kad su došli Sloveni u ove krajeve i odakle!

Na prvo pitanje dat je odgovor koji se smatra približno tačnim. Postoje dokumenti iz kojih se može zaključiti da je Slovena bilo u okolini grada Peskare još 1458. godine. Za ove u Akvavivi veruje se da su došli "sa one strane mora" u drugoj polovini XV ili u prvoj polovini XVI veka. To znači da ovaj svet živi u Italiji već oko 400 godina. A i pored svoje malobrojnosti, još se nije pretopio, sačuvao je svoj jezik!

Na drugo pitanje, odakle su došli stanovnici Akvavive, dato je više odgovora, koji se međusobno sukobljavaju. Doktor Jozo Smodlaka smatra da su ovi Sloveni došli iz Dalmacije. Rešetar da su došli iz Hercegovine, iz doline Neretve. Ima ih koji misle da su došli iz okoline Zadra ili iz Istre. Do ovih zaključaka došlo se na osnovu proučavanja jezika kojim govore Sloveni u pokrajini Molize (oni su ikavci - štokavci). Pošto ih je ovako mnogo, izgleda da nijedan od njih nije dovoljno jak, tako da ostaje nerešena zagonetka porekla Slovena u Akvavivi. Ostaje bez odgovora i pitanje: zašto su oni došli čak ovamo, kako se to odigralo, ko ih je prevezao preko mora i zašto baš ovamo?

Rešetarova pesma u Akvavivi

U Akvavivi sam otseo u kafani i načuljio uši da čujem govori li se zbilja slovenski. Odlučio sam da stupim u razgovor s prvim ko progovori da tako kažem - naški. Nije trebalo da dugo čekam, jer su svi oko mene govorili "naški". Kafedžika je grdila decu i vikala im "Poj doma", gosti su naručivali "napuni mi tre kvarti", neko je pominjao "grožđe i smokve".

Kad sam kazao ko sam i odakle sam, odmah se oko mene okupilo brojno društvo, primakle se stolice jer svako je hteo da učestvuje u razgovoru. Pitali su me "di ti bivaš" (gde živiš) i svi se srdačno rukovali. Razvio se jedan razgovor na italijanskom, srpskohrvatskom i njihovom jeziku. Bio sam nekako čudno uzbuđen kad su mi pričali da se u porodici i danas jedino govori slovenski, a deca do polaska u školu često i ne znaju drukčije da govore. Radovali su se kad su čuli da reč kučak (pas) i danas upotrebljavaju u Crnoj Gori, da je janje u Bosni takode janje, i da su reči zec, mačka, krava, konj, ovca, vo, jabuka, kruška, dubrava, žito, ovas i mnoge druge iste i kod nas i kod njih. Smejali smo se svi kad je jedan starac pitao da li razumem šta znači "ti imaš muho" (ti si pijan). Reč nož je ostala, ali za kašiku se upotrebljava italijanski naziv. Postoji žlica, ali to je drvena kutlača. Bilo mi je smešno da suknja kod njih znači domaće vuneno tkanje i da imaju jedninu od ljudi, tj. ljud, da je jednina od očja (oči) ok. Osećao sam se kao da se nalazim u muzeju vlastitog jezika. Novinarski radoznalo

pitao sam ih na kome jeziku psuju, i nije mi žao što sam ih to pitao, jer mi je jedan stari dao lep odgovor.

— Psujemo na talijanskom jer, zaboga, imamo našu reč, ali sveci su nam italijanski, pa ne bi razumeli kad bi ih psovali “na našu” (kod Italijana se psuju sveci).

Ovaj stari mi je obećao da će zapevati “na našu”, ali posle se izgubio, rekoše mi da ga je ona “muho” spopala. Zvao je i mene da pijemo, ali pošto je preda mnom bio još dug put nisam mogao da mu ispunim želju. Kažu da se i do danas održala ona pesma koju je Rešetar zabeležio:

“Draga druga homo u Ružice.

Draga druga ne moram doć!

Zašto ne moraš doć?

Jimam strah od Jivan Karlović...”

Žao mi je što nisam čuo ovu pesmu.

Italijanizirani naziv slovenskog naselja

Od vremena kad su lingvisti dolazili u Akvavivu, za poslednjih pedeset godina, slovenski jezik kojim se ovde govori pretrpeo je najteže udarce. Dotad prilično izolovano stanovništvo počelo je da se meša sa ostalima. Zbog trgovine, prometa, vojske, mnoge su se reči zaboravile, da bi mnoge nove italijanske, postale deo govora. I dalje se govori slovenski, ali s jakim uticajem italijanskog.

Čitao sam negde da je jedan učitelj ovde 1925. godine počeo da drži nastavu u osnovnoj školi na maternjem slovenskom jeziku, ali i pored toga što su zakoni ovo dozvoljavali brzo mu je zabranjen rad. Zanimljivo je ovde pomenuti i sudbinu naziva obližnjeg sela Feliče. Do Musolinijeva dolaska selo se zvalo San Feliče Slavo (Slovensko). Pod Musolinijem se prekrstilo u San Feliče del Litorio (Primorsko). Kad su Nemci pred navalom saveznika napustili ove krajeve, San Feliče je postao opet Slavo, ali je kasnije još jednom prekršten u San Feliče del Molize. Italijanske vlasti su već izvežbane za ovakva prekrštavanja. Ne znam da li su prekrstili i Monte Glavicu kod San Feliče!

Za sad se, međutim, slovenski jezik još čvrsto drži. Slušao sam ovde studente koji su se sa mnom pozdravili na italijanskom iako međusobno govore slovenski. Taj jezik, koji su s majčinim mlekom posisali, jači je od njih, od njihovih nacionalnih osećanja, jer oni su inače u svemu drugom Italijani. Naročito se mladi osećaju Italijanima. Za vreme prošlog rata Musolini ih je slao kao vojnike u Jugoslaviju, većinom, kažu oni, kao tumače. Ovdasnji predsednik opštine bio je, reče mi, bolničar negde na dalmatinskim ostrvima. Razgovarao sam s jednom grupom mladića, većinom budućih intelektualaca. Imali su glave napunjene propagandom iz demohrišćanskih listova i sa radija, koja je

ovih dana naročito uperena protiv Jugoslavije. Mnogo bolji, prisniji i prijateljskiji bio je moj razgovor sa starim ljudima.

Oprostio sam se sa Jakusima, Jurešima, Lalićima), Mirko, Radi, Tomićima i Stanišama, koji žive u ovim krajevima, ali bez “doviđenja! ”, jer tu reč oni više nemaju. Pozdravili smo se italijanskim “arivederci!”

Kad sam izišao na okuku s koje se vidi Akvaviva, još jednom sam se okrenuo da je pogledam. Osetio sam tugu koju moje reči ne mogu da izraze. Pomislio sam na zlu sudbinu koja je kroz vekove pratila naše ljude, i bilo mi je tako prijatno što znam da se ona više neće ponoviti.

Od Potence do Katancara

Katancaro, krajem septembra 1953.

Oprostio sam se sa oblašću Lukanija i pećinama u Materi. Video sam večernji korzo u Potenci, u glavnoj ulici širokoj jedva pet metara. Poče da pada kiša, a Potenćani i Potenćanke otvoriše kišobrane i šetnja gore - dole se nastavi. Po gradu su izlepljeni plakati u kojima gradonačelnik preti da će kazniti svakoga kućevlasnika koji ne pročisti kanalizaciju. U hotelu sam sa strepnjom gledao provaljenu tavanicu u sobi, očekujući da mi se sruši na glavu.

Brdovita Kalabrija

Posle golih, žutih bregova Lukanije i prašnjave Pulje, Kalabrija deluje kao osveženje. Nisam znao da je Kalabrija tako brdovita. Put prema Kozenci penje se na 1.080 metara. Predeli potsećaju na našu Bosnu, samo nemaju šume. Ima nešto šumaraka pitomog kestena. Sela su ovde zbijena i kuće "stoje" jedna drugoj na glavi. Ovde sam video pored drumca i odvojene kuće. Dosta su jadne, sazidane od glinenih kocki i s nekim improvizovanim natstrešnicama ispod kojih se suše crvene paprike u vencima. Glavni drum je asfaltiran i po njemu seljaci i seljanke pešače dugačke maršrute. Hodaju bos, s cipelama preko ramena. Pozdravljaju s dobar dan svakoga koga sretnu, i poznate i nepoznate. Na drumu ispred sela seljačići nude jaja, smokve i gljive.

U blizini Kozence utaborili se pod čergama Cigani i sa svojim loncima i drugim pokretnim inventarom i bakračem, u kome se uvek nešto kuva, nisu se razlikovali od ostalih Cigana koje sam dosad video. Jedino što su svi, umesto mršavih konja, imali mršave magarce.

Po selima sam često susretao fratre - torbare koji prose milostinju s nekim ikonama. U Kozenci sam video jednog tako mršavog, pocepanog i iznemoglog da je izazivao sažaljenje. Taj bi, kad bi bilo "onoga sveta", zbilja dospeo u raj. Video sam, međutim, i crkvena lica sa sjajnim, ispeganim mantijama, izbrijanim trostrukim podvaljcima i

dostojanstvenim trbusima. Ovi su našli raj na zemlji. Ovde je svet pobožan i ne svidaju mu se debeli poslovni popovi koji nose tašne ispod miške. Čuo sam da je jedan govornik ovde pre izbora dobio veliki aplauz kad je rekao: “Rodi ti se dete, hoćeš da ga krstiš, ali nigde popa. Gde je pop? U filijali napuljske banke!”

U selu Tiriolo, ispred Katancara, prvi put sam naišao na narodnu nošnju, i to samo kod žena. Ovo selo sam zapamtio i po mnoštvu natpisa “Živeo papa!” Ovde se decenijama ne brišu parole. Evo i Musolinija pod šlemom sa poklikom “Mi maštamo o Italiji u granicama Rimskog carstva”.

Noć u lokandi

U jednom selu gde prestaje Lukanija i počinje Kalabrija, uhvatila me noć, i prenoćio sam u seoskoj lokandi. Večerao sam s domaćinima: vlasnikom, njenom ćerkom i dva sina, od kojih je jedan mesni činovnik, a drugi će kroz koji dan postati učitelj ali ga već svi ponosno zovu profesor. Mene su oslovljavali doktorom. Ovde, kao i u čitavoj Italiji, vrlo su izdašni u titulama.

Kad su saznali odakle sam, mesni činovnik reče ironično:

— Sad smo, dakle “neprijatelji” zbog Trsta!

O tome se nije više govorilo, i razgovor pređe na gljive koje smo jeli. Zapitah u šali da nisu otrovne.

— Ove gljive? — uvredi se činovnik. — U Milanu se za dve ovakve plaća trista lira.

Ubrzo saznadoh da je moj domaćin bio dve godine u Milanu i da je tamo “pravi život”, a da se ovde na jugu živi “tek da se ne umre”. Težio sam se time da su na severu ljudi poslovno hladni kao Nemci, a da su ovde na jugu bogatiji osećanjima.

Profesor, da ga tako i ja nazovem, simpatičan i lepo vaspitan mladić, nada se da će posle ispita dobiti zaposlenje negde na severu. To je perspektiva mnogih u ovim krajevima. Porodice ulažu velike napore da ih školuju, a zatim ih šalju na sever, jer jug “izvozi” intelektualce. Čitao sam negde da je dve trećine državnih činovnika u Italiji poreklom s juga.

Kad sam odbio da jedem crvljiv ovčji sir, činovnik mi je održao čitavo gastronomsko predavanje. Na kraju je odrezao parče sira iz sredine, gde je bilo najviše crvica i počeo da ga jede. Priznao sam da ne znam da cenim šta je dobro, ali sir nisam jeo.

S vremena na vreme činovnik je vikao prema kuhinji:

— Je li gotova ta kokoška?

Svi su se smejali, a nisam znao zašto. Tek kad donesoše na sto grožđe i smokve i rekoše da je to kokoška, bilo mi je jasno. Činovnik mi je objašnjavao da se ovde jede prilično skromno, da se uglavnom živi od povrća i voća. Razumeo sam ga. Kao neka

ironija, iznad našeg vegetarijanskog stola visila je u ovoj lokardi “geografska karta” italijanskih jela koju je izdala neka fabrika praška za puding. Dime se pečenja i “smeše” tiganji. Jugosloven “jadnik” gleda zavidno kroz durbin na sva ova italijanska jela. Gde ste, sremska slanino, ražnjići, gulaši i bosanska pečenko od 40 kila, da vidite ovo!

“Trbuhom za kruhom”

Kad je između mene i ukućana bila uspostavljena izvesna intimnost, stara gazdarica mi pokaza slike njenih u Argentini. U tome gestu bilo je i ponosa (“Vidite, imam ja dece koja bolje žive nego mi”), ali i dosta žalosti.

Razgovor se zatim vodio o emigraciji, jer to je ovde svakidašnja tema. Jug je otadžbina italijanskih emigranata preko Okeana. Pričali su mi kako porodice rastu, a zemlje malo, pa i ona tuđa i uzima se u napolicu. Posla nema, i kud će se nego “trbuhom za kruhom”. Gazdaričina ćerka takođe treba da ide u Argentinu, zove je za ženu neki iseljenik.

Posle rata iz Italije emigriralo je u 1949. godini 111 hiljada ljudi, u 1952. godini 60 hiljada. Od toga najviše u Argentinu, zatim u Australiju, pa u Venecuelu. Vlada se trudi da se s raznim zemljama sporazume da primaju veći broj Italijana, a u međuvremenu, pravda sve ekonomske nevolje širokih slojeva naroda prenaseljenošću. Ovo opravdanje je dosta neubedljivo jer se ne preduzimaju mere za pravedniju podelu nacionalnog dohotka.

Poštujući kao svetinju kapitalističkog sistema privatnu inicijativu, posleratne vlade su stale na stanovište da se na jugu industrija ne može podizati državnim sredstvima jer je ovakav “veštački” razvitak industrije nemogućan. S druge strane, “prirodni” razvitak ne ide jer je industriski sever zauzeo sve pozicije. Tako je jugu suđeno, izgleda, da još pričekna na industrijalizaciju, što ustvari znači da će nezaposlenost i beda još potrajati. Od Matere do Katancara video sam svega dve fabrike: jednu ciglanu i jednu fabriku makarona.

“Hristos se nije zaustavio u Eboliju”

“Književne novine”, septembra 1954.

Prespavao sam u Eboliju, u jednoj ogromnoj sobi s dva kreveta i sa slikom Madone na zidu. Žena, koja je držala gostionicu, provela me je, zajedno s jednim turistom Austrijancom, kroz neke dugačke hodnike i dala svakome po veliki ključ. Dugo nisam mogao da zaspim, jer su hodnikom prolazili do kasno u noć. Čuo se kikut devojaka. To su bile one koje su vrebale klijente, kako se to ovde kaže, pred gostionicom na trotoaru.

Razmišljajući, setih se Karla Levija, koji je ovo mesto stavio u naslov svoje knjige. Video sam ga u Rimu prilikom svečanog prikazivanja jednog dokumentarnog filma u kome je opisana borba protiv nepismenosti na italijanskom jugu. Film se zvao “Hristos se nije zaustavio u Eboliju”, što je trebalo da zvuči simbolično. Levi, koga su zamolili da kaže nekoliko reči pre filma, blagonaklono je primio ovo izvrtnje naslova njegove knjige i rekao da pozdravlja sve što se čini za prosvetčivanje zaostalog juga.

Ako se Hristos zaustavio u Eboliju, ne pomišljajući da pohodi Lukaniju, u kojoj ljudi žive u pećinama, nije ni u Eboliju dugo boravio, možda tek toliko da se prezalagaji kojom maslinom. Jer, čitav ovaj italijanski jug, sa movama koje se kupe na plodovima kaktusa po pijacama, gde su se od Spartaka smenjivali feudalci kojima i danas koloni ljube ruku, pretstavlja zaboravljeni svet kome je u ujedinjenoj Italiji Severa sa svojom industrijom uskratio progres. To je ona trećina Italije koja daje Rimu, Milanu i Torinu državne činovnike i advokate iz porodica propalih sitnih plemića, a obema Amerikama mršave iseljenike koji ne znaju ni jedan zanat.

Ujutro, probudio sam se odmoran, a bojazan da će mi glava biti teška, nije bila opravdana, jer je crno gusto vino bilo dobro. Žurio sam motociklom prema Salernu; namrgođeno nebo pretilo je kišom. Ali tek sam bio izišao iz ovog mesta sa smešnim imenom, koje na našem jeziku znači “mlati slamu”, - kad udari pljusak. Pogledah, — neću li naći neko sklonište, — i oči mi se zaustaviše na velikoj starinskoj zgradi pored

puta, u čijem se dvorištu, kao pastorka uz mačehu, pogrbio kućerak sa daščanom strehom. Dogurao motor pod strehu.

Jedna baba me dočeka radoznalim pogledom.

— Može li se, bako, postojati ovde dok kiša ne prestane? — zapitah staricu.

— Budi ti samo tu, gospodičicu, reče baba.

Uz strašan tresak, koji je nadjačavao i grmljavinu, dokotrlja se pod strehu još jedan motor sa dva jahača. Bio je to sportski motor za trku. Vlasnik mu je namestio trubu na cev za izduvne gasove da bolje brekeće, — takva je moda. Vozač je bio sav u koži. Kad skide krupne naočare, pokazao se da je to mladić dvadesetih godina. Njegov saputnik, takođe mladić, nije imao ništa od vozačke spreme.

Nešto se moralo govoriti, a pošto je bilo glupo reći ma šta o vremenu, počeo da hvalim motor za trke, znajući da je to najbolji način da neočekivanom poznaniku odrešim jezik. Vlasnik motora blaženo je širio usta u osmeh, od uva do uva, i bio je spreman da ispriča sve o sebi. Njegov saputnik ugrabi povoljan trenutak da mi kaže, kao u poverenju:

— Čale mu je grande sinjore, plemić, veleposednik. Mogao bi da mu kupi najbolji auto, ali on se zaljubio u motor. Budala!

Bi mi čudno da ovako brzo stekoh poverenje mladog čoveka, ali posle mi postade sve jasno. Saputnik je činovnički sin, sirotinja bez igde išta. Pravi društvo mladom plemiću, ali ne propušta priliku da mu se naruga i osveti zbog svoga podređenog položaja.

Dok smo hvalili motor dodoše pod strehu dva seljaka sa krupnim volovima. Pljusak ih je uhvatio na oranju. Kako se nisu mnogo žurili bili su mokri do kože. Stariji, već sed i smežuran, iscedi masnu šeširčinu i nabi je opet na glavu. Mlađi je psovao boga, bogorodicu i sve svece, — već po italijanskom običaju, — dok ona baba ne izađe iz kuće i prekide ga. Pod strehom je sad bilo tesno, a i prokišnjavalo je, i baba nas pozva da uđemo u kuću.

Kuća se sastojala od jedne prostorije sa patosom od nabijene zemlje, jedno prozorče malo veće od puškarnice, bez stakla, ognjište u uglu, jedan velik prljav sto, krevet, pokriven nekim ponjavama, dve klupe i mnogo lenih muva. Sedosmo na klupe.

— Kako je? — pitao je iz učtivosti činovnički sin starca, pretpostavljajući da je on domaćin.

Stari se spremao da nešto odgovori, ali ga mladi seljak preteče:

— Slabo je! Ne daju nam da živimo.

— Ko to?

— Vi, sinjore, eto ko! Ne može se živeti od 350 lira na dan. I to je još nešto kad bi bilo posla. Ali nema posla.

Mladi seljak rekao je ovo sa ogorčenjem i zadovoljstvom što mu se ukazala prilika da gospodi kaže u brk nešto od onoga što mu leži na srcu. Zatim se obrati meni:

— Šta činite sa novcima? Što ih ne uložite u neke radove, nego svi idete da ih trošite u Napulj i Rim?

Tako sam za trenutak bio optužen za grehe italijanskih veleposednika. Bilo je smešno zbog nesporazuma, ali i žalosno. Odgovorih ozbiljno:

— Prijatelju, ja nisam odavde. Ova gospoda će bolje odgovoriti na pitanje.

Mladi plemić javi se s objašnjenjem koje je sigurno čuo od svog oca:

— Tačno je da još nema dovoljno radova, ali ekonomsko stanje ovih agrarnih krajeva je teško i vlada ne može da sve odjedanput unapredi.

— Ne pominji mi vladu! – naljuti se seljak. Vlada radi ono što vi hoćete.

— Jeste li vi možda komunist? – zapita činovnički sin, kao pravi praktičan intelektualac da bi zauzeo pogodan stav prema sabesedniku.

— Nisam ja komunist, ja sam socijalist.

— Nenija ili Sarata?

— Nenija.

— Pa to je skoro isto što i komunista.

— Nije isto, ali to nije važno. Ja sam za svakoga ko bi ovde uspostavio pravdu i dao nam da pošteno zarađujemo hleb.

— Ne treba gubiti nadu, biće bolje, – iskreno reče činovnički sin.

— Dosta mi je te nade, – žestio se dalje seljak. Hoćemo da vidimo već jednom dela. Obećali su da će dati zemlju makar i za pare, ali agrarna reforma se pretvorila u svinjariju. Gospodari udešavaju da im se zemlja ne uzima. Tako su i za izbore udesili. Teško onome napoličaru koji je glasao protiv njih. Izbacili su ga sa imanja bez obzira na zakupni ugovor.

— Kako znaju ko je glasao protiv njih kad su izbori tajni? — zapitah seljaka.

Čovek tek sad pade u pravu vatru.

— Kako znaju? S novcem sve saznaju. Sramota je što se ovde čini. Dok jedni rade po dvanaest sati dnevno i više, drugima sve besplatno dolazi. Dalje se ovako ne može! Sad za nedelju dana imam posla, ali šta ću da radim posle? Odgovorite mi, sinjore! Čime decu da nahranim? Da ubijem i sebe i njih, ili da nož okrenem na drugu stranu?

Sinjori, među koje sam, eto, i ja slučajno spadao, ćutali su. Zaćutao je i seljak, i nastavio samo da gestikulira. Stiskao je pesnice i ruke su mu bile rećitije od reći. Tišina je bila nelagodna. Mladi plemić lupkao je nervozno nogom kao da prati ritam fokstrota i tupo gledao u zemlju pred sobom. Onda se iznenada diže i reče svome saputniku:

— Hajdemo!

— Ali kiša nije još prestala — usprotivi se ovaj.

— Neka nije. Više volim da kisnem nego da slušam ovoga.

— Sinjori, ne vređajte se, uznemiri se sad stari seljak.

Ali plemić ga nije slušao. Upali motor i dade gas na mestu, da se sve treslo. Činovnički sin pokorno sede iza njega, — i oni krenuše. Tuš sa neba okupa ih odmah.

Crvene zvezde u tuđini

Maja 1954.

Na jugu Italije, dvadesetak kilometara od Barija, u selu Grumo, tražio sam Roka - grobara.

Roko živi na groblju. Bilo je letnje popodne i on je spavao. Kad su ga probudili rekao sam mu šta želim i krenusmo prema sredini groblja.

Grobovi partizana postrojeni su u nekoliko vrsta. To je velik partizanski stroj. Preko stotinu boraca. Drvene bele krstače sa imenima, a na svakom krstu crvena petokraka zvezda od lima. Svaki grob ograđen je s 24 šupljikave cigle. Na ponekom grobu bolešljivi struk krizanteme i rupa oko njega koja pokazuje da je zemlja halapljivo progutala malo vode koja je nekad žrtvovana za napredak biljke.

Roko je ljubazan. Italijan je, i ima razvijen kult za mrtve. Ali malo zna da mi kaže o mrtvim partizanima.

— U školi je ovde bila bolnica za ranjenike, — priča grobar, — Škola je bila malena, pa su napravili šatore. Mnogo je ranjenika tu umrlo.

*

Znao sam to što mi je govorio grobar. U maju 1944. dolazio sam u bolnicu i pod šatore iz partizanskog logora Gravina, koji je tridesetak kilometara daleko od Gruma. Jednom me moj drug vodio da posetimo njegovog teško ranjenog rođaka.

— Ako imate pištolje, ostavite ih ovde, — rekla nam je dežurna bolničarka na ulazu.

— Zašto?

— Mnogi se strašno muče, pa bi im možda neko dao pištolj da prekrati muke.

Ranjenik je bio sav u zavojima. Samo su mu se videle oči i nos. Preneli su ga s drugima avionom iz Jugoslavije. U teškom stanju. Pretrepeo je desetak operacija.

Rodak mu je govorio: “Sve će biti dobro, glavno si progurao, samo se ti drži”, i tako ga hrabrio. On nas je gledao i treptao očima. Da li je verovao izgovorenim rečima? Oči su mu bile bistre i kazivale su da je iza njih bistar um.

*

Govori mi opet grobar:

— Broj 33, to je prvi partizanski grob.

Na grobu broj 33 piše “Ivan Stipeć 1943”.

Prezimana i imena kazuju da su ovde partizani iz svih krajeva naše zemlje: Mane Petričić, nije li to Ličanin? Ante Katalinić je Dalmatinac. Mustafa Dedić je Bosanac ili Hercegovac. Raspopović je verovatno Crnogorac.

— Mnogo devojaka i žena, — reče grobar.

Mnogo drugarica.

“Ranjena pri vršenju dužnosti. Ivana Seka Haler, bolničarka XI ud. brig. XXVI divizije. 16. II. 1928, Sarajevo, — 1. XI. 1944 Grumo.” Ni sedamnaest godina nije imala kad su je sahranili. Na drugim krstačama samo imena i prezimana. Nevenka Bajić, Marija Bičanić, Margarita Jurišić, Jela Radić, Marija Kreačić.

Na mnogim krstovima piše samo NN ili ime: Albin, Josip, Danica.

— Kažu da ima još partizanskih grobova u Bariju, — govori opet grobar.

Istina je, još ih ima. U Bariju, Andriji, San Ferdinandu. U Kastrinjanu se nalaze 117 grobova izbeglica iz Dalmacije i sa ostrva. Od toga je 20 grobova staraca od preko 70 godina, a 36 grobova dece ispod pet godina.

— Ovoj je dolazila rodbina. Doneli su cveće i plakali.

Čitam na krstači: Mara Ruzvanić.

— A ovome je dolazila majka iz Crne Gore, odmah posle rata.

Majka je došla Vlatku Dušanoviću, koji je imao 21 godinu.

*

Grobar začuta. Čutim i ja, a u sećanju se vraćam na jedan lep majski dan 1944. godine. Isto ovo groblje, samo je partizanskih krstača bilo manje. Došao sam opet s drugom iz Gravine. Njegov rođak, ranjenik koga smo pohodili, bio je preminuo.

Groblje je bilo puno titovki. Jedan oficir opraštao se uzbuđljivim rečima. Govorio je da je mrtvi partizan bio velik junak i da je svojom požrtvovanošću spasao mnoge živote.

— Nikad te nećemo zaboraviti! — rekao je oficir.

Ispaljen je plotun iz pušaka. Plavi dim zaleluja se u vazduhu i nestao. Spuštali su sanduk u žutu zemlju. Svi su pevali “Padoste žrtvom i dadoste sve...”

Razgledao sam krstače i čitao imena. Koji je to grob bio? Ne mogu da ga prepoznam, ne mogu da se setim. Zaboravio sam. Zar je to moguće? Zar vreme tako nemilosrdno uništava uspomene?

Ograda od cigle na groboviima iskrivila se, krstače se nagnule, sa limenih zvezda skida se boja.

Tišina. Samo čempresi šušte. Na kamenom stubu sa četiri zvezde i krstom na vrhu uklesane su reči:

“Život, mladost ne žalimo mi, al’ fašiste protjerat smo se zakleli”.

Venac od lima, davno nekad stavljen na spomenik, još se dobro drži. Iznad njega natpis:

“Palim herojima u Narodnooslobodilačkoj borbi protiv fašističkih okupatora - zahvalna domovina. 29 - XI - 1945”.

Želim da se pozdravim sa Rokom i dajem mu dve kutije cigareta.

— Je li neko vaš ovde? — usuđuje se tek sad grobar da bude indiskretan.

— Ne, niko, — odgovaram. Ne rekoh mu da su svi koji su tu, meni najbliža rodbina. Jer možda me ne bi shvatio.

— Pogledajte i ove, — pokaza mi grobar grupu odvojenih partizanskih grobova koji su ležali prema izlazu. Bilo je tu možda dvadesetak krstača s našim imenima.

Pogled mi pade na drugu stranu staze. Neobičan prizor. Preko puta grobova naših partizana leže grobovi nemačkih vojnika. Partizanska desetina krstova prema nemačkoj desetini krstova. Ali ne čuju se rafali.

Razgovor sa Epikurom

Novembra 1954.

Video sam Apolona koji je nazvan Licejski, Hermesa i Amazonke, dva kentaura i Marka Aurelija u svečanoj pozi i opremi. Zatim sam ušao u salu filozofa i pesnika. Sedamdeset i osam poprsja smešteno je u dva reda, a u sredini nepoznati Rimljanin sedi na stocu prekrivenim jastukom. Rimljanin se namestio kao što se danas ljudi nameštaju kad se fotografišu.

Slavni ljudi Starog veka iz raznih vremena i mesta sastali su se ovde kao na neki dogovor. Dve biste prikazuju Euripida koji iznenađuje svojom dugom kosom, dva Sofokla, Ciceronovo veliko poprsje zauzima ugledno mesto, tu su zatim Epikur, pa Epikur i Metrodor zajedno izvajani, Demosten sa usnama mucavca, Sokratove biste s karakterističnim prčastim nosom koji filozofovo lice čini potsmešljivim, neozbiljnim i simpatičnim.

I Homera pretstavljaju dve biste, a Platonu je odata posebna počast - poprsje mu leži na izdvojenom mramornom stubu.

Seo sam na stolac pored Platonovog stuba da se malo odmorim i još bolje upamtim ovaj učeni skup. Ubrzo u salu uđe jedna grupa mladića koju je predvodio mlad sveštenik. Neka ekskurzija, verovatno. Sveštenik je mnogo znao i bez knjige vodiča govorio o pesnicima, govornicima i filozofima, pominjući svakome istoriju života i dela koja su ih proslavila. Hvalio je Sokrata i govorio o njegovoj ironiji i metodu filozofiranja postavljanjem pitanja, govorio o hrabrosti Sokratovoj i njegovoj smrti. Dolazeći pred Ciceronovu bistu recitovao je na latinskom njegove izreke, a kad je grupa bila pred Homerom, jedan mladić izdeklamovao je nešto iz Ilijade. Bilo je to kao neka vrsta očigledne nastave, tako nešto. Za Demostena spomenu sveštenik Filipike i kamenčić koji je držao u ustima da ispravi govornu grešku, o Platonu je možda govorio najduže, pričajući o njegovoj akademiji, filozofiji i veri u boga.

Tako je o svakom ponešto rečeno, osim o jednom slavnom čoveku Starog veka. O Epikuru. Za njega mladi pop samo reče: “Ovo je Epikur” i ništa više. Da li ga je zanemario ili namerno nije hteo o njemu da govori, to ne znam. A ima se šta i o njemu reći. I kao o filozofu i kao o čoveku. Kao filozof, otac je materijalizma i atomistike Starog veka. Kao čovek, muški je podnosio bolesti koje su mu zagorčavale život.

Grupa izide i ostadoh sam u sali. Nešto me privlačilo Epikuru, možda baš ono što je vodiča mladih licejaca odbijalo od njega. Priđoh bisti da je još jednom pogledam. Dugo plemenito lice filozofovo je ozbiljno. Kosa mu pada na snažno čelo s divno izvajanim obrvama.

Zaboravio sam na sedamdeset sedam ostalih poprsja oko sebe i na Rimljanina koji se namestio kao za fotografisanje, pa ostadoh sam sa Epikurom.

Zapitah ga:

- Epikure, čuješ li pohvale što za druge filozofe govore?
- Svaki dan ih slušam — odgovori mirno filozof.
- A o tebi? Kaže li neko reč?
- Retko me ovde hvale. Naročito ovi u crnim mantijama, kao što je sad ovaj bio.
- To je svešteno lice. Pop ili fratar.
- Mislio sam da su to sveštenici. Ni za života nisam bio po volji sveštenicima.
- Zašto te nisu voleli, Epikure?
- Zato što uzrok svemu što postoji nisam tražio u bogovima, nego u materiji.
- Doprla je do nas tvoja nauka, i poštovan si mnogo!
- Smeju li se ljudi danas mojim shvatanjima i zaključcima?
- Shvatanja tvoja, Epikure, ni danas ne izazivaju smeh ili potcenjivanje. Reci, eto, kako si ti objasnio materiju.
- Kazao sam da se materija sastoji od atoma koji se neprekidno kreću.
- A odakle ona potiče?
- Materija je večna i neuništiva. Od nje je sve postalo, jer ništa ne nastaje iz nebića. Inače bi sve nastalo iz svega, nemajući potrebe ni za kakvim začecima.
- Učitelju, nas dele dvadeset i dva veka, a eto vreme nije uništilo tvoje principe i zaključke. Oni su se vremenom samo razvijali i postajali sve sigurniji. Kako si ti tumačio vasionu? Platon reče da je svet stvorio bog, a nebeska tela da su bogovi koji imaju dušu.

— Vasiona je takva kakva jeste i uvek će takva biti. Bog se tu ne meša, a nebeska tela nisu nikakvi bogovi, nego kondenzati vatre. Nemaju oni dušu.

— Šta misliš o duši, učitelju? O čovečjoj duši?

— Oni koji dušu proglašavaju bestelesnom, govore koješta. Duša je materijalna. Kad čovek umre i duša umre.

— Ne bojiš li se bogova, Epikure, kad tako govoriš?

— Ne bojim se bogova. Strah od bogova najveće je zlo za ljude.

— A zašto se ljudi boje bogova?

— Zbog neznanja. Smrtnici su videli pojave, ali nisu mogli da objasne otkuda sve to dolazi. Onda su našli da postoji samo jedan izlaz: prepustiti sve bogovima i dopustiti da se sve na svetu vrši po volji bogova.

— Mudro govoriš! Bolje tumačenje ni posle tolikih vekova niko ne daje.

— Ne zaboravi još da je strah od smrti najveći uzrok vere u bogove.

— A ti, šta ti misliš o smrti Epikure?

— Smrt je svršetak. Posle smrti nema više ničeg, pa ne može biti posle smrti ni sreće.

— Sreću si pomenuo. A šta je sreća? Šta treba činiti pa da čovek bude srećan?

— Sreća je najviši cilj filozofije. Nju ćeš naći u uživanju, jer uživanje je najveće dobro. To dobro možeš postići jedino ako poznaješ prirodu. A prirodu, nju ne možeš drukčije upoznati nego čulima.

— Smisao je, dakle u uživanju?

— Uživanje je princip i cilj života. Kakva se pretstava može imati o dobru, ako se isključi zadovoljstvo od ukusa, sluha i uživanja koje nastaje kad se ugleda kakav lep oblik?!

— Učitelju, za te tvoje reči vekovima si bio osuđivan i omrznut. Crkveni oci hrišćanstva, religije koja je posle tebe nastala, rekoše da je tvoja filozofija razvratnička jer vodi čoveka u čulnost i preterana uživanja.

— Još u moje vreme iskrivili su moje principe. Zato ću ti reći ono što u pismu Menojkeju napisah. Kad kažemo da je uživanje cilj, mi ne mislimo na uživanja raspusnika, niti na gastronomska zadovoljstva, kao što misle neupućeni ili oni koji su rdavo raspoloženi prema nama. Naš cilj je: ne patiti telesno i ne uznemiravati se duševno. Jer meso više da bude oslobođeno od gladi, žeđi i hladnoće.

Prekidismo razgovor jer ude jedna grupa turista. Strpljivo sam čekao da odu. Kad to učiniše, pridoh opet filozofu, ali uzalud. Nije mi odgovarao. A ja sam baš želeo da mu kažem dokle je atomistika došla i kakve tek perspektive ima. Grk je ćutao i odustadoh

od daljih pokušaja da s njim razgovaram. Iz toga kamenog poprsja ni s najvećim mukama ne bi izvukao ni jednu reč.

Dučani na mostu

Razgovor sa fjorentinskim zlatarima i kujundžijama

Januara 1955.

— Ne znam da li još negde na svetu postoji most kao naš Ponte Vekio, — kaže mi jedan stari Fjorentinac, — To je most i trgovačka ulica. A u dućanima na mostu su zlatari najčuveniji na svetu. Fjorentinci se ponose svojim Ponte Vekiom (Stari most). A zamalo smo ga u prošlom ratu izgubili. Nemci su pri povlačenju digli u vazduh ostala tri mosta iako je to bilo nepotrebno, jer je Arno na mnogim mestima bio vrlo plitak. Ponte Vekio su pošteđeli, ali su porušili zgrade u ulicama oko njega da bi ga blokirali.

„Najlepši radovi su skriveni“

Ponte Vekio postoji još od vremena starih Etruraca, ali današnji izgled je počeo da dobija U XI veku. Posle jedne velike poplave i jednog požara most je 1345. godine obnovljen. Tad je izgledao kao danas. Kao da nije most nego ulica, jer na njemu su zbijeni mali dućani, a povrh njih, 1570. godine, nazidan je hodnik koji povezuje palatu Pitti, gde su živeli vladari Firence, sa palatom Ufici, gde se nalazilo sedište uprave.

Do 1539. godine u dućanima na mostu mesari su prodavali ovčije i goveđe butove, ali je te godine veliki vojvoda Kozimo I Mediči naredio da se u dućane usele zlatari i kujundžije, koji su dotad bili rasuti po gradu. Naredenje – izvršenje. Do danas se stanje nije izmenilo.

— Upoznaću te s jednim zlatarom na mostu, — reče mi profesor Frangeš, naš lektor za srpskohrvatski jezik na univerzitetu u Firenci. — Ali kad razgovaraš s njim vodi računa o tome da on sebe smatra umetnikom.

Zlatar Risaliti, koji na mostu ima trgovinu “Kod umetničkog dragulja” primio nas je lepo i bio je zadovoljan što se interesujemo za poslove ljudi njegove struke. A govorio

je kao dete koje hvali svoje šarene igračke, sa oduševljenjem, bez interesa, jer je znao da mi ništa nećemo kupiti.

— Pogledajte ovu narukvicu, kakva je to izrada! Drago kamenje izvanredno je odabrano, po boji i veličini. Ova kutija za puder je pravo blago, zadovoljstvo za oko.

— Ko su kupci?

— Bogati Amerikanci, Englezi i Francuzi...

Divili smo se nakitu i hvalili ga, a zlatar nam reče:

— To nije sve! Vi nikad u izlozima nećete videti najlepše. Sad ću vam nešto pokazati.

SinJOR Risaliti pope se uz male stepenice gore na sprat, jer ovaj dućan koji potseća na ptičju kućicu ima i gornji sprat. U dućanu je sve ukusno dekorisano i namešteno.

Zlatar se pojavi sa dva zamotuljka.

— Najlepše radove čuvamo sakrivene. Inače, drugi bi videli predmete i napravili slične. Konkurencija. A rad mora da bude originalan, jedinstven. Vidite li ovaj visuljak od zlata i dragog kamenja, predstavlja kupolu Duoma, (najveća crkva u Firenci), ja sam napravio nacrt. Verujte, toliko mi je drag da će mi biti žao kad ga prodam. I ovo je divan predmet. Visuljak sa zlatnim prstenom u kome su izbušeni znaci Zodijskih. U sredini je dragi kamen velike vrednosti.

— Da li ste vi bogati? — zapitah zlatara.

— Pa, bogat sam, ali ne tako mnogo. Kad bi sve rasprodao nakupilo bi se dosta novca, ali ja zarađeni novac opet stavljam u promet. Kakvo je to bogatstvo prema bogatstvu pariskih zlatara! Gledao sam tamo izloge u kojima ima tako krupnih kamenova da bi za dva - tri dijamanta mogla da se kupi čitava naša radnja. Ali oni u umetnosti i lepoti izrade nisu ispred nas.

Pozdravljamo se sa zlatarom.

— Pa da vidimo više jugoslovenskih turista, — kaže sinJOR Risaliti.

— Biće ih više ali oni nisu vaše mušterije. Nemamo više bogataša. Skupo su nas koštali, pa nam je bolje bez njih.

— Ne smeta to ništa. Mi se radujemo kad neko uživa u lepoti našeg nakita iako neće da ga kupi. Lepota je zajednička. U muzejima ništa niko ne kupuje, pa ipak svi tamo idu.

Nasred mosta zlatari su podigli bistu svome slavnom pretku Benvenutu Čeliniju koji je bio vešt u baratanju zlatarskom turpijom, ali i mačem. Takmičio se sa vajarima i prvi načinio skulpturu od metala.

Majstori u manastirskim ćelijama

Ali, pravih potomaka Čelinijevih malo je na mostu jer u dućanima ima više trgovaca nego zanatlija - umetnika. Zanatlije koji prave divne ukrase rade u ćelijama jednog starog manastira odmah pored mosta.

— Došli smo u ovaj manastir posle rata, kad su Nemci srušili kuće oko mosta u kojima su bile naše radionice, — objašnjava mi jedan kujundžija, koji radi na srebrnom raspeću za neku crkvu. Pored njega jedan majstor pravi srebrne kašike, noževe i viljuške, po posebnim nacrtima.

— Mi radimo za trgovce na mostu — nastavlja kujundžija — prodajemo im što sami smislimo, ili radimo po narudžbini.

— Trgovci kažu, — primećujem, — da i oni učestvuju u stvaranju predmeta, da daju ideje i nacрте.

— Ah, to oni tako vole da govore. Sviđa im se da igraju ulogu umetnika. Možda su dvojica takvih na mostu, ostali su se potpuno pretvorili u trgovce. Imaju smisla, to se razume, ali trgovci su. Mi ovde izmišljamo i stvaramo.

Kujundžija me poveo da mi pokaže ostale ćelije i majstore. U jednoj rade urezivači, koji u zlatu urezuju natpise, u drugoj majstori za emajliranje, u trećoj oni koji glačaju drago kamenje. Obično na izradi jednog predmeta učestvuje po nekoliko raznih majstora. Crtač koji se specijalizovao za ove radove daje skice.

— Kako idu poslovi? pitam tu i tamo.

— Ima posla, fabrike ne mogu da nam konkurišu.

— Fabrike?

— Da, fabrike, u Valenciji, Bolonji, Arecu. Ali tamo rade pomoću kalupa. Od jednog predmeta naprave se hiljade istih primeraka, a mi radimo originalne stvari i, kao što vidite, još postojimo.

Nasuprot pedantnom uređenju trgovina na mostu, ovde vlada poznati zanatliski kaos. Ali ovde se radi.

— Ima li naslednika? — pitam jednog urezivača. — ulaze li sinovi u posao?

— Ulaze u posao, ali ne uvek. Pre je bilo drukčije. Sad se omladina ne oduševljava mnogo ovim radom.

Silazeći niza stepenice starog manastira razmišljao sam: Kakva je sudbina ovog zanata u moderna vremena? Dokle će se održati?

Gospodari duša i tela

Turističke refleksije pred portretima 276 papa

Avgusta 1955.

Zajedno sa ostalim turistima podižem oči prema medaljonima visoko na zidu u kojima se nalaze portreti papa; svih papa od svetog Petra do danas. Počeli su da ih slikaju ovde, u crkvi svetog Pavla, u V veku i nastavili u IX, ali požar je 1823. mnogo uništio, posle čega su portreti obnovljeni. Crkva svetog Pavla druga je po veličini u Rimu, a do izgradnje crkve svetog Petra bila je najveća.

Uspon i pad

Dvesta šezdeset i sedam portreta. Mnogi, oni prvi, predstavljaju legendarne ličnosti, ali najveći deo je istorija zabeležila. Često se, međutim, meša istorija i legenda.

Evo Melkijada, za vreme kojeg je, 313. godine, car Konstantin proglasio novu religiju slobodnom; Siricija, koji je prvi uveo reč “papa” i uspeo da se u IV veku nova religija proglasi državnom; Grgura, koji je prigrabio svetovnu vlast. U VIII veku Grgur II dobija prvi grad pod papsku upravu.

Tu je i papa Nikola, koji je proglasio da nijedna vlast nije veća od crkvene, što je doslovce primenio u delo Grgur VII, čiju glavu ovde uokviruje svetački oreol. Kao da se smeška iz svog okvira Aleksandar III, koji je, kako se priča, stavio nogu na glavu pokajniku Barbarosi. Bili su to strašni gospodari duša, čija su prokletstva bunila vojske i države. Ali, vlast nad umovima postala je sredstvo da se zagospodari telima.

Lav X je stari poznanik sa časova istorije. On je izmislio one čuvene indulgencije, oproštajnice grehova za novac, koje su Luteru bile povod za njegovih 95 tačaka. To je nesrećno vreme za papu i Vatikan. Ali, sila je još bila golema i pokleknula je tek mnogo kasnije, u licu ovog nesrećnog Pija VI, koji je Napoleonu morao da plati

ogromnu ratnu štetu i da umre u izgnanstvu. To je bio početak kraja, koji je došao 1870. godine, kad su italijanske trupe ušle u Rim, uništivši tako više od hiljadu godina staru papsku državu.

Antipape i uzurpatori

Dvesta šezdeset i sedam portreta! Ali, ipak sve pape nisu ovde. Bar dvadeset njih imali su anti-pape, to jest bio im je za života suprotstavljen po jedan ili više papa. Već Kornelije, u III veku, imao je anti-papu. Martin II i III isključeni su iz hronologije kao anti-pape, iako se sledeći Martin zvao IV. Aleksandar III imao je četiri anti-pape!

Po dve pape vladale su crkvom 40 godina, krajem XIV veka, kad su francuski kardinali birali svoga, a rimski svoga papu. Čim bi jedan bio izabran, prva mu je dužnost bila da onog drugog isključi iz crkve, a ni ovaj njemu nije ostajao dužan. Ovde na zidu nalaze se, naravno, portreti samo onih koji su izabrani u Rimu.

U borbi za papski položaj nekima je uspeo da istisnu legalnog papu. Tako je Vigilije u VI veku uzurpirao papski položaj Silveriju, Kristofor je u X veku svrgao Lava V, a Bonifacije VII Jovana XIV. U XIII veku dve godine nije bilo pape zbog nesloge kardinala.

Krvave drame

Borba plemića za papski položaj nije uvek prolazila bez krvi i bradate glave iz medaljona odlazile su "na onaj svet" na svakojake načine. Stefan VII iz IX veka bacio je telo svog prethodnika u Tibar, a sam je bio udavljen u zatvoru. Papa Kristifor umro je u zatvoru, gde ga je stavio papa - uzurpator Jovan X, koji je, opet, ugušen u zatvoru jastukom. I Jovan XI završio je život u zatvoru, u koji ga je bacio brat po majci. Benedikta VI udavili su, a Jovan XIV umro je u zatvoru od gladi. Leš Bonifacija VII vukli su rimskim ulicama, a za Benedikta XI tvrde da ga je otrovala smokvama jedna kaluđerica.

Evo u jednom uglu i medaljona sa slikom Aleksandra VI Bordžije, po zlu najpoznatijeg pape Srednjeg veka. Favorizujući svoju decu Cezara i Lukreciju, kažu da nije prezaao od zločina. I on je otrovan. Sin mu Cezar sazvao je banket da bi otrovao neke kardinale, ali je greškom ispio otrovano vino sam papa. Veruje se da je otrovan i Pije III, isto kao i Klement XIV, koji je ukinuo jezuitski red.

Interesantno je koliko mnogo je papa vladalo samo kratko vreme. Četrdesetorica nisu proslavila ni prvu godišnjicu, a dvadeset dvojica ni 6 meseci nisu doživela kao "Hristovi namesnici".

Inkvizitori

Portreti ništa ne kazuju kako su progonjeni postali progonitelji. Za vreme pape Siricija, kad je hrišćanska religija tek bila dozvoljena, počeli su progoni pagana, a Inoćentije u V veku uspeva da zagreje cara za borbu protiv jeretika.

Evo medaljona sa Lucijem III, koji je izdao pravilnik od koga je potekla inkvizicija. To je XII vek. Četiri veka docnije Pavle III uveo je u Rimu inkviziciju po španskom metodu, a Pavle IV proglašavao je ljude za jeretike da bi se dokopao njihovih imanja. Odmah uz njega je njegov naslednik Pije V, koji mu je vršio dužnost inkvizitora. Treći medaljon po redu dalje prikazuje Siksta V, za čije vladavine je u Rimu spaljen filozof Đordano Bruno, a tu je i Urban VIII, za vreme kojeg je osuđen na zatvor Galilej zato što je tvrdio da se zemlja okreće.

Trojicu je pomenuo Dante

Da završimo ovu kratku smotru, kao dobri turisti, turističkim kuriozitetima. Prvi papa koji nije svetac jeste Bonifacije II iz VI veka. Svetih papa inače ima 81. Prvi papa bez brade je Dono, u VII veku, a poslednji s bradom je Inoćentije XII, koji je umro 1700. godine.

Silvestar II je prvi papa Francuz (999 g.), a Grgur XI je poslednji (1370). Od 1523. godine do danas sve pape (njih 42) su Italijani. Ako se računa od početka XI veka do danas, od oko 120 papa 100 su Italijani, uglavnom plemići.

Tri pape je Dante pomenuo u svojoj "Božanstvenoj komediji". Nikolu III stavio je u pakao među trgovce svetim stvarima, Martina IV u čistilište među proždrljivce, a Celestina V u pakao među lenštine.

Sad smo na kraju ove neobične galerije, pred Pijem XII, današnjim papom. On nije povratio papsko carstvo, ali ima ogroman uticaj na vladajuću italijansku Demokratsku stranku.

Kako žive rimski studenti

Januara 1957.

Na početku nove univerzitetske godine po Rimu se mogu videti grupe studenata koji larmaju i zaustavljaju saobraćaj. Na glavi su im smešne šiljate kape načičkane svakojakim drangulijama, u ruci parče krede kojom pišu “dole ovaj”, “gore onaj”, a u ustima železničarska pištaljka kojom probijaju uši prolaznicima. U novinama se čita vest da su rimski studenti oteli šefa neke organizacije napuljskih studenata i zatvorili ga u majmunski kavez u zoološkom vrtu. Građani se mršte i kažu: neozbiljno! Drugi kažu: neka ih, mladi su, neka se izduvaju. Treći: jaderno je to veselje! Kakvu smo tek mi larmu dizali kad smo bili studenti!

Kad sam zapitao predsednika rimske studentske organizacije šta on misli o studentskim šalama i veseljima on mi je vrlo ozbiljno rekao: “To je nevažna stvar. Druge su stvari važne”.

Razgovarali smo dobra dva sata o tim drugim stvarima.

Sinovi činovnika

Predsednik rimskih studenata Fuskanji je katolik, dakle demohrišćanin. Potpredsednik, takođe prisutan razgovoru, jeste radikal. Osim njih, u jednoj sobi studentskog udruženja u Univerzitetskom gradu, razgovoru su prisustvovali i jedan student komunist, još dva mladića, ne znam koje političke boje, i jedna studentkinja.

Od ukupno 250.000 italijanskih studenata, u Rimu ih ima 35.000; od toga su 10.000 devojke. Ima i 500 stranaca, najviše Grka.

— Najviše studenata dolazi iz srednjeg staleža — kaže predsednik. — To su sinovi činovnika, advokata, lekara, profesora, apotekara. Zatim, sinovi posednika, industrijalaca. Veoma je mali procenat sinova radnika i seljaka: na severu ima

verovatno više radničkih sinova. Sinovi seljaka - napoličara i bezemljaša ne dolaze na Univerzitet.

— I na severu malo ima studenata iz radničkih porodica. — dopunjava predsednika jedan student. — Znam da ih u Torinu im svega 3 do 4 otsto.

— Studiranje košta, počev od taksa. Godišnje se plaća po 30 do 50 hiljada lira za razne univerzitetske takse.

Za knjige student izdaje godišnje od 5 do 25 hiljada lira, zajedno sa

Zuko Džumhur: Ulica u Rimu

skriptama. Knjige se često menjaju. Siromašni a odlični studenti oslobođeni su plaćanja taksa. Treba imati 24, od 30 mogućnih procenata odlične ocene, odnosno sa sedam “desetki” završiti gimnaziju da bi se koristilo ovo pravo. U ovakvoj situaciji, siromašni studenti opredeljuju se, pre svega, za pravni (najbrojniji fakultet) ili filozofski fakultet. Oko 40 otsto studenata na Rimskom univerzitetu dolazi iz provincije.

Oko 5.000 studenata živi u internatima i privatnim pansionima uz cenu od 25 do 35 hiljada lira. Desetak hiljada dolaze u Rim samo kad treba da polažu ispite. U studentskoj menzi može se ručati za 250 do 300 lira, odnosno za 5.000 mesečno mogu se dobiti ručak i večera. Tu se hrani oko 700 studenata. Život studenata, međutim, ne obuhvata samo troškove za takse, knjige, stan i hranu.

— Kad studenta zaboli zub vadi ga o svom trošku, — kaže predsednik. — jedino se tuberkuloza leči besplatno, odnosno iz jednog fonda u koji sami studenti na početku godine uplaćuju. Sve ostale bolesti student treba da leči o svom trošku. Od ove godine počinje postepeno uvođenje besplatnog lečenja i za druge bolesti. Postepeno, i najpre za najsiromašnije.

Stipendije

Postavljam pitanje o stipendijama i dobijam precizne podatke:

— Na našem univerzitetu 180 studenata dobijaju besplatan stan i hranu u studentskom domu. Zatim, 20 studentkinja dobijaju godišnje po 200 hiljada lira; još 10

studenata koji studiraju na najtežim fakultetima dobijaju godišnje po 200 hiljada lira; dodeljuje se, osim toga, i 75 stipendija od po 100 hiljada lira godišnje. Sve ove stipendije dobijaju najsiromašniji, ali i najbolji studenti uz određene, dosta teške kvalitativne uslove. Oko 300 studenata, zatim, dobija po 30.000 lira godišnje u vidu pomoći. Stipendijama raspolaže takozvani "Opera universitaria" u koju, pored profesora, ulazi i naš predstavnik. Razume se da je stipendiranje nedovoljno i mi se borimo da ono bude šire. Postoji zatim i jedna studentska organizacija za pomoć, koja raspolaže sa oko 4 miliona godišnje koje daju studenti prilikom upisa.

Ima studenata koji rade i studiraju, naročito sa ekonomskog i pravnog fakulteta. Oni vode knjige manjim trgovinama i preduzećima, pomažu advokatima; dalje rade kao učitelji u osnovnim školama i studiraju, ili rade čak i kao državni činovnici.

Studenti se ne žene

Dosta o teškoćama.

— Žene li se ovde studenti?

— Ne žene se, — odgovara predsednik i svi potvrđuju. — Studente izdržavaju roditelji kojima ni ne pada na pamet da hrane još jednu osobu.

— Razonoda?

— Idemo u bioskop, ali film nije više tako u modi. Dekadencija. U pozorište se slabo ide. Imamo jedan hor. Igranke. Mnogo se igra. Sport...

Studenata, kažu, ima mnogo a profesora malo. Jedan iznosi primere: na prvoj godini medicine na jednog profesora anatomije dolazi 600 studenata! Na časovima latinskog jezika profesor dolazi na 1.000 studenata. Ima dobrih asistenata, docenata, ali profesori su ljubomorni i nerado dele sa drugima slavu akademskog zvanja. Kako ide sa učenjem? Ko ima mogućnosti da redovno pohađa predavanja, obično svrši fakultet u predviđenom broju godina.

Žele da učestvuju u upravljanju univerzitetom

U sobi gde razgovaramo je hladno, ne greje se, pa žurimo da završimo razgovor. Pitam kakva su prava studentske organizacije.

— Naša organizacija nije zakonom priznata i nema još svoje zakonsko mesto na univerzitetu, — kaže predsednik, — ali praktično je legalizovana. Prava? Bori se za mnoge stvari, za obnovu univerziteta pre svega, ali praktično nema nikakvog učešća u upravljanju univerzitetom. To je jedan od navažnijih ciljeva naše borbe. Šta radimo kad nam nešto nije pravo? Obaveštavamo dnevnu štampu, pišemo u svojoj štampi, štrajkujemo ako treba (ali onda nam kažu da smo neozbiljni), u očekivanju da i mi upravljamo univerzitetom.

Pitam za politička ubeđenja studenata.

— Upravu studentske organizacije sačinjavaju sad katolici i golijardi (studenti laici), a fašisti i monarhisti su u opoziciji. Najviše ima studenata katolika, zatim fašista, a treći su golijardi (u organizaciju golijarda su učlanjeni radikali, socijaldemokrati, socijalisti i komunisti). Ima dosta fašista, ali njih je u Rimu više nego u drugim gradovima, jer je ovo bio centar Musolinijeve birokratije. Studenti se međutim ne odlikuju velikom političkom aktivnošću, kako bi se moglo pomisliti. Kad su vršeni izbori za studentsku organizaciju, glasalo je svega 22 otsto. Neki su bili izvan Rima, to je tačno, ali ipak je cifra niska. Vlada indiferentnost.

Sveznajući direktor

Februara 1957.

Italijanski novinski izdavači nisu sasvim zadovoljni Italijanama kao čitaocima. U poređenju sa Englezima ili Amerikancima, Italijani ne čitaju dovoljno dnevne listove. Prema jednoj poslednjoj statistici, svaki deseti Italijan kupuje neki dnevni list. Tiraž listova u velikim gradovima po provinciji kreće se od 8 do 10 hiljada primeraka, a veliki listovi koji se prodaju u čitavoj zemlji imaju po oko 200 hiljada primeraka. Rekord neosporno drži milanski “Korijere dela sera” sa svojih oko 400 hiljada primeraka.

Međutim ukoliko izdavači dnevnih listova imaju razloga da budu nezadovoljni, njihove kolege izdavači ilustrovanih listova imaju dobre razloge da budu veoma zadovoljni. Ilustrovani listovi osvojili su italijansko čitalačko tržište. Računa se da ilustrovani list “Odi” ima tiraž od 750 hiljada primeraka, “Epoka” pola miliona primeraka, “Tempo illustrato” 420 hiljada, a najjevtiniji ilustrovani list “Domenika del korijere” računa se da ima 900 hiljada primeraka. Iako ni srazmerno nisu postignute cifre američkih revija, ovi tiraži se za Italiju mogu smatrati kao vrlo dobri. Svaki peti Italijan, računa se, kupuje jednom nedeljno jedan ilustrovani list. Da bi se moglo oceniti šta za Italiju znači ova vrsta štampe, dovoljno je potsetiti da trećina sume koja se u Italiji troši za reklamu ide na stranice ilustrovanih listova.

Uspeh ilustrovanih listova

Ilustrovani listovi, isto kao i novine ali na svoj način, utiču na formiranje javnog mnjenja, na formiranje društvenog morala, oni utiču na političku svest čitaoca, donose komentare i intervjuje koje zatim prenosi i dnevna štampa, polemišu o svemu i svačemu i mešaju se u čitav život zemlje kao i dnevna štampa, pošto su se izborili da se ozbiljno uzimaju u obzir, da se sa njima računa. Ovi listovi su u Italiji, zahvaljujući svojoj novoj formi a i svojim finansiskim sredstvima, oduzeli dnevnoj štampi ne samo reklamu i

prevazišli je u senzacionalizmu, oni su često dnevnoj štampi oduzeli najbolje novinare, književnike - saradnike, umetničke kritičare i uopšte ljude koji žive od pera. Oni su u italijanskoj sredini uspjeli da zauzmu određeno mesto i znače danas određen pojam, kao što su pojam dnevna štampa, radio ili televizija. Njih, razume se, ne treba brkati sa onim akademski ozbiljnim ilustrovanim revijama koje sebi postavljaju više kulturne zadatke. Ovakve revije su u neprekidnom opadanju, i ako još postoje treba da zahvale dotacijama ambicioznih izdavača koji možda manjak nadoknađuju štampajući popularne kriminalne romane.

Italijani se ispovedaju i pitaju

Italijani sami za sebe kažu da su ljudi koji ne znaju dugo da čuvaju tajnu, da vole da se uvek ispovede, ali posle popova kao ispovednici ovde odmah po redu dolaze direktori ilustrovanih listova. Čim Italijanu nešto nije pravo, kad ga ostavi žena ili ljubavnica, kad ne zna kakav poklon da pošalje verenici, kad dođe u sukob sa bogom, partijom ili sa šefom u svojoj kancelariji, kad se opkladi sa prijateljem oko nekog istoriskog datuma, kad je proneverio državne pare, kad ne zna da li su anđeli bliži muškom ili žeskom polu, kad pati od nostalgije u emigraciji, kad mu neki kritičar uvredi omiljenog pesnika, kad ne razume Pikasa, kad izgubi zaposlenje, kad počinje da sanja Sofiju Loren, kad mu se ne sviđa izraz “ekselencija”, kad prestaje da bude navijač nekog tima, kad ne zna šta je istina od onoga što se priča o Parizu, kad se posvađao sa roditeljima, kad ga interesuje Ajnštajnova teorija, kad ga interesuje obim grudi Ave Gardner, kad mu je prijatelj udario šamar, kad ga devojkica drži na otstojanju platonske ljubavi, kad... ali, verovatno, dovoljno je rečeno, — kad Italijan ne zna koga da pita i kome da se ispovedi — onda piše direktoru ilustrovanog lista.

Pored prepiske o raznim pravdama i nepravdama koja nije daleko od naše rubrike “Među nama”, i prepiske o kuriozitetima, prepiska o ljubavnim jadima Italijana zauzima časno mesto. Ovaj manir ilustrovanih listova za davanje ljubavnih saveta uticao je jedno vreme i na radio koji je bio uveo rubiku telefonskih razgovora i saveta (u ponoć) za nesrećne u ljubavi.

Znanje u pilulama

Kad se oceni interesantnost jednog pisma, onda na njega odgovara direktor (arhivar, urednik, grofica Ta i Ta itd.) i direktorov odgovor je veoma često prava pretstava uzvišenosti, autoriteta, svestranog znanja, humanog razumevanja i saosećanja ili, ponekad, paprenog humora. Direktor zna sve. On zna zašto u afričkom plemenu NjamNjam buše nos, zna kako se sprema dobra kajgana, kako treba postupati kad se vlastita žena zatekne u naručju ljubavnika, zna tačno koliko godina ima Lolobridida, zna formulu atomske bombe i koliko slova ima kineska azbuka.

Zašto su poslanici ružni?

Primeri najrečitije govore o ovoj novoj spisateljskoj navici Italijana. Jedna čitateljka se žali na rasprostranjenost zahtevanja bakšiša. Ni fašizam nije uspeo da iskoreni bakšiš, odgovara direktor. Jedan čitalac došao je na genijalnu ideju: umesto da se vode ratovi, gospodine direktore, međunarodni sporovi trebalo bi da se rešavaju na taj način što bi u prisustvu posmatrača ministri spoljnih poslova zavađenih zemalja održali dvoboj, eventualno na život i smrt. Direktor odgovara da se slaže sa predlogom ali da se boji šta bi se desilo ako bi u Italiji za ministra spoljnih poslova došao socijaldemokrata Romita koji je veoma malog rasta.

Ne ide mi se u crkvu na misu, jada se direktoru jedan podoficir, jer tamo moramo da se strojimo, odvojeno oficiri, odvojeno podoficiri, odvojeno vojnici. Kad uđe komandant, svira truba, pop mu se klanja i bog je tu nula. Onda, kad se čita molitva bog se moli da naša zastava pobedi, zar za boga nisu sve zastave jednake? Odgovor: Pred bogom su svi admirali. Ali treba ići na misu.

Gde da ja nađem svoju ljubav? vapi jedan čitalac. Odgovara mu grofica iz uredništva: Naći ćete je u cirkusu; uzmite ženu sa bradom, ona će vam još i pare zarađivati.

Italijansko književno čudo

Decembra 1963.

U stvari tu i nema nikakvog recepta. Dok se govorilo samo o nezaposlenosti i svakakvim oskudicama knjiga je bila roba sa slabom prodom. Sa “bumom” u privredi došao je i “bum knjiga”, italijansko književno čudo: u zemlji, u kojoj se do pre pet - šest godina odlična knjiga štampala u 20.000 primeraka a prosečna u 3.500 primeraka, štampaju se sad domaći romani u po 100.000 primeraka!

Da li su te visoke cifre tačne? Da nisu izdavački trikovi? Ne, nisu trikovi, cifre su tačne ali književno čudo ipak ne postoji. Eto to je odgovor koji se svuda čuje, od izdavača i pisca do knjižara. Čitalac, ljubitelj knjiga ne misli tako. Kad uđe u knjižaru zavrti mu se u glavi od hiljada naslova koji ga mame obećavajući mu razonodu, uzbuđenja ili mudrost ili sve to zajedno. U velikim knjižarama i ranije prodavci nisu dosađivali s pitanjima, uvek su dozvoljavali publici da uživa u traženju i prelistavanju ali sad je predveče teško uopšte dobiti prodavca da napiše račun, treba čekati na red. Zar to nije čudo? Ah, to je samo pred praznike, primećuje knjižar, nema književnog čuda, sve je to štampa naduvala u dogovoru sa izdavačima.

Tajne uspeha

Knjige su počele da ulaze u kuće Italijanima sa modernim nameštajem, kaže mi urednik kulturne rubrike jednog rimskog lista. Na izložbama i na fotografijama unutrašnjosti stanova uvek se vide i neke stelaže sa knjigama. Bez knjiga stan više ne izgleda moderno a svi u svemu hoće da budu savremeni.

Televizija je neverovatno mnogo učinila za širenje nekih knjiga, objašnjava mi jedan novinar sa televizije. Ona je počela da daje u nastavcima dramski obrađene romane i publika ove knjige kupuje u ogromnim količinama.

Tajna uspeha italijanskog romana je u dobroj reklami, tvrdi jedan izdavač. I to u savremenoj reklami kad aktivnost pisca i njegov privatni život postaju vest za štampu.

O piscu se sad ne piše samo kad mu izide knjiga. Publika hoće sve o svemu da zna. Pisac, istina je, plaća cenu slave, gubi deo svoje intimnosti, ali tako publici postaje blizak, smrtnik sa svim dobrim i lošim osobinama. Ako doživi saobraćajnu nesreću publika želi da bude obaveštena šta se piscu dogodilo. Ako je tom prilikom s njim bila i njegova ljubavnica to se ne može prećutati, a nijedan list se neće inatiti da od toga pravi neki skandal. Nađu se reći i za ovakve ljudske slabosti, publika shvati situaciju, jer je i sama grešna.

Objašnjenje za uspeh nekih domaćih pisaca treba tražiti u jeziku, formi i sadržini njihovih knjiga, kaže mi jedan kritičar. Jezik im je razumljiv, ide čak do dijalekta, sa takvim jezikom se dobro komunicira. Forma njihovih romana je tradicionalna, lako prihvatljiva. Tek u poslednje vreme neki pisci eksperimentišu, naravno ne u tiražima od 100.000 primeraka. I najzad, sadržaj romana je svakodnevni život u koji se svi čitaoci razumeju i o kome svi mogu nešto da kažu. Porodica, ljubav, štrajkovi itd. Zbog toga verovatno naši "stohiljadaši" teško idu u inostranstvo, isuviše su domaći. Ali, zar nije važno za svaku publiku da ima svoje pisce? Ovo, naravno, ne važi za Moraviju koji je svetski pisac, jer je odavno otkrio psihoanalizu i raspravlja probleme koji su razumljivi i ljudima izvan Italije.

Zasluga za širenje knjige pripada promućurnim izdavačima - kapitalistima koji se bore da što više zarade, beležim sledeće mišljenje. Dovija se na razne načine jer istovremeno treba stvoriti i ugled bez koga je nemoguće biti veliki izdavač. Mnogi kombinuju izdavanje knjiga, na kojima se često gubi, i ilustrovanih listova, na kojima se sigurno zarađuje. Ovi isti listovi prave na razne načine reklamu za izdavačeve knjige. Najbogatiji izdavač Ricoli, koji ima pet - šest nedeljnih listova, uspeva, zahvaljujući reklamama u njima, da svaku knjigu štampa u 20.000 primeraka. Naknada gubitaka za neke knjige izdavanjem kriminalnih romana ili drugih visokotiražnih izdanja je izdavačima odavno poznata kombinacija.

Finansijska analiza romana

Izdavači imaju svoje književne časopise koji su neka vrsta vežbaonice za mlade snage. Gazde tako početnike imaju pod okom i kad neko pokaže talenat odmah ga kaparišu da ga ne zgrabi konkurencija. Štampaju i knjigu za koju znaju da ne vredi jer tržište je ćudljivo kao i pisci. Možda će treća knjiga toga pisca biti ona od 100 hiljada primeraka. Prvu knjigu naravno štampaju u 3.000 primeraka. Ako se proda 2.000 primeraka troškovi su ipak pokriveni. Pokriveni sa 2.000 primeraka? Moje interesovanje za troškove štampanja i cenu knjige ovde u prvi mah niko ne shvata jer svi misle da to za nas nije važno, pošto veruju da su kod nas knjige dotirane i da se prodaju u bescenje.

Evo približnih finansijskih podataka o jednom romanu koji ima omotač, tvrde korice i 120 strana dobre hartije. Roman je štampan u 3.000 primeraka i prodaje se po 1.000

lira primerak što čini 3 miliona lira. Autoru je prilikom predaje rukopisa dato 500.000, za štampu 350.000, za povez 150.000, za reklamu 300.000; sve u svemu 1,300.000. Autor je recimo osrednji pa je još za svaki štampani primerak dobio 10 odsto (raspon je od 8 do 14 odsto) a to čini 300.000 odnosno ukupno 1,600.000. Pametno je zbog raznih drugih troškova sve to zaokrugliti na 2 miliona, a to su prodatih 2.000 primeraka.

Kritičari dobra srca

Ako bi pomenuti roman imao 250 strana a tiraž isti (i cenu nešto više) izdavač bi gubio, ali on je pomenuti roman zato naručio na 120 do 150 strana. Naručio? Zašto ne?! Za određeno kolo koje već odranije izlazi. Ovo ne znači da je industrijalizacija literature ovde došla do visoke faze kao u nekim slučajevima u Americi kad izdavačevi redaktori prežvaču rukopis i režiserski rasporede koliko se smatra da je potrebno u njega staviti drame, seksa, sentimentalnosti itd. Daleko su još ovdašnji izdavači od toga ali dozvoljavaju sebi da nekom mladom piscu postave i poneki zahtev.

Pisac ipak nije više slobodan?! Postao je najamni radnik kapitaliste - izdavača koji će mu na kraju naručiti i da reakcionarno piše?! Reakcionarna štampa prosto besno više da se ovde događa nešto upravo obratno: italijanski izdavači su se zbratimili sa komunistima, socijalistima i uopšte raznim levičarima i štampaju levičarsku literaturu. Kad se ovo tvrđenje proveriti dolazi se do zaključka da je ono uglavnom tačno: manje - više izdavači su svi "levičarski nastrojeni". Zašto? Postoje dva objašnjenja. Prema jednom većina izdavača su napredni ljudi. Drugo objašnjenje je prozaičnije: italijanski intelektualci, prema tome i pisci pretežno su levičari i izdavači moraju s tim da računaju. Osim toga, roman levičarski orijentisan može dobro da se proda jer ga prihvataju i preporučuju dobro organizovane levičarske partije koje imaju svoju štampu, svoje časopise, svoje sindikate, svoje zadruge, narodne domove itd. Zatim, mišljenje levice se ceni jer je ona obrazovana, kulturna, često zbog toga ima arbitarsku ulogu. Neki bolji poznavalac ove materije možda bi ovu orijentaciju italijanskih izdavača objasnio izmešavši u koktel oba objašnjenja.

Ne zaboravimo kritičare, njihova uloga je značajna. Živa je istina da su pisci, kritičari i izdavači kroz razne izdavačke savete, čitačke komisije, redakteure, časopise, uredništva edicija i slično povezani dušom i kasom. Kritičar ne može da knjigu, koju je kao izdavač preporučio, sutradan kad bude štampana napadne u dnevnom listu u kome sarađuje. Neće je ni plaćenički prehvaliti. Ako je knjiga dobra možda će je čak i napasti jer može da izdrži kritiku. Ako je loša (takvih knjiga obično nema) naći će za nju ipak neku dobru utešnu reč, ili će mudro ćutati a prostor na novinskom stupcu popuniće prepričavajući sadržaj knjige. Svi su svesni ove velike nezgode kad se interesi tako isprepletu. Ali niko ne žali ni za vremenom kad je kritičar dočekivao knjigu i pisca sa dželatskom sekirom i svi su srećni da je to vreme prevaziđeno kao

nešto svojstveno provincijskoj zaostalosti. Ako nešto treba napasti onda se to napada perom. Iz ovog pravila isključeni su jedino fašisti koji se ili ignorišu ili ismejavaju.

Italijani su počeli da čitaju

Kontradiktorni odgovori na pitanje ima li toga književnog čuda o kome se toliko govori zahtevaju ipak neki zaključak. Veliki uspesi se mogu izbrojati na prste. To su pre svega Moravija i Pratolini, zatim Kasola, Tobino i Basani. Svi pripadaju levice, poslednja trojica su čak članovi Socijalističke partije. Slede zatim Papini i Borelini koji su katolici i pokojni Malaparte koji je bio čudo za sebe. Ovo su bili pisci sa po 100.000 primeraka. Njima treba dodati "Gatoparda" koji je čudo nad čudima jer se prodao u preko pola miliona primeraka. Ova grupa prešla je uske granice starog čitalačkog kruga u kome se prodaju 5.000 primeraka.

Izdavači tvrde da se za ostale pisce krug čitalaca nije mnogo proširio a da se sve više knjiga štampa jer su postojeći čitaoci postali sposobniji kupci. Krug se ipak proširio, bar na 25.000 primeraka, ali je istina da čitaoci ne mogu da progutaju sve što izdavači štampaju jer oni, kako se knjižari žale, nekad gube glavu i puštaju u prodaju i robu bez kvaliteta.

Nema spora zatim da je sa jačanjem kupovne moći poraslo interesovanje veoma širokih slojeva stanovništva za knjige iz oblasti istorije, geografije, etnografije, antropologije pa čak i arheologije. Razne popularne serije u kojima se objašnjava "šta je šta" (reklama, istorija Rima, seksualni život, film, istorija religije itd.) idu u velikim količinama. Odlično štampane sveske umetničkih reprodukcija prodaju se u novinskim kioscima kao i Dante sa minijaturama u boji. Na tržištu se pojavilo desetak enciklopedija, na hiljade raznih priručnih knjiga a naravno tu su i luksuzne knjige za poklone ali one su zasebna tema.

Italijani su dakle zaista počeli da čitaju. I to svoje pisce. Hemingvej i drugi slavni stranci koji su se posle fašističke literarne gladi štampali u 40.000 primeraka doprineli su da se formira čitalačka publika ali sad su u modi domaći pisci a i to je već pravo čudo.

Putujuće učiteljice

Juna 1964.

Svakoga dana u Rimu 256 mladih učiteljica krene na posao, ali ne u školske učionice, među decu, već u stanove đачkih roditelja da tamo održe svoje časove. To su takozvane putujuće učiteljice. Njihov posao nije lak, rado bi ga zamenile za normalnu školsku nastavu sa decom, ali je ipak na ceni jer pruža zaposlenje u struci.

Nepismeni pristižu

I Rim, kao i mnogi drugi gradovi sveta koji se naglo šire, ima ozbiljne školske probleme (naročito u pogledu školskog prostora), ali pored ovih “normalnih” ima i jedan problem više koji je svojstven zemljama u kojima još ima analfabeta. Kao neodoljiv magnet, ovaj veliki grad privlači ljude iz unutrašnjosti, i to baš iz onih najzaostaliјih krajeva u kojima se teže nalazi zaposlenje, a to su upravo krajevi u kojima je nepismenost najviše rasprostranjena. Tako glavni grad Italije, ako je sedište Ministarstva prosvete i svakojakih škola i prosvetnih ustanova, ne oskudeva ni u stanovnicima koji ne znaju ni da se potpišu. Oni stalno pristižu.

Narodne škole

Likvidiranju nepismenosti Italija je pristupila poslednjih godina veoma odlučno, pokazujući, naravno, najveću brigu da što manje dece mimoide osnovnu školu jer je to najvažnije u borbi protiv analfabetizma, ali razvijajući i niz inicijativa za opismenjavanje odraslih. Velike uspehe u ovom pravcu postigla je poslednjih godina naročito televizija, ali pošto su nepismeni istovremeno i najsiromašniji (nemaju televizor), drugi oblici borbe protiv nepismenosti, sa kojima se odmah posle rata počelo, pokazali su se do danas kao najefikasniji. Našavši se posle rata sa blizu 20 odsto nepismenog stanovništva (stariji od 6 godina), Ministarstvo prosvete osnovalo je takozvanu Narodnu školu, posebnu prosvetnu organizaciju za savladivanje ove

nacionalne sramote. Ova organizacija uspjela je za deset godina da opismeni preko tri miliona odraslih Italijana, od kojih su 70 odsto ljudi i žene u punom naponu života i radne aktivnosti.

Organizacija Narodna škola koju finansira država preko Ministarstva prosvete, ustanovila je tri vrste tečajeva za opismenjavanje. Tečaj A pohađaju odrasli koji su prave analfabete. Tečaj B pohađaju odrasli koji su znali da pišu ali su zaboravili. Tečaj C pohađaju odrasli koji su pismeni, ali kojima je potrebno još više znanja.

Pored ovih tečajeva postoje i drugi: za muzičko obrazovanje (muzičke grupe), stalne i putujuće biblioteke itd., ali tečaj A za sasvim nepismene je svakako najvažnija delatnost čitave organizacije.

Lov na analfabete

Evo kako se u Rimu danas bore protiv nepismenosti odraslih:

Svake godine Prosvetna uprava (izvršni organ Ministarstva prosvete po provincijama) proceni koliko po gradskim periferijama ima otprilike nepismenih i na osnovu ove procene primi određen broj nastavnica - početnica (ovim pozivom uglavnom bave se žene) koje su konkurisale za Narodnu školu. Primljena učiteljica upućuje se u jednu normalnu osnovnu školu, gde ona u stručnom pogledu zavisi od direktora škole.

Učiteljica Narodne škole ne može kao ostale njene drugarice da čeka đake u razredu. Ona pre početka svoje školske godine krene po periferiji (na teritoriji osnovne škole) od barake do barake, od udžerice do čatrlja, da traži sama svoje đake. Raspituje se među doseljenicima sa juga i iz planinskih sela Abruca ima li nepismenih i želi li neko od njih da bude njen đak. Plaća li se šta? Sve badava. A treba li ići u školu? Nije potrebno, učiteljica će obilaziti po kućama svoje đake. A gde da učimo? Gde stignemo: u kuhinji, pred kućom kad bude vrućina. Dobija li se svedodžba? Dobija se i svedodžba, prava sa taksenom markom.

Kad nađe i pridobije za učenje 15 - 20 analfabeta, učiteljica dobija odobrenje da počne tečaj. Za manje od 15 lica neće dobiti odobrenje, a to znači da neće dobiti ni platu, pa je veoma zainteresovana da pronade analfabete, može se zaista reći da ide u lov na njih. Istina, ponekad je lakše uloviti ih nego nagovoriti da uče. Dolazak učiteljice u kuću i lično poznanstvo znatno pomažu da se savladaju stid i nepoverenje. Odraslima je važno da ne moraju da doživljavaju sramotu i idu u školu koju pohađaju njihovi mališani. Škola im dolazi u kuću, u ugovoreno vreme kao nekom imućnijem njihovom sugrađaninu profesor stranog jezika.

Muškarce je teže pridobiti za učenje jer su zaposleniji i ponosniji, ali ako osete da od znanja mogu posredno da imaju neku materijalnu korist, nadu i oni vremena za azbuku.

Ako učiteljica uspe da pronade neku prostoriju i okupi u ugovoreno vreme veću grupu suseda, to znatno olakšava posao, ali obično ona mora da drži časove po porodicama za dve - tri osobe. Nedeljno, kao i njene koleginice u razredima, treba da ispuni nastavnu normu od 25 časova. Za taj posao ona je manje plaćena nego učiteljice koje predaju deci, a nema ni sigurno zaposlenje jer svake godine treba da konkuriše za ovu nastavu po kućama. Ipak, godine službe računaju se i putujućim učiteljicama, pa su zadovoljne ako ih i na ovaj način nakupe što više, da jednog dana dobiju stalno zaposlenje u školi za decu.

Novac višestruko vraćen

Na kraju školske godine, koja traje šest meseci, direktor osnovne škole sa dva člana komisije ispituje odrasle đake. Često se i ovi ispiti održavaju po siromašnim stanovima periferije. Prošle školske godine 839 učiteljica držalo je u Rimu nastavu za 11.776 odraslih đaka (sve tri vrste tečajeva), a ispite je položilo 8.216 đaka. Za ovu godinu ispiti su upravo u toku.

Slični analfabetiski tečajevi održavaju se po čitavoj Italiji, u gradovima i selima. Pošto najviše nepismenih ima na jugu, a tamo ima najviše i nezaposlenih učiteljica zato što činovničke porodice još nisu shvatile da učiteljski poziv nije unosno zanimanje za njihovu kćerku, iako je dostojanstven (što je na severu zemlje već shvaćeno), provincijske prosvetne uprave na licu mesta nalaze uvek dovoljno učiteljske radne snage za borbu protiv analfabetizma.

Zanimljiv oblik ove akcije svakako je i pokretna škola. Učitelj (u ovom slučaju muškarac) ide za nepismenima koji rade na gradilištima, za pastirima, ugljarima, šumskim radnicima itd., i daje im časove kad se sa njima dogovori. U slučajevima kad se praktikuje ovaj metod može se zaista reći da znanje prati neznanje u stopu.

Godišnje se za razne oblike rada Narodne škole utroši u Italiji pet do šest milijardi lira. Pored čisto humanitarnih posledica, smanjenje broja nepismenih ima i praktične posledice: uloženi novac višestruko se vraća društvu u vidu veće proizvodne sposobnosti opismenjenih.

Knjige kao sendviči

Italijanski izdavači počinju da traže profit u jeftinoj knjizi sa visokim tiražem

Juna 1965.

Mnogo zanimljivih novosti u italijanskoj izdavačkoj delatnosti. Pre svega takozvani knjižarski “bum” koji je odjeknuo pre četiri godine, iscrpio se istovremeno kad i opšti ekonomski zamah krajem prethodne godine. U 1964. izdavači su zabeležili recesiju i mnogo knjiga ostalo je neprodato. Pokazalo se da su knjige, kad nastane opšta nepovoljna privredna konjunktura, među prvim robama kojima potrošači okrenu leđa. Izdavački zalet je opao i nastao je period predimenzioniranja, razmišljanja i pokretanja novih inicijativa.

Krah luksuzne knjige

Italijanski izdavači, iako među njima ima veoma prosvetljenih ljudi, pa čak i prosvetitelja, pre svega su, naravno, kapitalisti koji vode računa o profitu. U vreme buma oni su majdan profita otkrili u luksuznim knjigama. Buržoazija koja se bogatila kupovala ih je za popunu nameštaja u novim stanovima ili ih je poklanjala za Božić sebi sličnim. Ova knjiga nazvana “sopramobile” (nešto što se stavlja na parče nameštaja radi dekoracije) štampana je u malom broju primeraka ali prodavala se po visokim cenama (od 5 do 25.000 lira) pa je donosila dobru zaradu. Bile su to knjige reprodukcija, fotografija, egzotike itd. Intelektualci su s njima napunili svoje biblioteke ali ne o svome trošku već dobijajući ih na poklon od raznih ustanova. Najzaslužniji za širenje ove luksuzne knjige su unutrašnji arhitekta koji su ih uvek fotografisali u stanovima koje su reklamirali u ilustrovanim časopisima.

Nepovoljna ekonomska konjunktura zadala je udarac ovom izvoru profita i premda luksuzne knjige neće nikad prestati da se štampaju (reprezentacija?) na njih se izdavači više ne orijentišu.

Krah bestsellerske politike

U vreme “buma” izdavači su se bili orijentisali i na bestseller. Uloženi su veliki finansijski naponi da veći broj domaćih pisaca, potpomognuti dotad za Italiju neviđenom reklamom, probije zid nezainteresovanosti šire publike. Odjednom se počelo govoriti i pisati o romanima štampanim u 100.000 primeraka što je bilo za Italiju veće čudo i od samog privrednog čuda jer se normalni tiraž kreće u predratnih 3 do 5 hiljada primeraka.

Ova politika bestselera imala je dobrih rezultata ali kad se danas baci pogled unazad javlja se opravdana sumnja da je tu bilo i dosta izdavačke prašine. Pokazalo se da Italija nema ni toliko pisaca, a pre sveta ni takvo tržište kao Amerika, da bi se izdavači orijentisali na politiku bestselera. Njih i reklame oko njih biće i ubuduće ali uz mnogo više odabiranja i opreznosti.

Orijentacija na jeftinu knjigu

Jedini je put da se šira publika, načeta bestsellerskom reklamom, sačuva, složili su se izdavači, orijentacija na džepnu knjigu i uopšte na knjigu ispod cene od 1.000 lira a sa visokim tiražom. Nikad se u Italiji nije toliko raspravljalo o jeftinoj knjizi kao za poslednju godinu dana i nijedan izdavač nije u međuvremenu ostao bez jedne serije jeftine knjige.

Tokom rasprava o jeftinoj knjizi čule su se neke konstatacije i neke podele. Izraz “jeftina knjiga” obuhvata sve knjige čija cena ne predstavlja prepreku za njenu prodaju što je glavni nedostatak dosadašnje izdavačke politike. Unutar ovoga izraza posebno područje su školski pisci od Homera pa dalje, koje je odavno uspešno zauzeo izdavač Ricoli. Poseban i širok je pojam i “popularna knjiga” koji obuhvata lakše pristupačnu beletristiku i razne tekstove u kojima se ljudsko znanje izlaže na nivou najširih slojeva radi njihovog kulturnog uzdizanja. Za neke izdavače jeftina knjiga je pre svega čuveni roman koji je svojevremeno štampan u skupom izdanju a posle nekoliko godina u seriji jeftinih knjiga.

Najinteresantniju zamisao jeftine knjige dao je izdavač Einaudi. Za njega je jeftina knjiga pre svega tehnički oblik (bez skupog poveza) koji kao takav pri visokom tiražu omogućava nisku cenu. Ovaj oblik i ovu cenu, smatra Einaudi, treba iskoristiti za komuniciranje sa danas već širokim slojem intelektualaca, stručnjaka i mladih ljudi željnih znanja kako bi im se omogućilo da bez visokih izdataka proširuju svoju kulturu. (Evo nekoliko naslova Einaudijeve male biblioteke: “Fizika neutrona” 500 lira, “Pet vekova štampe” 1.000 lira, “Socijalna istorija muzike” 900 lira, “Istorija fudbala u

Italiji” 800 lira. Ovakve knjige se inače štampaju u izdanjima od 1.800 do 3.500 lira). Einaudi smatra da u obliku jeftine knjige pre svega treba štampati originalna i nova dela literarna, politička, sociološka i druga, a ne preštamovati stara skupa izdanja.

Knjižarska barijera

Pošto su svi krenuli u jeftina izdanja, a bez koordinacije, na tržištu je bilo već dupliranja i sudaranja, a zbog mešanja pojmova “jeftine” i “popularne” knjige publika se često razočarala. Izdavačka ofanziva svakako ima uspeha ali prodor jeftine knjige još nije siguran.

Velika teškoća je oskudica u domaćim piscima tekstova. Izdavači su se zato bacili na prevođenje ali to nije bilo pravo rešenje. Uzmimo, na primer, Mondadorijev “Preludijum za jednu diskoteku” koji je preveden sa francuskog (286 strana, mnoštvo ilustracija, 700 lira). Prevodilac opominje čitaoce da je pisac, kao Francuz, najviše vodio računa o delima francuskih muzičara. Italijanski profesori univerziteta nerado se prihvataju pisanja ovakvih knjiga jer im to ne bi koristilo akademskoj karijeri (naprotiv).

I kad se cena svede na razumnu meru ostaje još jedna velika barijera između knjige i kupca: ograničen broj knjižara. Sa ukupno 5.000 knjižara pretežno vođenih na stari način, knjiga ostaje privilegija malog broja čitalaca i kad je - jeftina. Široka publika ne ulazi u knjižaru.

Pogledajmo dakle kako je učinjen dosad najznačajniji korak u Italiji da se savlada ova barijera. Ideju za taj korak dao je primer izdavačke kuće “Braća Fabri”.

Velika ideja “Braće Fabri”

Fantastičan uspeh “Braće Fabri” je najvažniji izdavački događaj poslednjih godina u Italiji. Tri brata izdavača, kao da ih je nadahnuo neki genijalni sociolog, shvatili su da najšira italijanska publika traži ono što joj je nedostupno: luksuz! Oni su napravili pravu revoluciju pruživši taj luksuz onima koji na prvi pogled nisu u stanju da ga plate.

“Braća Fabri” komponuju na primer jednu istoriju slikarstva sa veoma malo teksta i obiljem luksuznih reprodukcija na ukupno 3.500 strana i iskalkulišu cenu od 50.000 lira. Podele zatim knjigu u oko 50 svezaka i svaku svesku prodaju po 300 lira. Delo koje ne bi mogli štampati u više od 3.000 primeraka ovako u sveskama oni prodaju u 250.000 primeraka! Sveske se prodaju u novinskim kioscima kao i korice na kraju svakog toma. U obliku svezaka “Braća Fabri” štampali su u ogromnim tiražima “Remekdela kroz vekove”, “Majstore boja”, “Bibliju”, “Istoriju muzike” (sa pločom u svesci). Prevodeći samo tekstove izišli su sa ovim sveskama na tržišta SAD, Engleske, Francuske, Turske, Argentine, itd.

Bitka između voza i kamiona

Marta 1966.

Ni u jednoj evropskoj zemlji željeznica nije tako žestoko tučena u konkurentskoj borbi od drumskog saobraćaja kao u Italiji. Godinama ona gubi klijente. Drumski saobraćaj u Italiji jači je relativno čak nego i u Velikoj Britaniji.

Spora i deficitarna željeznica

Italijanska željeznica nije bila naročito jak protivnik drumskom saobraćaju. Ona je obnovljena posle rata, ali nije učinila tehnički korak napred i u poređenju sa željeznicama u razvijenim zemljama, iako ima 50 odsto elektrificiranih pruga, važi kao zaostala. Spora je, nije opremljena novim saobraćajnim uređajima niti specijalnim vagonima. Zašto? Pre svega zato što država u nju nije ulagala značajnija sredstva.

Primajući na sebe dugi niz godina teret najvećeg dela saobraćaja, željeznica je kao obavezna nacionalna institucija prevozila i radila sve što se od nje zahtevalo i za pola veka nije nikad uspela da izravna svoj bilans. Uvek je bila deficitarna. Istovremeno njenih 210.000 zaposlenih nosilo se u nizu štrajkova sa državom u borbi za bolje nadnice i radne uslove, a mnogobrojna birokratija za položaje i komotniji život. Broj birokrata u srazmeri sa ostalim zaposlenima veći je u italijanskoj željeznici nego u bilo kojoj drugoj u svetu (to tvrdi jedan demohrišćanski sindikalista). Događa se zato da na nadnice i plate za osoblje ide 70 odsto svih rashoda željeznice a 90 odsto svih njenih prihoda!

Za ovu godinu željeznica očekuje deficit od 222 milijarde lira. Dobar deo ove sume otpao bi ako bi se željeznica oslobodila bar oko 4.500 kilometara nerentabilnih pruga, takozvanih suvih grana, koje opterećuju preostalih - 11.500 kilometara, ali ova operacija nailazi na otpor željezničkih sindikata koji se boje da će im ljudi biti bačeni na ulicu, političkih partija koje u željeznicama vide sredstvo zajednice za odupiranje

sili privatnog kapitala i krajeva koji bi željeznicu izgubili jer veruju da bi ih takav gubitak osakatio.

Avanturisti drumskog prevoza

Drumski saobraćaj je skromno, sa vojnim kamionima koji su ostali od rata, započeo konkurentsku bitku, ali nekoliko faktora išli su mu naruku. Prvi je prirodni faktor: kamionski saobraćaj neophodan je društvu koje se brzo razvija kao što je italijansko. Bez drumskog saobraćaja privreda se kreće kao na usporenom filmu. Povoljna okolnost je bio i sve veći zahtev turizma za poboljšanje i jačanje drumske mreže. Osim ovih uticali su međutim i drugi činioci.

Tri krupne ekonomske sile - Fijat, Pireli (gume) i proizvođači cementa vršili su pritisak na državu da gradi drumove. Privatna mala kola favorizovana su kao simbol blagostanja, a od građenja drumova za njih istovremeno je imao korist i kamionski saobraćaj.

Sve ove prirodne i ekonomske okolnosti i pritisci ne bi, međutim, izazvali takav poraz željeznice da se na italijanskim drumovima nije pojavila ličnost nazvana "prevoznički avanturista" ili "gazdica".

Proizvođači kamiona pružili su ruku ovom čoveku punom dobre volje i priterani željom za vlastitom zaradom ukazali su mu riskantno poverenje. Dali su mu kamion koji košta 12 miliona lira za svega milion lira gotovine. Za ostatak u ratama pritisli su ga strogim rokovima menica.

Dvesta hiljada ovakvih gazdica neumorno voze i prevoze italijanskim drumovima. Među njima vlada strašna konkurencija. Da dobiju robu i na vreme isplaćuju menice oni voze i po 13 časova, opterećuju vozila i dvostruko obaraju cene. Pošto su to neorganizovani pojedinci, koje moderna ekonomija kao takve ne može neposredno da prihvati, na njihovim leđima razvili su svoje poslove razni organizatori i zakupci prevoza koji "gazdicama" uzimaju i po 30 odsto zarade. Računa se da bi ovi prinudni radnici italijanskih drumova, kako još nazivaju privatne vlasnike kamiona, više zaradili (i bezbednije živeli) kad bi bili zaposleni u nekom preduzeću, ali njihov ideal da se obogate (protiv njihovih uslova rada željezničari su štrajkovali još pre deset godina) pokreće ih na dramatičnu brzinu koja spore željeznice eliminiše kao konkurenta.

Iako se za poslednjih 15 godina razvila i automobilska ideologija (budućnost pripada automobilima), željeznica nije položila oružje. Kao što su se juče za propagiranje drumova mnogi služili primerima iz razvijenijih zemalja, naročito Amerike koja svima diktira razvitak ekonomije, tako se sad i željeznica u istim zemljama snabdeva podacima za prelazak u protivnapad. Na pomolu je čak i obnova željezničke ideologije koja nosi ime kibernetika. Automobili i kamioni su jedinice koje je nemoguće uskladiti i organizovati osim po cenu ogromnih troškova koje nijedno društvo budućnosti neće biti spremno da plaća, a željeznica sa svojim tračnicama, to je već gotov sistem koji

samo čeka elektronske mozgove da ga preuzmu i vode, da komanduju vozovima i ubrzaju njihovo pulsiranje u takvom ritmu koji drumski saobraćaj neće nikad imati!

Protivnapad željeznice

Najjači dokaz u svoju korist izvukla je željeznica opet iz Amerike i to iz oblasti rentabilnosti u kojoj je kamion dosad uvek bio veoma jak. Šta je utvrđeno u Americi posle četiri godine ispitivanja i dve godine računanja? Utvrđeno je da kamion od 8 tona troši drum 60.000 puta više nego obična putnička kola. To znači praktično da je dosad kamion plaćao samo jedan manji deo štete koju nanese drumu, a željeznica je plaćala u potpunosti sve troškove za održavanje svojih pruga. U Zapadnoj Nemačkoj (nastavljaju pobornici željeznice) sračunali su da kamioni plaćaju za upotrebu drumova samo 15 odsto od iznosa štete koju drumu nanose i našli su da se upravo tu krije godišnji deficit drumova od oko 400 milijardi lira. I u Zapadnoj Nemačkoj i u Americi, imajući u vidu ova ispitivanja, država se opet sve više orijentiše na željeznice. Zar oko 30 odsto radne snage ne dolazi na posao u Italiji željeznicom. Željeznici je ostavljen najgori teret a kamioni su pokupili kajmak. Željeznica je već postojeće bogatstvo koje se ne može baciti itd. Pre dve godine jedan vladin komitet, razmotrivši ove probleme, preporučio je specijalizaciju: za duge staze, teške terete i prigradski prevoz putnika favorizovati voz, a za kratke i srednje staze i lakše terete kamion. Italijanskoj željeznici je odobren kredit od 1.500 milijardi za modernizaciju. Grade se lokomotive koje će od iduće godine vući važnije putničke vozove brzinom od 180 kilometara na čas.

Kritičari (bez obzira na političku pripadnost) kažu da su ovo tek začeci jedne saobraćajne politike. Drumski prevoz nije još obuhvaćen savremenim zakonom, kredit željeznicama je nedovoljan, problem kresanja suvih grana ostaje nerešen, tarife između voza i kamiona nisu usklađene, konkurentnost željeznica nije mnogo poboljšana.

“Stampa”: Mi smo nacija navijača, a ne sportista

Najomiljeniji italijanski spektakl, fudbalska igra, pod oštrim kritikama javnosti koja ga je stvorila

Jula 1966.

Neuspeh Italije na svetskom fudbalskom prvenstvu i isključenje iz daljeg takmičenja pretvorilo se u nacionalni događaj o kome se, posle jučerašnjeg Saragatovog telegrama poraženima i interpelacija u Parlamentu i dalje vodi rasprava među poslanicima raznih partija i u uvodnicima partijskih i drugih listova.

Razumeju li se poslanici u fudbal?

Poslanike raznih partija, koji su uputili u Parlamentu pitanja predsedniku vlade i drugim ministrima naljutio je njihov kolega poslanik Evangelisti, koji je ministru za spektakl savetovao da ne odgovara na pitanja, jer poslanici nemaju veze sa fudbalom. Poslanika Evangelistija, koji je istovremeno predsednik fudbalskog tima Roma, danas optužuje socijalistički poslanik Tortora da pokušava da baci krivicu samo na tehničkog komesara fudbalske reprezentacije “dok su groteskni rezultati italijanske reprezentacije u stvari proizvod opšteg stanja u fudbalu” (biznis).

Ministar finansija Preti brani se od kritike nekih poslanika da fudbal i fudbaleri ne plaćaju uredno porez. Naprotiv, rekao je on, pošto se kupoprodaja fudbalera obavlja javno, ovde je porez lakše utvrditi i naplatiti nego u mnogim drugim oblastima.

Poslanik Liberalne partije Bonea kritikovao je Evangelistija da brani stanje u fudbalu u kome komanduje nekolicina ljudi povezanih komercijalnim interesima i u kome fudbalere čak prodaju bez njihovog pristanka. Evangelisti je međutim ostao pri svome: poslanici se ne razumeju u fudbal i daju povodom poraza samo demagoške izjave.

Milijarde trče stadionima

Rimski “Mesadéro” danas donosi uvodnik. Pošto u porazu vidi događaje od nacionalnog značaja list konstatuje da uzrok porazu treba tražiti u činjenici što su fudbaleri prestali da budu sportisti da bi postali berzanske akcije. Nedeljom na stadionima trče milijarde koje klubovi moraju da čuvaju i zato se igra defanzivno. List smatra da samo nacionalni ponos može da da elan fudbalerima, ali da ga italijanski milioneri - fudbaleri nemaju. Zatim se u uvodniku ukazuje na potrebu da se iskoristi prilika za diskusiju do kraja o italijanskom fudbalu i o smanjivanju figure fudbalskih igrača bogataša kako bi se fudbaleri vratili sportu.

List hrišćanske desnice “Nacione” smatra da se preteralo sa odjecima poraza i da je u tom smislu preteran i telegram, koji je Saragat uputio italijanskoj reprezentaciji. Ali, nastavlja list, to ne znači da na događaj treba samo slegnuti ramenima. Za nas je dekadencija italijanskog fudbala samo aspekt šire dekadencije u našoj zemlji: fudbal ne ide jer mnoge stvari ne idu u ovoj Italiji “lako ćemo”, lukavdžijskoj i beskrajno individualističkoj. Svi treba da preispitaju savest u vezi sa ovim neuspehom itd.

“Unita”: Kriv je sistem

Organ KPI “Unita” u svom uvodniku na prvoj strani napada jedan deo buržoaske štampe da je ovom prilikom pokazala svoj šovinizam i nacionalizam, pa čak i rasizam, jer se odnosila prema Korejcima kao prema nižima zato što su “žuti”. List podseća da se već godinama vodi borba za ozdravljenje fudbala, čija je glavna bolest to što je postao industrija, biznis, koji radi sa milijardama. To je sistem koji treba menjati jer istovremeno dok se za mnoge igrače daju milioni, u zemlji nema igrališta za omladinu, pa se ona bavi fudbalom na trotoarima. Italijanski sport nije poražen od strane “žutih” već od strane sistema — zaključuje list.

Vladin socijalistički “Avanti” komentariše na prvoj strani ovaj problem i kaže: u Italiji neće se svakako zaustaviti socijalni i ekonomski napredak zato što je eliminisana njena fudbalska reprezentacija. Treba ipak reći da je loša slika koju su “Azuri” pružili dezorijentisala i ogorčila javnost. To je i normalno, jer u suštini fudbal je veoma popularan, i ono što masu podstiče da sa interesovanjem prati sudbinu “Azura” nije samo loš nacionalizam. List takođe kritikuje sistem italijanskog sporta: fudbaleri žive u najluksuznijim hotelima, voze se u najskupljim kolima, premije vređaju one koji žive od rada. Loš profesionalizam, kaže list, glavni je krivac za pomanjkanje sportskog odgoja omladine, a i za ovaj poraz.

Torinska “Stampa” u opširnom komentaru konstatuje: “Mi smo nacija navijača, a ne sportista” i dokumentuje ovo tvrđenje: u zemlji se samo 1,300.000 lica bavi sportom, od toga samo 120 hiljada žena; iako je Italija okružena morem, samo osam hiljada lica upisano je u plivačkoj federaciji. List kritikuje političare: posle Olimpijade u Rimu počeli su izgradnju sportskih terena u svim opštinama, ali su ubrzo to zaboravili.

Napravljen je stadion u Rimu, koji je koštao pet milijardi, a sa tim novcem moglo se izgraditi bar stotinu plivačkih basena.

Prilagođavanje „izgorele omladine“

Marta 1967.

Problemi siledžija i maloletnih prestupnika, koji su - na žalost - u poslednje vreme postali tema dana u našem svakodnevnom životu, ipak nisu svojstveni samo nama i našem društvu. To je neka vrsta savremenog zla, od koga - u raznim varijantama - nije pošteđena nijedna zemlja. Zato smo smatrali da će za naše čitaoce biti interesantno da pročitaju kako se u nekim zemljama manifestuju te nastranosti i kako se društvo bori protiv njih.

Kao izraz, našem “siledžiji” u Italiji je najbliži “tepista”. Ovaj izraz (koji doslovce znači gradski ološ) upotrebljava se međutim sa različitim značenjima. Dok je za jedne “tepista” zločinac, za druge je samo dosadni dripac. Reč koja bi označila maloletnika - siledžiju ne postoji i kad se za njom ukazala izvesna potreba između 1954. i 1960. upotrebljavao se engleski izraz “tedi boj”. Tada je upotrebljavan i izraz “izgorela omladina”, ali on je pozajmljen iz inostranstva.

Već i samo pomanjkanje naziva za siledžijsku omladinu pokazuje da se ovde ta društvena bolest nije ni proširila. Ili se krije pod nekom drugom klasifikacijom? Istina je i jedno i drugo.

Italijanski krivični zakonik (na snazi je zakon od pre rata) ne ostavlja baš mnogo prostora za napade koji mogu da ostanu ispod linije krivične odgovornosti. Za zločine i prekršaje maloletnika (do 18 godina) ustanovljen je posebni sud kome pomažu socijalni radnici i pedagozi. Ako maloletnik učini krivično delo u društvu punoletnog lica, ide pred normalni sud. Krivični zakon važi i za maloletnike, samo što sudije suda za maloletnike imaju pravo da ga primenjuju blaže. U njemu su za uznemiravanje

građana, vređanje, nepristojno ponašanje, vređanje tuđeg dostojanstva itd. u raznim paragrafima predviđene kazne od mesec dana do pola godine zatvora.

Ako maloletnik, na primer, ukrade automobil da se provoza, to je naravno krađa kola koja je utoliko teža što je izvršeno i obijanje kola. Sudija suda za maloletnike, ukoliko je zločinac prvi put pogrešio, osudiće ga na primer na 6 meseci zatvora uslovno. Ako je maloletnik već ranije imao posla sa sudom biće osuđen na 18 i više meseci zatvora koji će izdržati u kazneno - popravnom domu.

Dok maloletnik lično odgovara za delo koje je učinio, eventualnu materijalnu štetu plaća njegov roditelj. Ako maloletnik razbije ukradeni automobil štetu plaća njegov otac. U kvesturama postoje odeljenja za maloletnike, ali suzbijanjem maloletničkog kriminala bave se sve vrste policija i karabinjeri.

Policija svake godine pošalje pred sud oko 20.000 maloletnika (od ukupno 6 i po miliona stanovnika između 11 i 18 godina). To je prilično visoka cifra, ali ovde se sa zadovoljstvom konstatuje da je ona nešto manja nego pre šest godina. Mali je broj onih u ovoj cifri koji bi se mogli okvalifikovati kao "siledžije". To su uglavnom maloletni lopovi, pljačkaši, obijači.

Ovako veliki broj maloletnih prestupnika je od rata česta tema rasprava koje su uvek završene sa zaključkom da je pojava proizvod društva kojim upravljaju odrasli i da se iskoreniti sasvim ne može. Osim ove uopštene konstatacije pokušalo se i sa nekim užim objašnjenjima.

Kad je između 1954. i 1960. godine porastao broj maloletnih prestupnika, rečeno je da je to počela da ulazi u život omladina rođena u ratu i nazvana "izgorela omladina" zato što nije imala normalno detinjstvo. Opadanje maloletničkih zločina od 1960. do danas tumači se sazrevanjem i uključivanjem u društvo (prilagođavanje) "izgorele omladine". U avgustu 1959. godine kad je leto zbog maloletničkih zločina bilo još vruće, ministar unutrašnjih poslova zatražio je od policije da energično neutrališe prestupnike i zločince. Policija je imala uspeha utoliko što je onemogućila da se požar još više proširi. Ugasiti ga nije mogla.

Često se čuje objašnjenje da je veoma važan uzrok za prestupe maloletnika - nesposobnost društva da im pruži zaposlenje. Maloletnici gube poverenje u takvo društvo i ne pokoravaju se njegovim moralnim normama.

Na najdublju ocenu pretenduje veoma rasprostranjeno objašnjenje da je društvo izgubilo stare ideale a nije stvorilo nove. Očevi više ne veruju u društvo koje treba mladima da preporuče a mladi još nisu stekli svoje ideale. Pali su stari autoriteti (porodica, religija, opadanje broja mladih u političkim partijama) a novi nisu stvoreni.

U izvesnom smislu u suprotnosti je sa ovim objašnjenjem mišljenje koje se takođe često čuje da su mladi u stvari prihvatili ciljeve svojih otaca, ali da su ti ciljevi toliko ispropagirani kao nešto na dohvatu ruke da mladi nemaju strpljenja da ih čekaju.

Naime, maloletnik koji krade kola ne odbija društvo u kome su ona socijalni simbol, naprotiv. Slično je ovom mišljenju tvrđenje da mnogi mladići postaju zločinci zato što zbog sve veće specijalizacije i utakmice u društvu, nisu u stanju da trpe sve oštriju konkurenciju, a hoće da po svaku cenu dođu do materijalnih dobara kao i njihovi sposobniji ili veštiji drugovi.

Fotografije

Grupa boraca “Bataljon Tito” u srednjoj Italiji. S leva na desno: Milan Brčin, Nikola Lekić, Rako Bošković, Gojko Perović, Vjeko Grubišić.

“Crvene zvezde u tudini” – Groblje Grumo u Južnoj Italiji

II Savezni vazduhoplovni slet u Rumi 1949. godine.
Reporter “Čuvara neba”.

Na krovu "Politike" 25. aprila 1954. godine.

Sa puta po Italiji, 1956. godine.

Predah na Adi.

“Politika”, 17. avgust 1958. godine.

“Daco, zašto kasni Ivina karikatura iz Zagreba?”

U klubu "Politike".

Na času keramike u ateljeu "Tarta". Priprema za penziju, 1972. godina.

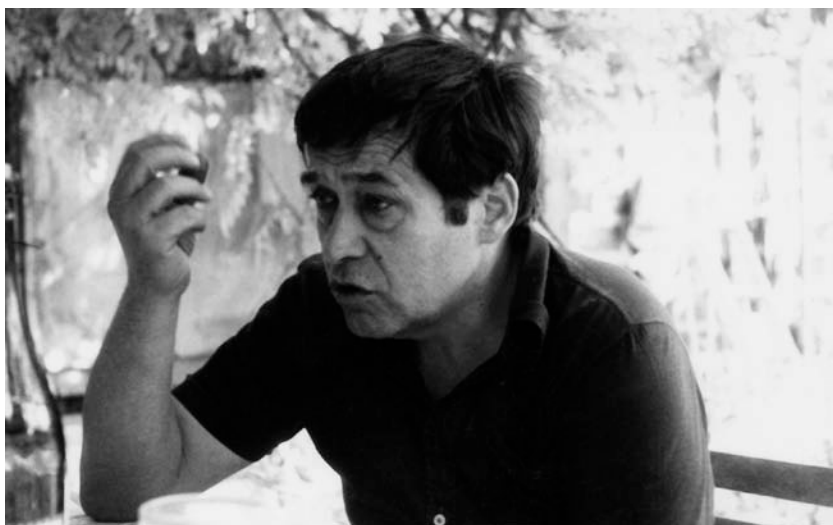
Kre, kre

VIB

Orijana Falači u “Ilustrovanoj Politici”. Februar 1980. godine.

U vreme velike poplave na Virpazaru, rođen je 12.decembra 1925. godine prvenac Nikola Mitra Petrova Lekić.

— Verovatno je to razlog što pijem mnogo vode umesto vina - znao je da se našali, pa nastavi - A ovaj ožiljak iznad gornje usne je znak moje alavosti. Kad sam imao tri godine, otac učitelj službovao je u Gluhom dolu u Crmnici. Jednog dana me pozvala majka pre ručka držeći u ruci obaren krompir. Potrčao sam preko kamenja, pao i rasekao usnu.

Otac je 1931.godine premešten u Bosanski Novi i tamo je Nikola završio osnovnu školu. U trećem razredu razboleo se od tifusa, pa su ga odveli u Zagreb u bolnicu.

— Ma, išao sam, u stvari, da potražim svoju ženu, ali je tada nisam našao. Sreli smo se tamo tek 1947. godine.

Gimnaziju je upisao 1935. godine u Bihaću. Bilo je to prvo osamostaljenje. Po završetku prvog razreda otac je premešten u Bihać, tako da je cela porodica, roditelji i troje dece, opet bila zajedno.

U višenacionalnoj i multikonfesionalnoj sredini formirao je svoju ličnost, poštujući ovu različitost kroz ceo život.

Šesti razred gimnazije, 1941. godina. Rat. Otac, rezervni kapetan, zarobljen je i transportovan u logor u Nemačku. Nikola sa majkom, sestrom i bratom mora da beži u Crnu goru u Seoca, kod babe. Smeli su da ponesu samo 30 kilograma prtljaga.

— Naravno, uzeo sam dve “neophodne” knjige: Minervin leksikon i Brem - životinjsko carstvo.

Po dolasku u Seoca uključio se u partizansku Seočko-Krnjičku četu, čiji je komesar bio Radovan Vojvodić. Početkom 1942. godine je sa nekoliko drugova zarobljen.

— Svakog dana bi nas postrojili, a onda bi započela igra “en – den - dinu”. Završetak “igre”, nažalost, vidi se po spomenicima u okolini Podgorice. Nas, na koje nije dospelo “dinu”, prebacili su kasnije u logor u Albaniji, a odatle u Italiju u Kolfjorito kod Folinja.

U kasno septembarsko poslepodne 1943. godine, na ulazu u logor zaustavio se vojni automobil sa nemačkim oficirima. Tražili su komandanta logora. Zadržali su se vrlo kratko. Kad su otišli nastala je pometnja kod stražara. Te noći je presečena žičana ograda i mnogi logoraši su pobjegli. Oni koji su ostali, i koje su kasnije pohvatali, transportovani su u Nemačku.

— Trčao sam prema šumi, u brda, na jug. Orijentir mi je bila severnjača. Posle dva dana lutanja naišao sam na nekog seljaka. Tovarario je drva. “Pane”, rekao sam i krenuo da mu pomognem. Sporazumeli smo se nekako sa mojim oskudnim znanjem latinskog. Odveo me je svojoj kući. “Povero filjo dela mama”, žalila me seljanka. Nisu znali gde

im je sin - vojnik. Drugog dana išao sam da tovarim drva u istu onu šumu. Čuo sam tihi razgovor nedaleko od nas na našem jeziku. Pošao sam prema glasovima. Odakle ste, zapitah, nadajući se da su iz mog logora. Iza drveta se pojaviše dva mladića sa uperenim puškama. Brzo smo se objasnili. Oni su iz partizanske čete, a pobjegli su iz logora Roka kod Spoleta, zajedno sa nekoliko italijanskih stražara. Dogovorili smo se da me sačekaju dok odvezem drva u selo. I tako je počela moja partizanija u srednjoj Italiji.

Bataljon "Tito", koji je bio u sastavu brigade "Antonio Gramši", brojao je preko dvesta boraca - odbeglih političkih zatvorenika iz raznih krajeva Jugoslavije, dvadesetak Italijana i šesnaest Rusa. Komandant je bio Svetozar Laković - Tozo, a politički komesar Bogdan Pešić.

Bataljon se u borbama kretao prema jugu, prema Bariju, gde se već nalazila Jugoslovenska misija, oformljena u leto 1944. godine. Svi smo želeli da se prebacimo u Jugoslaviju i tamo nastavimo borbu. Smestili su nas u naš vojni logor u Gravini. Tu su nas rasporedili za razne rodove vojske. Mene su odredili na kurs meteorologije. Nije mi bilo pravo. "Što se buniš, ti si romantičar, voliš da gledaš u zvezde i oblake", podsmevali su mi se tenkisti.

Novembar, 1944. godina. Beograd je već oslobođen.

— Slećemo na zemunski aerodrom. Nas, vazduhoplovce, smestiše u Komandu vazduhoplovstva. Tu je bila i privremena vojna bolnica. Sa prozora sobe ugledao sam Dunav i nepreglednu ravnicu. Ostavio sam ranac i pošao na kej. Opalo jesenje lišće šuštalo mi je pod nogama. Osećao sam da dišem punim plućima. Voleo bih da ostanem u ovom gradu, pomislih.

Meteorološke stanice uspostavljao je od severa Vojvodine do Kosova, obučavajući srednjoškolce koji su se tu zatekli.

U Zagrebu je bio sa službom 1947. godine.

— Krajem novembra pozvao me komesar aerodroma: "Slušaj Lekiću, ti lepo pričaš i toliko uspešno praviš zidne novine da smo te odredili za novinarski kurs. Svaki rod vojske imaće svoje novine. Putuješ večeras sa punom opremom za Beograd. Javi se u personalno u Komandi. I srećno!" Zinuo sam od čuda. A ja za večeras nabavio kartu za "Pikovu damu". Umesto u operu, otišao sam sa devojkom na železničku stanicu.

Prvi broj novina Ratnog vazduhoplovstva izašao je 15. jula 1948. godine. U redakciji je bilo nekoliko predloga za naziv novina. Usvojen je Nikolin predlog "Krila armije". Osnovan je kasnije i ilustrovani list "Čuvari neba". Nikola je za oba lista pisao reportaže i feljtone iz garnizonskog života. U to vreme počeo je da objavljuje priče i u "Ježu".

— Objavio sam i u “Krilima armije” nekoliko veselih dogodovština. Onda je načelnik političke uprave pozvao glavnog urednika: “Neka Lekić odjebe od komandira čete!” Posle toga sam nekoliko puta pisao raport za demobilizaciju, ali su uvek odgovarali da vojsci trebaju i takvi kao što sam ja - da se razbije sivilo.

Demobilisao se oktobra 1951. godine, a u “Politiku” je primljen novembra iste godine, u Beogradsku hroniku. Bilo je to skupljanje sitnih vesti iz Zemuna, Beograda i Pančeva. Saznao je da će se u Zemunu odigrati neobična nogometna utakmica između mesara i alasa. Reportažu mu je ilustrovao Zuko Džumhur. Dobio je pohvale od kolega.

— Naravno, imam Zuki da zahvalim za uspeh.

Glavni urednik “Politike”, Bogdan Pešić, ocenio je da bi bilo korisno za list da imaju svog čoveka u Rimu, pa je sudio sa Ministarstvom za spoljne poslove da se Nikola premesti u Poslanstvo, u odeljenje za štampu. Bio je to septembar 1952. godine.

— Članke sam u to vreme potpisivao sa K. Raduš. Na Skadarskom jezeru se nalazi malo pristanište Raduš sa nekoliko ribarskih kuća koje pripadaju bratstvima Lekića, Orlandića i Ivovićia iz Seoca. Na jezeru se love dobre ukljeve i krapovi, pa je ribarstvo jedan vid prihoda za preživljavanje.

Poslanstvo je 1953. godine podignuto na rang ambasade. Prvi ambasador je bio dr Pavle Gregorić.

— Čika Paji, kako smo ga svi zvali uz veliko poštovanje, kao i mom šefu Dušanu Fortiču, mogu da zahvalim što sam ispekao zanat. Omogućili su mi da nesmetano pišem za “Politiku”, iako uz mnogo rizika zbog Tršćanske krize.

Aprila 1954. godine vratio se iz Rima u spoljnu rubriku “Politike”.

— Dosadno mi je bilo da “udaram kvake” (pregledanje vesti iz svetskih agencija). Po stolovima su se povlačile neiskorišćene fotografije iz celog sveta. Šteta sto nemamo ilustrovani list, pomislio sam. Odabrao sam jednu fotografiju, uz nju napisao legendu i stavio naslov: “Ljudi i događaji” i podmetnuo je kao kukavičje jaje prilikom dežurstva na prelomu. I tako je ugledala svetlost dana 15. avgusta 1954. godine. Drugu fotografiju sam pustio 18. avgusta, tako da je rubrika, uz odobrenje glavnog urednika Danila Purića, sa 25. avgustom krenula u svoj dugi život.

Maja 1955. godine, Danilo je u klubu “Politike” seo za sto nekolicine novinara. Pila se kafa, vinjak, loza.

“A ti, Nikola, još uvek sa mineralnom”, reče Danilo, pa nastavi: “Znaš li da sam te sasvim drugačije zamišljao kad si se ono javljao iz Italije”.

— Pa jesi li se razočarao?

“Ma ne, ne. Nego, neka te Đuka (Julius) nađi kako se lepo vezuje mašna. Šaljem te natrag u Rim za dopisnika”.

Kad je u junu sišao sa voza na “Stazione Termini”, prvo je krenuo prema kiosku sa štampom. Privukao ga je masnim, crnim slovima odštampan naslov “Mesadjera”: Pala vlada. Odjurio je u “Stampu esteru”, sedište akreditovanih stranih dopisnika, odakle su se javljali svojim redakcijama. Bilo je kasno posle podne kad se smestio u hotel.

Obaveza Politikinih dopisnika je bila da izveštavaju o dnevnoj politici telefonom, a za nedeljni broj, po mogućnosti da pošalju članak koji bi bio zanimljiv čitaocima. Nikola je slao napise iz oblasti ekonomije, kulture, intervjue sa političarima, sa putovanja po Italiji, ukratko, od kancone, špageta, do sporta.

Početkom novembra 1957. godine javio mu se Danilo telefonom: “Nikola, daj prouči italijanske časopise. Odlučili smo da štampano magazin, a tebe smo predvideli za urednika”.

— Pokupovao sam sve italijanske i francuske časopise, obilazio redakcije, razgovarao sa urednicima i novinarima, ali i sa komercijalom oko troškova štampe, propagande i prodaje. Poslao sam iscrpan elaborat.

U decembru 1957. godine postavljen je za urednika. Jedva se izborio da se list nazove “Ilustrovana politika”. Godinu dana je trajalo porađanje lista - trebalo je osmisliti izgled, rubrike, koje će zadovoljiti sve profile naših čitalaca. Trebalo je oformiti redakciju, pa su mnogi vrsni novinari iz “Politike” dobili zadatak da pišu i za “Ilustrovanu”. Najzad je prvi broj izašao 11. novembra 1958. godine. Na vratima uredništva pisalo je : “Nikola grozni”. Iza svojih ledja Nikola je stavio parolu “Za sve su Turci krivi”. Posle Nikoline ostavke, krajem 1962. godine, tehnički urednik Duško Rmandić dodao je ispod gornje parole: “Nisu za sve Turci krivi!”

Nikola je tražio da piše za unutrašnju rubriku, pa je tako putovao Srbijom uzduž i popreko i napisao mnoge reportaže.

Jun 1963. godine ponovo ga šalju za dopisnika u Rim. Ostao je do maja 1967. godine. Tadašnji direktor, Mirko Tepavac, zamolio je Nikolu da prouči prodaju štampe u Italiji. Kad mu je Nikola poslao elaborat, Tepavac ga je povukao nazad u Beograd i postavio ga za rukovodioca prodajne službe. Uredio je službu po uzoru na Italiju i uveo mnoge korisne novine za propagandu i prodaju štampe.

Ali, i ovde je bilo : “Nisu za sve Turci krivi” i dao je ostavku.

Trebalo je i “Politikin zabavnik” osavremeniti, pa je i taj zadatak dobio Nikola. Avgusta 1968. godine postavljen je za glavnog urednika. List je dobio potpuno nov izgled. Uveo je nove rubrike, kao “Priče iz života”, “Batine koje se pamte”, fantastičnu priču, “Obucite Cicu”, rubrike iz naše istorije, domaći strip, naslovnu stranu koju su crtali naši umetnici.

Izborio se da se “Zabavnik” štampa i latinicom za hrvatsko područje, a slalo se i ćirilčno izdanje, dok je “Delo” isti sadržaj i izgled lista štampalo na slovenačkom jeziku. Uveo je i razna nagradna sakupljanja, kao najlepše petlovo pero, najlepše izvezena maramica, itd., a nagrada je uvek bila knjiga.

Jednog dana izašao je iz “Zabavnika” vrlo ozbiljan, praćen grohotom kolega: “Nikola, šta si to stavio na glavu?!”

— Sombrero. Direktor je naredio da svi moraju jedan dan u nedelji da nose sombrero. I vi ćete ga nositi. ADIOS! - i uputi se prema garaži na Obilićevom vencu uz veselo smejanje prolaznika.

Na vrlo kratko vreme “Politika” ga 1970. godine ponovo akredituje za specijalnog dopisnika iz Rima. Po povratku, posle izvesnog vremena, iz Italije mu je stiglo odlikovanje: “Kavaliere ufičale del Ordine Al Merito dela Republika Italijana”.

Penzionisao se 1972. godine. Pisaću mašinu je uglavnom zamenio alatkama za keramiku.

— Modeliranje gline me smiruje. To je fantastična igra!

U međuvremenu, na Radio Beogradu izvedena je njegova radio drama “Trojanski konj”.

Ali, njegova ljubav su bile novine. Napraviti dobre novine. Ponuda je došla iznenada 1974. godine iz Crne Gore. Pozvali su ga da od nedeljnika “Pobjeda” napravi dnevne novine.

Nedeljama se zatvarao u svoju sobu. Pisaća mašina se čula od jutra do kasno u noć. Kad bi ušao u njegovu sobu, izgledalo je kao da si ušao u zagušljivu maglu - pušio je po četiri pakle dnevno. Ispale su tri debele fascikle elaborata: detaljno obrađen izgled lista, svaka stranica posebno, do detalja šta treba da sadrži svaka rubrika, koji je profil novinara potreban, koštanje lista, propaganda i prodaja lista, pa čak i sa čime treba opremiti štampariju. Onda je otišao u Podgoricu da sa imenovanim urednikom sve to sprovede u delo.

Za Pobjedu je 1978. godine pisao : “Novi primjeri čojstva i junaštva (Marko Miljanov ponovo među nama)” Godine 1982. piše strip za “Politikin zabavnik” – “Dikan”. Za “Politiku za decu” piše “Vesti iz budućnosti”.

Najviše je voleo da piše fantastične priče, koje je objavljivao u “Politikinom zabavniku” pod raznim pseudonimima.

Preselio se u svoju galaksiju 10. jula 2000. godine.

Miriam

Sadržaj

Porodica Rosi.....	5
Rimski činovnik “zaslužuje raj”	7
Moj prijatelj Rosi	10
Bela figura.....	13
Omiljeni sport	16
Sinjora Marija	19
Džepni autobus.....	22
Sinjorino.....	26
Prava kokoška	29
U novom stanu	32
Lovačka razonoda	35
Sinjora Ilarija	38
Rodak iz Milana.....	41
Intervjui	45
Razgovor sa italijanskim književnikom Albertom Moravijom	47
Stil u literaturi nije primaran	51
Karlo Levi između slikarstva i književnosti	54
Neorealizam će tek da kaže svetu svoju reč	58
Neorealizam je otvorio italijanskom filmu vrata u svet.....	61
Neorealizam – aktivno učešće u životu	65
Kod filmske porodice Feline.....	68
Italijansko pozorište i film	72
Lolobridida najviše voli da igra sa De Sikom	75
Komičar i princ Toto.....	79
Razgovor sa Sofijom Loren	83
Talent i rad – ključ uspeha	88
Lepo je zvati se Monika	92
Svako gleda film na svoj način	96

Slikar u tuđini	99
Izbor pisama iz Italije	104
Slovenska oaza u srcu Italije.....	106
Od Potence do Katancara	110
“Hristos se nije zaustavio u Eboliju”	113
Crvene zvezde u tuđini	117
Razgovor sa Epikurom	120
Dućani na mostu	124
Gospodari duša i tela	127
Kako žive rimski studenti	130
Sveznajući direktor	134
Italijansko književno čudo	137
Putujuće učiteljice	141
Knjige kao sendviči	144
Bitka između voza i kamiona	147
“Stampa”: Mi smo nacija navijača, a ne sportista.....	150
Prilagodavanje „izgorele omladine”	153
Fotografije.....	156
Biografija	173